

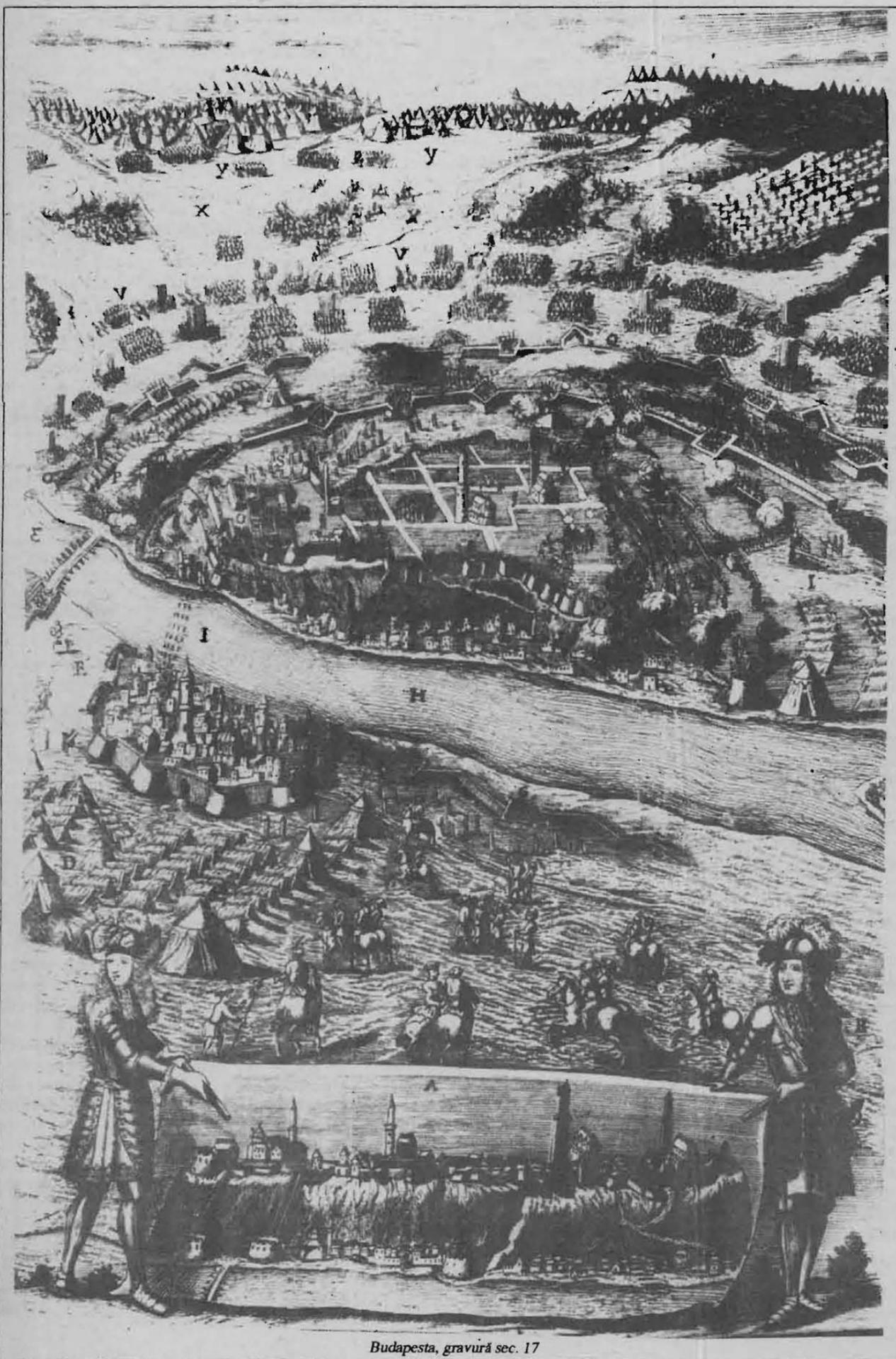

Sfera Politicii

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE FUNDAȚIA „SOCIETATEA CIVILĂ“

Anul III - Nr. 17 mai 1994

32 pagini 400 lei

Budapesta, gravură sec. 17

Partidele și structura lor

**Finanțarea
partidelor
PL '93
PD(FSN)**

Texte fundamentale

**Joseph LaPalombara,
Myron Weiner**

Remake

**Pavel Câmpeanu
Călin Anastasiu**

Ungaria la răscruce

**János Kis
G. M. Tamás
Valentin Stan**

Forumul Crans-Montana

Alegeri în lume

**Anglia
Italia
Africa de Sud**

Contents

Editorial Board

CĂLIN ANASTASIU
DANIEL CHIROT
GHIȚĂ IONESCU
KENNETH JOWITT
DAN OPRESCU
STELIAN TĂNASE (editor)
VLADIMIR TISMĂNEANU
G.M. TAMÁS

Fundația Societatea Civilă

Președinte: DAN GRIGORE

Redacția:
Aurelian CRĂIUȚU
Smaranda MEZEI
Costea MUNTEANU
Dan PAVEL (redactor șef adjunct)

Graphics:
Tomnița Florescu

Economist:
Alice Dumitrache

Desktop Publishing:

OMEGA PRESS 93

Vali Alexandru
Manuela Gheorghiu

SFERA POLITICII

încearcă să fie un spațiu al dialogului între diferite puncte de vedere, uneori diametral opuse. În consecință, articolele inserate în paginile noastre implică exclusiv pe autorii lor.

* Reproducerea articolelor apărute în publicația noastră se face numai cu acordul redacției.
* Editorii își rezervă dreptul de a edita materialele, conform uzanțelor internaționale.

* Ultima zi de primire a materialelor colaboratorilor noștri este data de 1 (intîi) a fiecărei luni. Articolele vor fi însoțite de un scurt „curriculum vitae” și un rezumat, ambele în limba engleză.

* Pentru cititorii din străinătate costul unui abonament anual este de 50\$ sau echivalentul acestei sume.

* Pentru cititorii din țară costul unui abonament pe 6 luni este de 4.000 lei (inclusiv cheltuielile de expediție poștală).

SFERA POLITICII este înregistrată în Catalogul publicațiilor din România la numărul 4165. Se pot face abonamente la orice oficiu poștal din țară.

3.	<i>Parties and their Structures</i>	Dan Pavel	“Clean Hands”
4.		Cristian Pîrvulescu	Liberal Party '93
6.		Paul Blendea	Democrat Party
9.	<i>Remake</i>	Cezar Bîrzea	The Reforms in Central and Eastern Europe (III)
10.		Pavel Câmpeanu	On F. Veiga's Book (II)
12.		Călin Anastasiu	About Opinion Pollings Again
14.	<i>International Policy</i>		
	<i>Crans-Montana</i>	Mihail Dobre	Reunion in Bucharest
15.	<i>Forume</i>	Varujan Vosganian	The Place Where (Almost) Nothing Happened
16.	<i>Hungary at Crossroads</i>		
		János Kis	The Neutrality of State
19.		Valentin Stan	The Way to Europe
20.		G. M. Tamás	Socialism, Capitalism and Modernity
22.	<i>Elections</i>	Jean Steiger	A World Premiere
		David Casar	Elections in England
		Viorel Ardeleanu	Beyond European Frontiers
24.		Adrian Niculescu	The New Italian Government
26.		Peter Celliers	The Future of Democracy in South Africa
27.	<i>Books and Authors</i>	Stelian Tănase	Ken Jowitt, <i>New World Disorder</i>
		Romulus Brâncoveanu	Max Weber, <i>Etica protestantă și spiritul capitalismului</i>
		Gabriel Ivan	John Stuart Mill, <i>Despre libertate</i>
29.	<i>Fundamental Texts</i>	Joseph LaPalombara,	<i>Political Parties</i>
		Myron Weiner	<i>and Political Development</i>
32.	<i>Editorial</i>	Stelian Tănase	The Critical Mass

CUPON DE ABONAMENT

REVISTA „SFERA POLITICII” • Oficiul Poștal 22, Căsuța poștală 212, Fundația Societatea Civilă • București, Tel.: 614.08.27

NUME, PRENUME.....
ADRESA.....
ORAȘ..... COD POȘTAL.....
CĂSUȚA POȘTALĂ.....
FORMA PLATĂ Numerar CEC Dispoziție plată Carte credit
ABONAMENT 1 AN LUNI ÎNCEPÎND CU.....
SEMNĂTURA.....

Acest număr
a fost ilustrat cu gravuri
din albumul
Budapesta (1493-1800),
Academia Kiadó, Budapesta 1963

Dacă doriți un abonament la revista noastră, SFERA POLITICII, vă rugăm să decupați acest cupon de abonament și să-l trimiteți pe adresa redacției:

**Oficiul Poștal 22, Căsuța poștală 212, Fundația Societatea Civilă,
Revista „Sfera Politicii”, București**

Împreună cu dovada plății prin mandat poștal (sau prin intermediul oricărei filiale CEC) în conturile fundației SOCIETATEA CIVILĂ, deschise la Bank Coop, str. Ion Ghica nr. 13, sector 3, în contul Bank Coop S.A. – SMB 402466026422.

Cititorii din străinătate se pot abona depunând costul abonamentului anual în conturile noastre deschise la Bank Coop, str. Ion Ghica nr. 13, sector 3, în contul Bank Coop S.A. – SMB 402466022840, sau trimițând un cec (money order) pe adresa:

**Oficiul Poștal 22, Căsuța poștală 212, Fundația Societatea Civilă,
Revista „Sfera Politicii”, București**

Revista se poate procura din rețeaua librăriilor HUMANITAS în orașele București, Iași, Timișoara, Sibiu, Pitești, Bacău, Slobozia, Piatra-Neamț, Brașov, Craiova, prin rețelele de librării și difuzorii de presă din orașele Focșani, Suceava, Oradea, Rîmnicu-Vilcea, Brăila, Constanța, Cluj-Napoca, Arad, Tîrgu-Mureș, Galați, Deva, Satu-Mare, Miercurea-Ciuc, Sfîntu Gheorghe, Buzău, Alba Iulia, Bistrița.
La sediul redacției puteți procura, din stoc, numerele anterioare (1-7, 11-14) ale revistei.

Tiparul la PROGRESUL ROMÂNESC S.A.

“Cu mâinile curate”

– zvonurile, corupția și finanțarea partidelor –

DAN PAVEL

The relation between financing political parties, corruption and rumours is critical everywhere in the world, especially when there is not a clear legislation. In Romania, there is not a law on financing political parties. This article is about party-legislations in different European democratic countries.

Finanțarea partidelor politice reprezintă “experimentul crucial” al unui regim politic democratic. Proveniența banilor care susțin campaniile electorale, existența partidelor și bunăstarea politicienilor influențează în mod decisiv natura regimului politic, caracterul sistemului de partide dintr-o țară și structura partidelor politice. Reglementarea legislativă a finanțării și a controlului asupra cheltuielilor are o importanță egală cu aceea a respectării axiomei echilibrului și controlului reciproc al celor trei puteri în stat. Lipsa de transparență și imperfecțiunile legislative lasă loc arbitrarului politic, alimentează zvonurile și consolidează corupția.

Într-un timp record, România s-a apropiat de modelul italian de dinaintea scandalului “Mâini Curate” și a prăbușirii vechiului regim politic; în aproape cinci ani, țara noastră a reprodus trăsăturile unui sistem de partide care a avut nevoie de aproape cinci decenii pentru a ajunge la punctul de colaps: după cum observa Martin Jacques¹, Italia a fost de facto un sistem monopartit (cu Creștin-Democrații mereu la putere, în alianță cu diferite partide mici, în diferite perioade, și cu Comuniștii mereu în opoziție), fiind “singurul stat est-european din Europa de Vest”. Într-un sistem monopartit de guvernare, puterea “nu stă în guvernare, ci în partid”. Iar în Italia partidele deveniseră o “extraordinară rețea de posturi și puteri de patronaj (politice)”. Statul era crucial pentru partidele aflate la puterea centrală și/sau locală, întrucât el controlează în Italia un sfert din produsul național brut, fiind astfel “sursa-cheie a patronajului exercitat de partidele conducătoare; toate pozițiile-cheie din stat erau de fapt atribuite prin numiri făcute de partide”, astfel încât “majoritatea slujbilor, chiar cele de secretare, erau subiectul patronajului. Italia, precum Europa de Est, își avea propria nomenclatură”. Iar această nomenclatură era intim legată de crima organizată.

Scandalul *tangenti* (pornit de un contractant de salubritate, care nu a vrut să plătească cei 10% din contractul său ca “sprijin bănesc” pentru Partidul Socialist, în Milano) a scos la iveală faptul că, în schimbul contractelor, cei numiți în posturi de manageri sau care încheiau afaceri “cu statul”, plăteau sume imense partidelor politice și politicienilor. De la Milano, scandalul s-a întins la Napoli și Palermo, implicând politicienii creștin-democrați, care, pe deasupra, după cum s-a dovedit, erau complici cu Camorra și Cosa Nostra, iar “Giulio Andreotti, de șapte ori prim-ministru și cel mai puternic politician al perioadei postbelice din Italia, este acuzat de a fi fost efectiv gardianul și protectorul Mafiei la Roma”. Motivul era simplu: Mafia îi ajutase constant pe creștin-democrați să câștige voturile în sud, contribuind astfel la prelungirea existenței sistemului monopartit. Trebuie menționat că eroii acestui enorm scandal, care a dus la compromiterea partidelor politice și a majorității politicienilor din fostele guverne, parlamente și administrații locale, au fost **magistrații italieni**. Cu sprijinul politicii, ei au îndrăznit să înfrunte curajos “un sistem care anterior păruse a se situa deasupra legilor, mijloacelor de comunicare în masă și a poporului”.

Operațiunea “Mâini Curate” a readus în activitate argumentul cinicilor cu privire la prezența corupției în toate societățile politice; ea i-a făcut pe filosofilor politici să enunțe problema în termenii inevitabilității factorului malefic în chiar structura lumii, determinând răspunsuri în termenii argumentului moral cu privire la existența lui Dumnezeu și ai teodiceei. Una dintre cele mai nuanțate explicații a venit din partea lui Daniel Bell.

În celebra *The End of Ideology*, el explicase funcția sociologică jucată de proprietarii tripourilor americane, de Mafie și gangsteri în etapa de boom a capitalismului american. Recent, în prestigioasa revistă *The New Republic*, el a explicat că spre deosebire de corupția din societățile totalitare, care consta în “uzul arbitrar al puterii”, **corupția democratică** a devenit marea problemă politică a contemporaneității: “Lumea bipolară dominată de dihotomia comunism-capitalism a fost înlocuită de o lume unitară politic, împărțită între cei corupți și cei curați. Probabil că aceasta este adevărata diviziune a politicii mondiale de azi”². În afară de Italia, arată savantul politic american, și lăsând de o parte obișnuita corupție a sistemelor africane, scandaluri politice majore de corupție au mai avut loc în Japonia, India, Brazilia, Venezuela, iar de proporții mai mici în Germania, Spania, Franța, “ba chiar în Marea Britanie”. Iar renașterea populismului în Statele Unite ale Americii trebuie pusă pe seama “poveștilor privind bacșișurile și privilegiile de la Washington”.

“Corupție fără corupții”

Nu putem separa metodologic problema finanțării partidelor politice de cea a corupției, așa cum nici puterea nu poate fi despărțită fenomenologic de ea. **Puterea corupe, iar puterea absolută corupe în mod absolut**. Democrația are sens și semnificație (în sensul distincției lui Rudolf Carnap), numai în măsura în care reușește impunerea efectivă a unor proceduri pentru limitarea și controlul puterii (deci pentru prevenirea și pedepsirea corupției), dintre care principiul separării puterilor în stat este doar unul. Altul este principiul finanțării controlate a partidelor politice. În condițiile în care în România există dubii îndreptățite privind separarea puterilor în stat, în ciuda Constituției și a altor legi, neliniștea privind corupția trebuie să fie și mai mare dacă ne gândim că nu există o legislație clară privind finanțarea partidelor. Oricâtă corupție și ilegalitate ar exista, din punctul de vedere al democrației de tip occidental, la noi nu există nici un temel legal pentru a incrimina și pedepsi pe cei corupți. Cel puțin în Italia a existat o bază legală pentru a lupta împotriva corupției, iar când legea este lipsită de ambiguități, nici măcar sistemul mafiot cel mai bine dezvoltat nu i se poate opune.

România ar trebui, cu sau fără voia anumitor politicieni, să se integreze în Europa. Este firesc să ne îndreptăm atenția spre legislația finanțării partidelor din țările europene³. Există câteva **principii generale** care ghidează finanțarea și controlul fondurilor partidelor politice:

– funcționarea sistemelor politice democratice și pluraliste se bazează pe creșterea unor condiții destinate să asigure egalitatea șanselor în confruntarea electorală a partidelor, să permită supraviețuirea partidelor mici, care cunosc dificultăți economice, și să evite abuzurile. De aceea, instituirea progresivă a finanțării publice câștigă pretutindeni teren;

– mutațiile înregistrate în “procesul de cucerire a opiniei publice de către candidații politici” au dus la înlocuirea mijloacelor tradiționale (afișul, reuniunile electorale) cu mijloace mai sofisticate (sondaje de opinie publică, mijloace de comunicare în masă), ale căror costuri depășesc mijloacele și posibilitățile fi-

nanciare ale majorității candidaților și partidelor;

– deși există două sisteme de finanțare (privat și public, ceea ce nu exclude formele mixte), controlul public de stat asupra fondurilor electorale și a bugetelor partidelor este un principiu bine pus la punct;

– pentru a preveni riscul unor nenumărate tentații financiare și inegalitățile majore între susținerea financiară a partidelor și candidaților, există câte un anumit **plafon** de finanțare a partidelor și a candidaților, care ține cont de rezultatele electorale obținute.

În paginile care urmează, vom pune în evidență câteva din particularitățile diferitelor sisteme de finanțare. Finanțarea preponderent privată a partidelor politice există în Cipru, Danemarca, Irlanda, Islanda, Luxemburg, Marea Britanie, Olanda. Finanțarea preponderent publică poate fi întâlnită în Austria, Belgia, Elveția, Franța, Germania, Grecia, Italia, Liechtenstein, Norvegia, Portugalia, Spania, Suedia. Chiar și în țările cu finanțare privată, statul acordă un ajutor minim. Unele dintre cele mai interesante consecințe practice și teoretice ale unificării europene vor fi acelea privind sistemul finanțării partidelor.

Puterile europene

În **Germania**, finanțarea publică a partidelor este reglementată de către Legea privind partidele politice, din 1967, care a fost de câteva ori remaniată de atunci încolo. Într-o țară în care o asociație își pierde statutul juridic de partid dacă, timp de șase ani, nu prezintă candidați la nici o alegere legislativă centrală sau locală, cheltuielile totale ale unei campanii electorale pentru Bundestag se calculează prin înțelegeri având ca bază suma de 5 mărci pe alegător la prezențele alegeri electorale (Art. 18, punctul 1). Rambursarea cheltuielilor campaniei electorale se face prin repartizare la partidele care, după rezultatele definitive ale scrutinului, au obținut cel puțin 0,5% din voturile secundare, 10% din numărul voturilor primare exprimate într-o circumscripție electorală, dacă partidul respectiv nu a fost admis să prezinte o listă regională în Landul căruia circumscripția respectivă îi aparține. Fără a intra în alte detalii, merită menționat faptul că, la cererea partidelor care, cu ocazia alegerilor legislative precedente, au obținut rezultate electorale ce le calificau pentru rambursare, se pot acorda acțiuni. Rambursările nu trebuie să depășească însă 50% din bugetul unui partid.

Retetele anuale ale partidelor pe anul 1987, de pildă, scot în evidență următoarele cifre (în milioane de mărci):

	Creștin-democrații (CDU)	Social-democrații (SPD)
Cotizații	87,5	10,6
Bunuri imobiliare	6,0	4,1
Retete din publicații și seminarii	3,0	2,8
Donații	30,8	21,0
“Compensatii pentru egalitatea șanselor”	–	1,9
Rambursări campanie electorală	59,9	15,9
Contribuții ale organizațiilor partidului	5,5	11,1
Altele	5,8	3,7
Total	198,5	225,0

După cum se vede, majoritatea fondurilor provin din cotizații, donații și contribuții. Ele beneficiază de o reducere

la jumătate a taxelor dacă sînt sub 600 de mărci, sau de scutire de taxe, pînă la 60.000 de mărci. Există un regim strict pentru donații (de pildă, cele care depășesc 20.000 de mărci într-un an financiar trebuie menționate în darea de seamă cu numele și adresa donatorului și valoarea totală a donației; să nu provină de la un partid străin reprezentat în Parlamentul european în același grup parlamentar cu partidul care primește), al încasărilor, cotizațiilor, al interdicțiilor cu privire la proveniența banilor (de pildă, de la donatori neidentificați, sau care speră să beneficieze, în schimb, de avantaje economice și politice).

În **Franța**, ultimele reglementări legale ale finanțării partidelor datează din 1988 și 1990. Creditele destinate finanțării partidelor sînt repartizate proporțional în funcție de reprezentarea parlamentară (astfel încît sînt excluse de la finanțarea publică partidele care nu au obținut o asemenea reprezentare). Pe de altă parte, însă, mandatarii partidelor politice pot percepe donații provenite de la persoanele fizice, de maximum 50.000 franci și de maximum 500.000 franci de la persoane morale, cu condiția ca donațiile de peste 1.000 franci să se facă prin securi. Sînt interzise donațiile provenite de la cazinouri, cercuri și case de jocuri de noroc, de la persoane morale de drept public și drept privat, cînd majoritatea capitalului aparține uneia sau mai multor persoane morale de drept public, precum și toate contribuțiile ori ajutoarele materiale ale unui stat străin ori ale unei persoane morale de naționalitate străină. Finanțarea campaniilor electorale (prezidențiale și legislative) reprezintă un capitol separat. Cheltuielile rambursate de către stat unui candidat sînt plafonate la 500.000 franci pentru un deputat și la 120 de milioane franci pentru fiecare candidat la primul tur al alegerilor prezidențiale, la 140 de milioane franci pentru fiecare din cei doi candidați rămași pentru cel de-al doilea tur de scrutin. Donațiile private admise pentru alegeri nu pot depăși 30.000 de franci pentru o persoană fizică și 50.000 de franci pentru o persoană morală. Nu se aplică însă nici o limitare partidelor și grupurilor politice, care trebuie să aibă întreaga libertate pentru a-și ajuta candidații. Ca și în cazul Germaniei, există o reglementare strictă a controlului provenienței și cheltuirii banilor publici sau privați. Deosebit de important este faptul că toți candidații și aleșii trebuie să-și declare averea (patrimonială) la începutul și la sfîrșitul mandatului, la fel ca și președinții, membrii guvernului sau aleșii care exercită funcții cu caracter executiv în cadrul colectivităților teritoriale.

În **Italia**, finanțarea partidelor publice a fost reglementată prin legea nr. 195 din 1974, care a fost ulterior modificată de câteva ori. Legea și amendamentele ei au instituit două fonduri: un fond electoral, care nu intervine decît în anii alegerilor generale și un fond structural, din care se fac vărsăminte anuale.

Pot beneficia de fonduri electorale orice partide care se prezintă la alegeri în cel puțin două treimi din circumscripții și obțin cel puțin 300.000 de voturi sau 2% din sufragiile exprimate. De menționat este faptul că se aplică un sistem diferit pentru regiunile cu un statut special în protejarea minorităților lingvistice (rambursarea se face partidelor care obțin cel

(continuare în pag. 8)

Între principii și interese - PL 93

CRISTIAN PÎRVULESCU

Mișcarea liberală din România își revendică o istorie de peste o sută de ani, fiind identificabilă încă din prima jumătate a secolului XIX. Dar cu toată această prezență îndelungată, care face ca liberalismul să fie curentul politic românesc cu cea mai importantă carte de vizită, sau poate tocmai de aceasta, liberalii români s-au unit greu și s-au despărțit ușor, doar prezenta unor personalități charismatice și autoritatea (Ion sau Ionel Brătianu) reușind să coaguleze temporar diversitatea grupărilor liberale. Însă nu istoria este cea care face prezentul unui partid, ci eficiența, căci așa cum scria un liberal acum mai bine de șaiszeci de ani "oricare ar fi serviciile făcute țării în trecut, dacă atitudinea și acțiunea lor, dacă doctrina și programul lor nu corespund idealurilor vremii, ele sînt condamnate"¹.

Renăscută imediat după decembrie 1989, mișcarea liberală a fost constrinsă să se manifeste sub presiunea scadentei alegerilor din mai 1990 în principal sub egida PNL, însă unitatea nu a rezistat momentului electoral. De fapt PNL nu a putut coagula varietatea curentelor liberale.

Perioada anilor 1990-1992 a constituit etapa instituționalizării diferitelor tendințe liberale, dar și a căutării identității și a unei baze electorale constante. Anul 1992 a fost un an al sciziunilor și al redefinirii alianțelor, iar 1993 ar fi trebuit să fie anul unificării liberale. Sciziunile și atacurile reciproce din zona liberală au făcut ca între cele trei curente politice mai importante ale perioadei, social-democrație, creștin-democrație și liberalism, cea din urmă să dețină pozițiile politice cele mai slabe. Necesitatea creării unui pol liberal viabil a fost fermentul ce a stat la baza formării PL 93.

Istoricul partidului

PL 93 se originează în fuziunea în februarie 1993 a trei grupări politice de nuanță liberală. Acest partid își propune să reprezinte reunirea partidelor care la acel moment practicau o doctrină liberală explicită și care aveau o pondere politică, dar mai ales parlamentară. Situația era favorizată și de criza în care se afla PNL după eșecul de la alegerile din septembrie 1992, astfel încît acest partid nu mai putea emite pretenții de exponent principal al liberalismului românesc. Însă, datorită procedurilor juridice, PL 93 are în componența sa doar un singur partid instituțional constituit (PNL-AT) și grupuri fără statut juridic din cadrul PNL-CD și PNL, cărora mai târziu li s-a alăturat și grupul civic-liberal din PAC. Acest fapt își va pune amprenta asupra structurării și evoluției noului partid.

Chiar dacă Congresul de constituire din 19-20 februarie 1993 s-a numit "Congresul unificării liberale" fuziunea nu a primit recunoaștere juridică, datorită articolului din statutul PNL-CD care stipula ca o astfel de hotărâre să fie aprobată de Biroul director al acestui partid, în care grupul unionist avîndu-i în frunte pe Vintilă Brătianu și Dinu Zamfirescu era minoritar (7 din 19 membri). Faptul că 29 din 30 de filiale ale PNL-CD au urmat grupul unionist în noul partid nu a împiedicat nerecunoașterea juridică a fuziunii, ceea ce a creat o situație favorabilă PNL-AT, concretizată în majoritatea confortabilă deținută la nivelul organismelor de conducere.

Cealaltă grupare care la Congresul din februarie 1993 a fuzionat cu PL 93 a fost Grupul pentru Reformă Morală și Politică din PNL, al cărui lider era Valeriu Stoica. După ce încercaseră să provoace o dezbateră în PNL a cauzelor dezastului electoral și să-l oblige pe Radu Câmpeanu să tragă consecințele eșecului și să-și dea demisia din funcția de președinte, membrii acestui grup fuseseră izolați, iar unii chiar excluși din partid, ceea ce pare să indice imposibilitatea renovării din interior a acestei formațiuni politice.

A former fraction within Liberal National Party (LNP), The Liberal Party 1993 succeeded to gather together other fractions from similar Romanian liberal parties. Member of the Democratic Convention LP 93 is a pragmatic and dynamic presence into the Romanian Parliament. The future of this party, as of the other liberal parties, depends on some unknown political variables.

Raportul de forțe în interiorul noului partid înclina deci în favoarea fostului PNL-AT, iar opinia publică a identificat PL 93 cu fostul partid al domnilor Patriciu și Rusu (de altfel cei mai mediatizați dintre conducătorii noii formațiuni politice). Această perspectivă a fost exprimată juridic la Tribunalul Municipiului București atunci cînd, după respingerea primei denumiri, Partidul Liberal (votată la Congresul din februarie, dar cu care PNL-AT cochetase de mai multă vreme), cererea pentru noul nume, Partidul Liberal 1993, a fost depusă în numele partidului tinerilor liberali.

Apărut în iulie 1990, PNL-AT a fost consecința unui conflict de opinii în privința politicii PNL între exponenții a două generații: "bătrînii" liberali, care activaseră în perioada imediat postbelică și trecuseră prin închisorile comuniste, și "tinerii" liberali înclinați spre pragmatism. Acest partid s-a structurat în jurul parlamentarilor Călin Popescu Tăriceanu, Dinu Patriciu și Horia Rusu. În prima legislatură a parlamentului (1990-1992) PNL-AT a avut 10 deputați (desprînși din PNL și FSN). Grupului de politicieni care a constituit nucleul acestei formațiuni politice s-a atașat apoi un grup de oameni de afaceri, treptat conturîndu-se două centre de putere în interiorul partidului. Această situație se va accentua în 1991, cînd aranjamentele dintre PNL-AT și FSN, concretizate în "Carta pentru democrație" semnată în iulie 1991, vor presupune și acordarea unor portofolii guvernamentale. În cadrul negocierilor se stabiliseră portofoliile ce urmau să fie preluate după vacanța parlamentară (Lucrările Publice și Ministerul Comerțului și Turismului), dar Viorel Cataramă și Radu Boroianu, reprezentînd nucleul economic neparlamentar, se pare în urma unor contacte personale și fără acordul partidului, care însă nu i-a dezavuat, au participat la al treilea guvern Roman în calitate de secretari de stat la ministerele Turismului și Culturii.

Anul 1992 a fost unul al confruntărilor electorale. În această perspectivă o poziția a realizat o alianță electorală largă, care în urma succesului de la alegerile locale s-a consolidat. Convenția Democratică reprezenta un concurent redutabil nu doar pentru FSN, dar și pentru partidele mici cu electorat nediferențiat, între care și PNL-AT. Părăsirea de către PNL a Convenției a însemnat ocazia alinării tinerilor liberali în cadrul opoziției. Cererea de aderare la CDR a fost depusă încă din luna martie, dar abia pe 2 iunie 1992 PNL-AT devenea membru al acestei grupări politice.

În aceeași perioadă, conflictul dintre cele două curente din interiorul partidului a intrat în ultima fază. Divergențele s-au accentuat pe măsură ce o parte a grupului parlamentar originar s-a implicat în mod semnificativ în afaceri, căpătînd o oarecare independență financiară și ajungînd la tensiuni de natură economică cu nucleul oamenilor de afaceri. Al doilea congres al tinerilor liberali (23-30 mai 1992) a dus la pierderea majorității deținute în Comitetul Director de către "grupul Cataramă", care în replică va boicota ședințele organului executiv al partidului. Ruptura a fost făcută publică printr-o conferință de presă care a constituit pretextul excluderii din partid a lui Viorel Cataramă și Radu Boroianu la Consiliul Național din 4 iulie 1992. Aceștia au fost urmați de Călin Popescu Tăriceanu și Andrei Chiliman, formînd Noul Partid Liberal înregistrat la TNB la exact doi ani de la înregistrarea PNL-AT (23 iulie 1992). Prezența la alegeri în

cadrul CDR a însemnat sporirea numărului de parlamentari, în actuala legisla-tură PNL-AT intrînd cu 11 deputați și un senator, și devenind partidul liberal cu cei mai mulți parlamentari (la momentul respectiv PAC neafirmînd o clară linie liberală). Această situație a constituit un avantaj, determinînd o poziție favorabilă la negocierile de fuziune din toamna și iarna lui 1992. Componenta Comitetului Director votată la Congresul din februarie 1993 confirmă avantajul PNL-AT, iar doi din cei trei lideri aleși aparțin aceluiași partid (Dinu Patriciu și Horia Rusu, al treilea fiind Dinu Zamfirescu). Pe de altă parte, grupul unionist din PNL-CD a obținut două din cele trei funcții de președinți ale PL 93 (Vintilă Brătianu, președinte al Consiliului Național, și Constantin Bălăceanu-Stolnici, președinte al Senatului), dar acestea nu au reprezentat poziții puternice pentru a influența decisiv politica partidului.

Raportul de forțe din Comitetul Director (7 membri din partea PNL-AT, 3 proveniți din PNL-CD și unul din Grupul pentru Reformă Morală și Politică din PNL, precum și doi supleanți din partea PNL-AT și unul din PNL-CD) s-a modificat în urma fuziunii grupului civic-liberal din PAC cu PL 93, anunțată în Parlament la 30 iunie 1993 și confirmată de Consiliul Național din 3 iulie. În negocierile ce au precedat această fuziune grupul civic-liberal a insistat asupra accelerării procesului de unificare liberală, impunîndu-i 6 membri în Comitetul Director (ceea ce a crescut numărul membrilor de la 11 la 17), precum și o serie de președinți, co-președinți și vice-președinți la nivelul filialelor județene, stabilind totodată convocarea unui Congres extraordinar pentru definitivarea strategiei partidului pentru 1994.

Tendința de respingere a ideii de unificare liberală a început să se resimtă încă din luna august 1993, dar confirmarea efectivă a acestei orientări s-a produs la Consiliul Național din februarie 1994.

Fără a însemna o schimbare a situației din Comitetul Director, în care poziția unionistilor era majoritară, Consiliul Național din 5 februarie 1994 limitează cadrul de manevră al organismului executiv prin suspendarea negocierilor de unificare, hotărîre ce a provocat demisiile lui Vintilă Brătianu (care a anticipat-o) și Valeriu Stoica. În urma demisiei primului președinte al Consiliului Național a fost aleasă Daniela Crăsnaru, reprezentînd fostul PNL-AT și apropiată grupului antiunionist.

În urma fuziunilor sau a unor aderări individuale numărul parlamentarilor PL 93 a crescut, ajungînd la 26 (11 deputați și un senator din PNL-AT, un deputat și 3 senatori din PNL-CD, 8 deputați și un senator din grupul civic-liberal și cîte un deputat de la PRM și PNL-CD). (tabel 1)

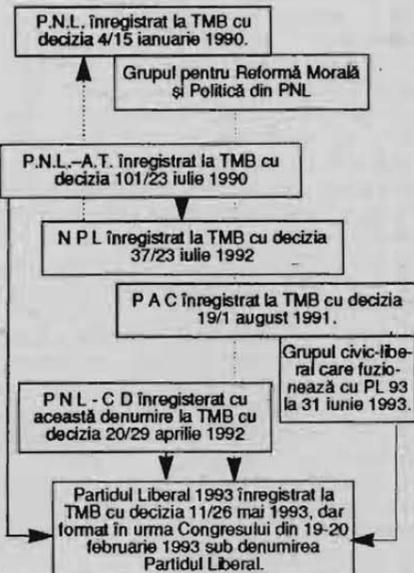
Organizarea

Studiile privind partidele politice au cunoscut mutații semnificative în intenția de a identifica elementele esențiale pentru definirea acestora. De la teoria "partidului-doctrină" sau a "partidului-clasă" investigația politologică s-a centrat pe organizare ca determinant al partidului și a acțiunii sale.²

Rezultul din analiza instituțională a structurii partidelor în lupta lor pentru cucerirea sau influențarea puterii, dar completată prin evidențierea manierei în care norma internă este respectată, organizarea indică o anumită disponibilitate spre o formă sau alta de luare a decizi-

Tabel 1

CONSTITUIREA PARTIDULUI LIBERAL 1993

ilor; un tip de legături cu masa aderenților, o anume modalitate de finanțare sau acțiune.

Prin Statutul PL 93 s-a încercat aplicarea principiului separării puterilor în viața de partid, legislativul fiind reprezentat de Congres și Consiliul Național, executivul de Comitetul Director, iar puterea judecătorească de Curtea de Consiliere și Arbitraj.

În ceea ce privește tipul de vot prin care se iau deciziile, există trei organe cu vot deliberativ (Congresul, Consiliul Național și Comitetul Director) și două cu vot consultativ (Senatul și Grupul de Lideri).

Congresul este instanța supremă a partidului, fiind convocat în mod obișnuit o dată la patru ani și în mod extraordinar la solicitarea Consiliului Național sau a cel puțin o treime din filialele județene.

Între două Congrese, conducerea partidului este asigurată de Consiliul Național, care se întrunește în ședințe ordinare o dată pe trimestru, fiind alcătuit din președinții filialelor județene, parlamentarii partidului, membrii Comitetului Director, demnitarii partidului, șefii de departamente, reprezentanții organizației de tineret. Ambiguitatea formulărilor din Statut a ridicat problema reprezentativității Consiliului Național, existînd opinia că grupul antiunionist dirijează și manipulează organismul decizional al partidului.

Comitetul Director este instanța permanentă a partidului, avînd atribuții executive și fiind compus din 11 membri titulari și 3 supleanți (cărora, în mod excepțional, li s-au alăturat 6 membri ai grupului civic-liberal). Președintele Executiv este ales de Consiliul Național dintre membrii titulari, avînd un mandat de un an dar care poate fi reînnoit.

Senatul este un organ consultativ cu influență redusă, format mai ales din veterani liberalismului raliat la PL 93. Rolul său decorativ, presupune ca o compensare discutarea inițiativelor politice propuse de Comitetul Director spre aprobarea Consiliului Național, în caz de divergențe decizia finală aparținînd celui din urmă.

Liderii sînt acele personalități care la Congres întrunesc minimum 20% din numărul adunilor valabil exprimate. Liderii ar trebui să exprime diferitele curente din cadrul PL 93. Teoretic, ei au libertatea să aibă o poziție proprie în legătură cu tactica de realizare a programului, fiind însă obligați să nu încalce hotărîrile Consiliului Național. În fapt, se dovedesc a reprezenta segmentul cel mai influent, puțînd influența prin grupurile de susținători linia partidului.

În ce privește numărul de aderenți, cifrele oferite de surse din interiorul par-

tidului variază între 20.000 și 5.000. În buletinul informativ "Liberal-info", în câteva numere consecutive sînt prezentate unele filiale, aderenții variînd între 1.100 (filiala Satu Mare, cea mai bine organizată) și 48 (filiala Cluj). Sînt însă semne care par să indice existența unor filiale cu și mai puțini membri, ceea ce face ca prima cifră să fie în cel mai bun caz o aspirație.

Indiferent care este numărul real de aderenți (de altfel, fluctuant la orice partid), PL 93 nu poate fi clasificat în rîndul partidelor de masă. Nu doar numărul, dar și titulatura, doctrina și angajarea în zona de dreapta spectrului politic, îl indică ca pe un partid de cadre. Există unele elemente care fac dificilă o asemenea perspectivă. În mod tradițional, un partid de cadre se remarcă prin gradul de autonomie și de autoritate al grupului parlamentar, care însă în cazul partidului analizat aici nu se resimte. Centrul de decizie pare a fi limitat, gravitînd în jurul domnilor Patriciu și Rusu. O serie de interese particulare leagă pe membrii acestui grup, în care pot fi identificați Raymond Luca, Daniela Crăsnaru, Theodora Bertzi, Constantin Dragomir.

O altă caracteristică a partidului de cadre este autonomia filialelor. Or, atunci cînd unele filiale au manifestat tendințe autonomiste, angajînd negocieri la nivel local, reprezentanții lor au fost chemați în fața Curții de Conciliere.

Tendința spre o ierarhie piramidală și o disciplină forte sînt elemente care fac dificilă înscrierea PL 93 în rîndul autenticelor partide de cadre.

Marea problemă este dacă acest partid este unul modern sau grupează o clientelă în jurul unor persoane influente. Preferința acordată organizării partidului pe principiul rețelei care îmbină interese economice cu interese politice este riscantă, puțînd ducă la situația în care economicul prevalează asupra politicului, iar partidul devine mai degrabă un grup de presiune.

Sociologia partidului

Structurate pentru lupta concurențială generată de voința de a influența sau deține puterea, partidele politice au ca obiectiv atragerea cetățenilor, principala resursă a activităților partizane. Evident, accentul prioritar pus pe cantitate (număr) sau calitate (prestigiu) diferențiază tacticile de influențare a opiniei, dar în esență cetățeanul (în calitatea sa de posibil alegător sau membru) este principala țintă a strategiilor partinice.

Cea mai slabă legătură între un partid și cetățeni, dar totodată cea mai impor-

parte din CDR și nu se pot determina procentele obținute la alegerile parlamentare din septembrie 1992. Pe de altă parte, la alegerile din 20 mai 1990 nici una din formațiunile componente (PNL-AT, PNL-CD etc.) nu erau încă constituite. Rămîn deci de analizat alegerile locale din februarie 1992 și rezultatele sondajelor de opinie.

Conform datelor furnizate de PL 93, la alegerile locale din 1992 pe ansamblul localităților unde au fost prezenți candidații PNL-AT s-a realizat un procent de 6,3% în mediul urban și 6,7% în mediul rural. La alegerile parțiale locale desfășurate între februarie 1993 și februarie 1994 PL 93 a prezentat 43 de candidați la posturile de primari, dintre care 9 au fost aleși (21%). În funcție de regiuni au fost aleși în Muntenia 3 primari și cîte 2 în Moldova, Maramureș și Transilvania. Interesul față de competiția electorală în zona rurală are, pe lîngă rolul de a întări organizarea și de a dovedi influența partidului, și o componentă doctrinară, unii dintre lideri considerînd că problemele privind reconstituirea dreptului de proprietate asupra pămîntului a creat un mediu propice receptării ideilor liberale.

Pe de altă parte, ultimele sondaje IRSOP și IMAS indică că doar 3% din intențiile de vot sînt favorabile PL 93.

Dacă o analiză a aderenților este mai greu de făcut, din cauza insuficienței datelor, situația militanților este ceva mai bine cunoscută datorită aplicării de către noi a unui chestionar la Consiliul Național din 5 februarie 1994.

Tabelul 2.

Delegații la Consiliul Național al PL 93 din 5 februarie 1994 în funcție de sex, vîrstă și categorie socio-profesională (în %)

SEX:	
- masculin	86,06
- feminin	13,94
VIRSTA:	
sub 20 de ani	
- 21 - 30 ani	17,22
- 31 - 40 ani	27,04
- 41 - 50 ani	25,40
- 51 - 60 ani	9,02
- peste 60 ani	21,32
CATEGORIE SOCIO-PROFESIONALĂ	
- profesioni agricoli	
- patroni în industrie și comerț	9,66
- cadre de conducere	16,85
- profesioni libere și intelectuale	37,19
- cadre de execuție	21,44
- cadre cu pregătire medie	3,63
- muncitori	
- alte categorii	11,23

Proportia structurării pe sexe a delegaților la Consiliul Național sus amintit nu constituie o surpriză, fiind produsă de mentalitățile antifeministe de factură tradițională încă răspîndite în România (și nu ca reacție la promovarea femeii în perioada comunistă, cum consideră unii).

între 41-50 de ani, rezultă că 69,66% dintre delegați au între 21-50 de ani. Subreprezentarea grupei de vîrstă între 51-60 de ani este consecința structurării pe vîrste a celor două principale grupe politice din PL 93, PNL-AT fiind un partid tînăr, iar PNL-CD un partid de veterani.

Configurația socio-profesională a delegaților PL 93 este dependentă în mod evident de nivelul de instrucție, 93,42% dintre aceștia avînd studii universitare (59,02%) sau postuniversitare (34,40%), doar 6,58% avînd studii medii.

Interesul față de problematica partizană și de modul specific prin care se pot realiza scopuri particulare în interiorul unor partide pare a fi diferențiat pe regiuni. Există partide cu o bază mai puternică în anumite regiuni, iar legăturile dintre centru și periferie par a privilegia, cel puțin pentru moment, zonele cele mai apropiate acestui centru.

În cazul PL 93, Muntenia singură are o pondere la nivelul Consiliului Național mai importantă decît toate celelalte regiuni la un loc, atît în ceea ce privește regiunea natală, cît și pe cea de rezidență. Astfel, 50,38% dintre delegații la Consiliul Național din 5 februarie 1994 s-au născut în Muntenia, 15,58% în Transilvania, 9,84% în Moldova, 7,38 în Banat și în Oltenia, 4,10% în Drobrogea, 1,65% în Bucovina și 1,22% în Basarabia. Ca regiune de rezidență, Muntenia reprezintă 60,61%, în celelalte regiuni domiciliînd restul 39,39% din delegați, după cum urmează: 12,30% în Transilvania, 9,02% în Moldova, cîte 5,74 în Banat și în Oltenia, iar 1,65% în Bucovina.

Într-un moment cînd dezbaterile privind minoritățile naționale cunosc o intensificare, originea etnică devine un indicator în stabilirea gradului de toleranță și de deschidere, dar și a imaginii pe care un partid o oferă electoratului. Sub acest aspect, 95,91% dintre participanții la Consiliul Național erau români, 1,22% maghiari, tot atîția germani, 1,65 avînd o altă origine etnică.

Elita parlamentară a PL 93 reproduce cu destul de multă fidelitate structura pe vîrste a delegaților la Consiliul Național, cu singura excepție a grupului de vîrstă 21-30 de ani. (tabel 3)

În ceea ce privește nivelul de instrucție, 97,40% dintre parlamentari au studii universitare, iar 2,60% studii medii. Socio-profesional, cel mai bine sînt reprezentați inginerii (29,20%), urmînd apoi profesorii din învățămîntul preuniversitar (15,42%), cei din învățămîntul universitar (15,42%), medicii (11,57%), jurnaliștii sau scriitorii (10,33%), juristii (7,73%), economiștii (7,73%) și cercetătorii (2,60%).

Tabelul 3.

Parlamentarii PL 93 în funcție de sex și vîrstă

SEX:	
- masculin	92,27
- feminin	7,73
VIRSTA	
- sub 20 de ani	
- 21 - 30 ani	2,60
- 31 - 40 ani	31,36
- 41 - 50 ani	31,36
- 51 - 60 ani	11,57
- peste 60 ani	23,11

1994. O perspectivă ar putea fi reprezentată de examinarea partidelor în funcție de cele patru criterii propuse de La Palombara și Weiner³, durabilitate, organizare orizontală și verticală, voința de cucerire a puterii la nivel central și local și sprijinul electoral. Criteriul durabilității la doar patru ani de la relegiferarea multipartidismului se dovedește a nu fi operant.

Criteriul de organizare în cazul PL 93 nu pare a fi îndeplinit, măsura în care filialele sînt suficiente de structurate fiind necunoscută. De altfel, acest criteriu ar putea fi suplinit prin folosirea unor echipe de profesioniști în marketing și publicitate în timpul campaniilor electorale, avînd ca sursă banii dobîndiți în numele partidului.

O imponderabilă rămîne și evaluarea sprijinului alegătorilor, datele existente neindicînd cu certitudine ponderea acestui partid.

Certă este voința conducătorilor de a exercita puterea, criteriu care are ca scop diferențierea partidelor de grupurile de presiune. Dar condițiile specifice ale momentului, în care politicul nu s-a autonomizat suficient în raport cu economicul și socialul, fac posibilă existența unor grupuri de presiune ce urmăresc exercitarea și influențarea puterii pe termen scurt sau mediu.

În ce privește originea sa, PL 93 este un tipic partid cu origine parlamentară⁴, avînd drept constituenți trei partide parlamentare, din care două s-au născut tot în parlament (PNL-AT și PNL-CD), doar unul avînd o origine extraparlamentară. Probabil acesta este motivul pentru care grupul civic-liberal, venit dintr-un partid cu origine extraparlamentară, expresie a unor grupuri de reflexie și al unei stări de spirit, este cel mai refractar la noua linie a partidului.

Cum PL 93 a fost receptacolul tendințelor de unificare a mișcării liberale, iar această opțiune a fost rejectată la Consiliul Național din 5 februarie curent, nu este ușor de prevăzut evoluția ulterioară a acestei formațiuni. Asumarea concurenței ca soluție de unificare, s-ar putea să nu dea rezultatele scontate de cei care au promovat-o.

Posibilitatea reeditării conflictului dintre cele două grupuri din PLN-AT din 1992 poate deveni realitate în momentul în care interesele economice ale membrilor grupului conducător vor intra în concurență.

Marile necunoscute în legătură cu perspectivele PL 93 sînt celelalte partide de nuanță liberală, mai ales PNL, care, în cazul reintrării sale în CDR și a rezolvării conflictului cu dizidentul Cămpeanu, ar putea deveni un concurent important și dificil, mai ales dacă a tras concluziile ce se impuneau din eroarea tactică din 1992. PL 93 este în situația de a relua pe cont propriu această eroare, chiar dacă nu la aceleași proporții, căci CDR va constitui o umbrelă de siguranță în caz de eșec. □

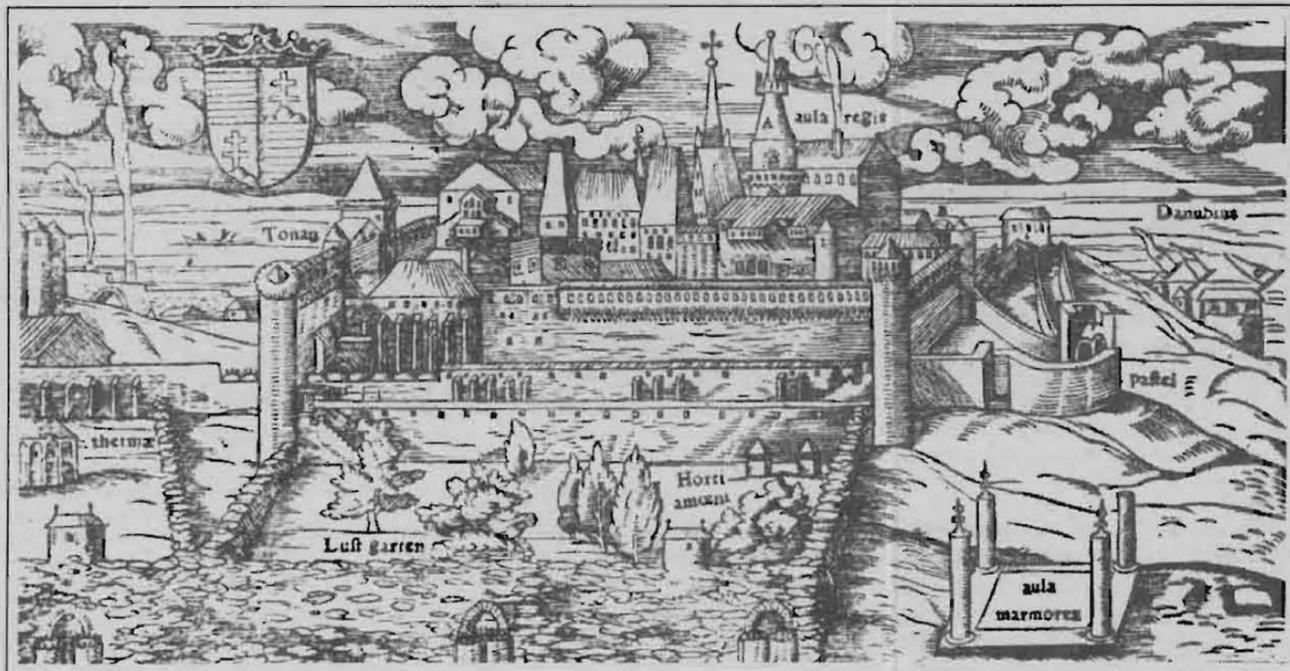
NOTE:

1. Dimitrie Drăghicescu, *Partidele politice și clasele sociale*, București, 1922, p. V.
2. Maurice Duverger, *Les partis politiques*, Paris, 1981, p. 20-21.
3. Joseph LaPalombara, Myron Weiner (ed.), *Political Parties and Political Development*, Princeton, 1966, p.6.
4. Maurice Duverger, *op. cit.*, p. 24.

CRISTIAN R. PÎRVULESCU (born in 1965) graduated at the Faculty of Philosophy, University of Bucharest. He is Assistant at the National School of Political Science and Administration.

Concluzii

Pentru a definitiva analiza unui partid, programul și intențiile declarative sînt secundare. Ceea ce contează este viabilitatea și soliditatea. Dar o astfel de discuție este riscantă în România anului

tantă arie de influență, este reprezentată de electoratul partidului, respectiv acea fracțiune a corpului electoral care votează constant cu aceeași formațiune politică.

A stabili acest electorat în cazul PL 93 este dificil din mai multe cauze. În primul rînd pentru că acest partid face

Mai curioasă se dovedește situația repartiției pe grupe de vîrstă, unde majoritatea relativă o dețin cei între 31-40 ani (27,04), pentru ca totalul tinerilor (între 21-40 ani) să fie de 44,26%. Dacă la aceasta mai adăugăm și proporția celor

Partidul Democrat

PAUL BLENDEA

1. Istoric

Frontul Salvării Naționale a preluat puterea în România pe 22 decembrie 1989. Frontul strângea laolaltă "...toate forțele sănătoase ale țării... toate organizațiile și grupările care s-au ridicat cu curaj în apărarea libertății și demnității în anii tiraniei totalitare" ("Comunicatul către țară al Consiliului Frontului Salvării Naționale, *România Liberă*, 23 decembrie 1989). Realizarea consensului între principalele forțe politice și sociale din țară a fost un pas decisiv pe calea înlăturării dictaturii. În comunicatul CFSN apare sintagma "forțe sănătoase", sugerându-se că ceaușismul era o boală a organismului politic; totodată, era atacat comunismul atunci când se vorbea de "anii tiraniei totalitare", deoarece termenul "totalitarism" este întrebuintat de politologi pentru a nominaliza sistemul comunist. Limbajul folosit la elaborarea comunicatului denotă familiarizarea cu vocabularul politologiei. Scopul FSN era "...instaurarea democrației, libertății și

The article analyses the former National Salvation Front nowadays the Democrat Party, its history, structures, electoral and polls results, doctrine, and relations with other Romanian parties and with President Ion Iliescu.

conducător al unui singur partid și statornicirea unui sistem democratic pluralist de guvernământ... organizarea de alegeri libere... restructurarea întregii economii naționale pe baza criteriilor rentabilității și eficienței" (*idem.*). De asemenea, era specificată dorința noilor lideri de a participa la procesul de "...construire a unei Europe unite" (*idem.*).

CFSN, organul de conducere al FSN, avea în componența sa 39 de persoane, care pot fi grupate în cinci categorii: 1) personalități din nomenclatură, 2) ofițeri superiori, 3) persoane enigmatice, 4) intelectuali dizidenți și 5) anonimi. Personalități din nomenclatură: Ion Iliescu, Dan Martian, Alexandru Bîrlădeanu, Silviu Brucan, Corneliu Mănescu, Domokos Geza și Petre Roman. Ofițeri superiori: Ștefan Gușe, Victor Stănculescu, Ionel Voinea și Emil Dumitrescu. Persoane enigmatice: Dumitru Maziliu, Mihai

a FSN a avut loc în zilele de 7 și 8 aprilie 1990. Atunci, Ion Iliescu a fost ales președinte al FSN și a devenit candidatul partidului la președinția României.

În cursul anului 1990 au reapărut partidele istorice și a început procesul de eroziune a FSN. Intelectualii dizidenți s-au retras unul câte unul, iar în interiorul frontului au început să se contureze două grupări: reformatorii (lider - Petre Roman) și conservatorii (lider - Ion Iliescu). Reformatorii se declarau partizanii unei democrații autentice, însă datorită unei evaluări eronate a contextului politic au rămas alături de conservatori. Aceștia doreau o "democrație originală", potrivit declarațiilor lui Ion Iliescu, în care FSN să înglobeze toate forțele politice ale țării, de fapt o ediție revăzută și adăugită a fostului partid unic. Sub presiunea partidelor istorice și a străzii s-a format un miniparlament *ad-hoc*, intitulat

FSN și-a adjudecat 66% din locurile în Parlament și fotoliul prezidențial (I. Iliescu a obținut 86% din sufragii). După ce au dobândit legitimitatea politică pe calea alegerilor, conservatorii au trecut la îndeplinirea unui alt obiectiv, și anume îndepărtarea de la putere a aripii reformiste a FSN. Guvernul Roman a fost debarcat în septembrie 1991 cu ajutorul minerilor conduși de Miron Cosma. Conflictul dintre două linii politice fundamentale diferite a fost rezolvat prin violență. A fost o victorie a conservatorismului asupra reformei.

La Convenția Națională din 27-29 martie 1992 a ieșit învingătoare motiunea "Viitorul-Azi", iar Petre Roman a fost ales președinte al partidului. Din FSN s-a desprins un grup condus de I. Iliescu, care ulterior a format un nou partid, Frontul Democrat al Salvării Naționale. Coabitarea dintre conservatori și reformiști a luat sfârșit.

"Un loc pentru fiecare, o țară pentru toți" este sloganul aflat pe pagina de gardă a programului FSN intitulat "Viitorul-

demnității poporului român" (*idem.*). Cei care au elaborat comunicatul aveau deci în vedere transformarea României într-un stat democratic. Aceasta la nivelul declarațiilor, căci în realitate, cum vom vedea în continuare, lucrurile au stat altfel. Programul FSN avea următoarele puncte esențiale: "Abandonarea rolului

Montanu, Gelu Voican-Voiculescu, Bogdan Teodoriu, Sergiu Nicolaescu, Adrian Sîrbu și Constantin Ivanovici. Intelectuali dizidenți: Doina Cornea, Ana Blandiana, Mircea Dinescu, Laslo Tôkes, Dan Deșliu și Aurel Dragoș Munteanu.

FSN a fost înregistrat la Tribunalul Municipiului București pe data de 5 februarie 1990. Prima Convenție Națională

Consiliu Provisoriu de Uniune Națională, în care au intrat reprezentanți ai FSN, ai partidelor istorice și ai intelectualității. FSN deținea în CPUN o majoritate covârșitoare. Conservatorii și-au văzut dejucate planurile privind democrația originală, totuși alături de reformatorii din FSN, au câștigat detașat alegerile din 1990. La alegerile generale din 1990,

Azi". Sloganul FSN polemizează în subtext cu sloganele comuniste care promiteau oamenilor bunăstare și fericire într-un viitor tot mai îndepărtat. În acest program, FSN se autodefinia ca "...partidul democratic al reformei și pentru reformă și împotriva restaurației de dreapta-arhaică și de stînga-comunistă" (*Programul FSN Viitorul-Azi*, Martie 1992,

p. 3). Dincolo de formularea căzută — există în toate documentele consultate multe formulări stângace — se observă încercarea acestui partid de a-și găsi un loc pe eșichierul politic românesc, loc situat între partidele istorice și pentagonala roșie (PDSR, PUNR, PSM, PRM și PDAR). Catalogarea în bloc a partidelor istorice ca partide de dreapta a fost o eroare gravă a celor care au elaborat schița de doctrină a FSN, căci PNT-CD este un partid de centru-stînga.

Autorii programului mai sus citat alunecă pe panta demagogiei atunci cînd vorbesc de "...ideea naturii sfînte a teritoriului național" (*idem*, p. 3). Credem că Preafericitul Teocist a fost foarte indignat atunci cînd a citit programul respectiv și a constatat amestecul acestui partid în treburile interne ale Bisericii Ortodoxe Române. Potrivit programului, tranziția de la totalitarism la democrație se caracterizează printr-o dorință puternică de schimbare, prezența în structuri și mentalități a consecințelor comunismului, tendința de asociere a extremismului de dreapta și stînga și pericolul restaurației comuniste. Principiile politice ale FSN sînt următoarele: credința în Dumnezeu, fidelitatea față de drepturile omului, opțiunea pentru democrație, reformă și protecție socială, constituționalitatea și transparența acțiunilor politice. În politica economică, FSN "...a respins orice abordare de tip PERESTROIKA... și a propus României valorile autentice ale economiilor occidentale dezvoltate" (*idem*, p. 13). Nu schimbarea mentalităților s-a dovedit a fi problema cea mai grea a reformei, așa cum considera FSN în anul 1992, ci transformarea instituțiilor și structurilor hiperburocratizate moștenite de la statul comunist. Sarcina de a orienta statul către națiune, de a-l transforma dintr-un instrument cu care se distribuia în mod planificat violența, într-un instrument pus în slujba națiunii, rămîne deci cît se poate de actuală.

2. Structurile partidului

Partidul Democrat a luat ființă în anul 1993, prin fuziunea FSN cu Partidul Democrat. Partidul Democrat nou creat este "...succesorul FSN și al Partidului Democrat" (*Partidul Democrat, Statut*, România 1993, p. 3). PD se autodefineste ca partid de centru-stînga, atașat principiilor social-democrației europene moderne. Prin garantarea dreptului la existență a unor opțiuni minoritare în cadrul partidului, PD se delimitează *ab initio* de partidele extremiste care refuză să admită diferențele de opinii. La baza structurii organizatorice a PD stă criteriul teritorial-electoral. Forul suprem de conducere al partidului este Convenția Națională care se convoacă o dată la doi ani. În cadrul convenției se votează moțiunile și statutul PD. Motiunea care întrunește cele mai multe sufragii devine Platforma-Program a partidului. Conform articolului 20 din statutul PD, Convenția Națională alege Președintele partidului, Colegiul Director, Președintele Comisiei Naționale de Etică și Litigii și Președintele Comisiei Naționale de Control. Motiunile prezentate în cadrul Convenției Naționale se referă la programul PD. Președintele al partidului devine liderul grupului care a propus motiunea câștigătoare, iar membrii grupului de promovare a motiunii adoptate devin membri ai Colegiului Director. Președintele partidului este "...conducătorul politic al Partidului Democrat și președintele Colegiului Director" (*idem*, art. 26, p. 2).

Partidul Democrat are organe de presă care sînt proprietatea sa. Aceste organe de presă se află sub controlul politic și administrativ al Colegiului Director. Ele apar aînt la nivel central (cotidianul *Azi*), cît și la nivel local. Tot la nivel central apar *Buletinul Partidului Democrat* și *Caietele teoretice ale Partidului Democrat*.

Finanțarea PD se face din cotizații, contribuții, donații, taxe de afiliere, și alte venituri.

Președinte al PD este dl. Petre Roman. Departamentele Biroului Executiv sînt următoarele: Organizare (Radu Berceanu, vicepreședinte, Bogdan Niculescu-Duvăz și Traian Bănescu, secretari), Relații politice interne (Adrian Severin, vicepreședinte, Victor Babiuc și Șorin Vornicu, secretari), Analiză politică și doctrină (regretatul Ion Aurel Stoica, vicepreședinte, Eugen Dijmărescu și Ioan Gurău, secretari), Propagandă (Adrian Vilău, vicepreședinte, Constantin Sorescu și Alexandru Sassu, secretari), Relații politice externe (Victor Boștinaru, vicepreședinte) și Buget-Finanțe (Gheorghe Albu, vicepreședinte, Cornel Russe și Alexandru Dumitrescu, secretari).

Partidul Democrat are organizații în toate județele și municipiile țării; în 155 de orașe (din totalul de 204) și în 1.711 comune (din 2.683). PD are 2.410 organizații teritoriale și totalizează aproximativ 4.500 de organizații conduse de circa 15.000 de oameni. PD are organizații de tineret și de femei în toate cele 42 de județe ale României.

3. Scorul la alegeri și în sondaje

La alegerile din septembrie 1992, FSN a obținut 10% din voturi, trimițînd în Parlament 43 de deputați și 17 senatori. Caius Traian Dragomir, candidatul FSN la funcția de Președinte al României, a obținut 5% din sufragii.

În urma alegerilor locale din 1992, FSN are 756 consilieri județeni (33% din totalul consilierilor) și 21 președinți de consilii județene (53%).

În sondajul IMAS din 4-13 martie a.c., PD are 10% din opțiuni, despre Petre Roman au o părere bună și foarte bună 41% din cei chestionați. Potrivit sondajului efectuat de IRSOP între 1-7 martie a.c., PD este creditat cu 9% din opțiuni.

4. Relațiile cu celelalte partide

Surse din interiorul PD ne-au declarat că partidul se pronunță pentru colaborare cu PDSR în Parlament și cooperare în materie de guvernare. PD consideră că PDSR este partidul care are capacitatea de a restructura majoritatea parlamentară printr-o alianță cu CDR și PD, însă aripa conservatoare din PDSR împiedică ruperea relațiilor acestui partid cu aliații extremiști.

PSM este considerat un partid extremist de stînga, în timp ce PRM este nationalist cu nuante legionare. PUNR este un partid nationalist care a speculat demagogic sentimentul național al românilor din Transilvania. În viziunea PD, PDAR este un partid de cadre din agricultură, cu care se poate coopera.

PD cooperează cu CDR, deși unele din componentele CDR nu au înțeles strategia reformistă a fostului FSN. PD nu împărtășește opțiunile monarhiste ale unor componente din CDR.

PD este un partid republican și recu-

noaște rezultatele alegerilor prezidențiale. Totuși, PD îi reproșează președintelui Ion Iliescu că nu-și exercită în suficientă măsură prerogativele constituționale. Președintele României i se mai reproșează că nu face gesturi decisive pentru înscrierea țării în procesul reformei autentice și democratizării societății românești.

Biroul Executiv al PD a trimis președintelui Ion Iliescu o scrisoare în care sînt propuse măsuri pentru eliminarea factorilor care au determinat deteriorarea climatului politic și social din România. În scrisoare este dezvoltată ideea încheierii unui pact național ce trebuie să definească elementele de consens în plan politic, economic și social, capabile să asigure liniștea, ordinea și stabilitatea în țară. Pactul național va "...premerge, va impune și va facilita așadar un *Pact de guvernare*" (*Scrisoarea Biroului Executiv al Partidului Democrat către președintele Ion Iliescu*, ianuarie 1994, p. 10).

Departamentul de politică internă al PD a elaborat o "Schiță a Programului de guvernare pentru perioada de criză". PD și-a luat astfel în serios rolul de partid de opoziție, care trebuie să fie pregătit în orice moment să preia guvernarea țării. Guvernul Văcăroiu este caracterizat ca un "...Executiv care reprezintă clasa politică a nomenclaturii comuniste de rangul doi..." ("Schiță", p. 1). Din punctul de vedere al PD, acest guvern are drept țel "...menințerea puterii politice și transferarea puterii economice în mîna unui grup de potențati din vechea nomenclatură și securitate" (*idem*, p. 1).

Pentru scoaterea țării din criză, PD propune încheierea unui pact național între partidele democratice, sindicate și societatea civilă. Pactul va trebui să definească "...obiectivele esențiale ale tranziției, metodele de bază, etapele și ritmul parcurgerii tranziției și principiile conduitei politice și sociale în perioada de tranziție, criteriile și formele de izolare ale extremismului și național-comunismului" (*idem*, p. 2). Programul de guvernare pentru perioada de criză prevede accelerarea privatizării societăților comerciale, spargerea monopolurilor, protecție socială orientată spre categoriile defavorizate și descentralizare administrativă. PD consideră că trebuie luate măsuri ferme pentru restabilirea echilibrului macro-economice, dinamizarea economiei și reforma administrației.

"Declarația de la Oradea", din 8 aprilie a.c., reprezintă carta PD pentru o nouă politică națională. Componentele politicii naționale a partidului sînt următoarele: securitatea națională, pacea interetnică, reîntregirea națională și solidaritatea spirituală a românilor de pretutindeni.

5. Principalele realizări și erori

În opinia doctrinarilor PD, partidul a reușit să ducă la bun sfîrșit reforma de sistem. Sistemul comunist a fost abolit și a fost înlocuit, cel puțin la nivel legislativ și instituțional, cu sistemul democrației economice și sociale. Astfel, erorile guvernării Roman ar fi constat în inabilitate politică în desfășurarea dialogului cu cetățenii și insuficienta determinare în aplicarea pînă la capăt a reformelor de sistem adoptate.

În opinia analiștilor din presa independentă, principalele erori ale guvernelor Roman și Stolojan au fost următoarele: coalizarea cu comuniștii împotriva partidelor istorice, poziția față de monarhie și ritmul prea lent al reformei economice. □

LEXICON

Grup de interese

În raport cu noțiunea de *grup*, care desemnează o colectivitate de indivizi care se disting printr-un atribut comun sau prin legături comune, noțiunea de *grup politic de interese* pune accentul pe faptul că această colectivitate caută să influențeze politica în conformitate cu propriile interese, intrînd într-o relație de interacțiune cu puterea. În literatura științelor politice, termenul a fost folosit mai întîi în S.U.A., în forma de *pressure group*, de către Peter Odger și A.F. Bentley. Preluat fiind de către europeni, termenul a fost tradus (Maurice Duverger) sub forma de "grup de interese"; pentru a depăși înțelegerea sa unilaterală în funcția de presiune asupra puterii. Din punct de vedere analitic, grupurile de presiune sînt clasificate în: "asociaționale (grupuri omogenizate de interese, de exemplu un sindicat muncitoresc sau o asociație de afaceri); instituționale (grupuri aflate în instituții mari cu funcții sociale, cum ar fi birourile, partidele politice, legislaturile, armata sau biserica); neasociaționale (grupuri lipsite de continuitate în structură și în procedurile regulate pentru articularea intereselor, cum ar fi grupurile etnice, regionale sau de clasă); anomice (în mare măsură grupuri spontane, temporare, ce exprimă o nemulțumire printr-o acțiune directă, cum ar fi demonstrațiile sau tulburările de stradă)" (Plano, Riggs, Robin, *Dictionar de analiză politică*, Ecce Homo).

Diferențele dintre partidele politice și grupurile politice de interese provin din aceea că primele participă în mod explicit, direct, la cucerirea puterii și la păstrarea ei (pe cale electorală), iar ultimele încearcă să participe sau să influențeze puterea implicit, indirect, prin presiuni de diferite tipuri. De puterea și numărul grupurilor de interese plasate în partidele politice, în guverne, parlamente, administrație și afaceri depinde caracterul unei democrații. Criticii antielitiști ai regimurilor elitiste pun în evidență faptul că de vreme de oamenii nu se pot organiza în grupuri de presiune, majoritatea rămîne silențioasă. După cum remarcă însă Giovanni Sartori, ei trec cu vederea faptul că majoritățile au o voce și cel mai adesea una care iese câștigătoare asupra grupurilor de presiune, tocmai ca majorități electorale (*The Theory of Democracy Revisited. Part One: The Contemporary Debate*, Chatam House Publishers). În regimurile politice care nu sufocă grupurile de interese, puterea caută să le integreze, fie prin soluții de integrare liberale, fie corporatiste, deși pînă acum nimeni nu a reușit eradicarea completă a corupției și a traficului de influență. (D.P.)

PAUL BLENDEA - born in 1955. Graduated from the Faculty of Philosophy and History of the University of Bucharest. Currently, researcher at the Institute for Educational Sciences, he published articles in *Contrapunct*, *Convorbiri Literare* etc.

(urmăre din pag 3)

puțin un anumit "cît" într-una din cele două Camere). La fiecare alegere se plătește o sumă totală de 30 de miliarde de lire: 20% se împarte în mod egal tuturor partidelor, iar restul se împarte în funcție de rezultatele electorale. Cel de-al doilea fond, cel structural, care acoperă cheltuielile organizațiilor de partid, cuprinde un total de 82.866 miliarde de lire, din care ceva mai mult de o treime este atribuit Senatului, iar celelalte două treimi Camerei Deputaților. Aceste fonduri se împart astfel: 2% sînt împărțite în mod egal grupurilor reprezentate în Parlament; 23% sînt împărțite în părți egale între partidele care au prezentat o listă în cel puțin două treimi din circumscripții sau o listă proprie în regiunile cu statut special protejind minoritățile lingvistice; 73% sînt atribuite grupurilor politice în funcție de numărul mandatelor în Parlament. Președinții grupurilor politice reprezentate în Parlament sînt obligați prin lege să transfere 90% din sumele primite partidelor respective. Reglementări asemănătoare sînt rezervate alegerilor regionale și celor parlamentare europene.

Ironia face ca tocmai în Italia să existe prevederi extrem de aspre (între 6 luni și 4 ani, precum și amenzi echivalînd cu sume de trei ori mai mari decît cele primite) împotriva partidelor politice și a organizațiilor lor politice, a curentelor interne din partide, a grupurilor parlamentare ori a membrilor Parlamentului european, a Parlamentului național sau Consiliilor regionale, a candidaților la alegeri și a membrilor de prim rang din statele majore ale partidelor care primesc fondurile de la societățile publice (în care Statul deține o participare de cel puțin 20%). Iar societățile private pot vărsa contribuții pentru partide numai în măsura în care ele sînt acceptate de către consiliul lor de administrație și declarate în bilanțul anual. Pentru donațiile care depășesc 5 milioane de lire, atît donatorul cît și beneficiarul trebuie să facă o declarație comună în fața Președintelui Camerei.

În Marea Britanie, în ciuda faptului că nu s-a stabilit un sistem general de finanțare al partidelor comparabil cu celelalte țări menționate aici, există totuși un cadru limitat de ajutor financiar din partea statului pentru partidele din opoziție reprezentate în Parlament. Începînd din 1975, se acordă partidelor din opoziție subsidii, ca o compensare destinată să contrabalanseze marile avantaje pe care le deține partidul aflat la putere. Ajutorul se calculează astfel: 2,25 lire sterline pentru fiecare mandat cîștigat de către partide, la care se adaugă 5,1 lire sterline pentru fiecare tranșă de 200 de voturi obținute la alegerile legislative precedente.

Ceilalți

Cadrul legal și criteriile folosite în celelalte democrații europene se aseamănă în linii mari celor menționate mai sus. În unele țări (Austria, Spania, Danemarca, Portugalia, Suedia) sînt finanțate și grupurile parlamentare. În numeroase țări (Spania, Elveția, Belgia etc.) există ceea ce s-ar putea numi finanțarea indirectă, care se concretizează în accesul la canalele publice de televiziune și radio, scutiri sau reduceri de tarife postale în campania electorală, prin acordarea de

facilități imobiliare în alegeri. În Suedia, finanțarea publică este împărțită în trei categorii (subvenții generale pentru partide, contribuții pentru partidele reprezentate în Riksdag, asistență secretarială pentru parlamentari); în Belgia, partidele primesc o donație anuală, care li se plătește trimestrial; în Norvegia, finanțarea partidelor este prevăzută în bugetul de stat aprobat de Parlament.

Una dintre problemele cele mai delicate care se pun la nivelul Consiliului Europei este aceea a pragului de reprezentativitate care funcționează drept criteriu al finanțării. Diferențele existînd între pragurile statelor membre creează dezechilibre între posibilitățile de finanțare oferite unor partide omoloage aparținînd unor state diferite. De pildă, în Turcia, orice partid beneficiază de finanțare dacă a trecut de pragul de 7% din voturi, în timp ce în Belgia orice partid primește finanțare dacă are cel puțin un

pentru a realege un congressman au crescut între 1974 și 1986 de la 56.539\$ la 334.222\$, în timp ce pentru un senator au crescut de la 555.714\$ la 3.303.518\$. Senatorii sînt aleși pe șase ani, în timp ce congressmanii pentru doi ani, astfel încît ultimii nu încetează practic niciodată să facă fund-raising.⁴ Pentru un nou ales, cheltuielile sînt mai mari, dar niciodată nu lipsesc contracandidații. "Cazul american" este însă atît de complex încît merită tratat separat.

Cum e mai bine?

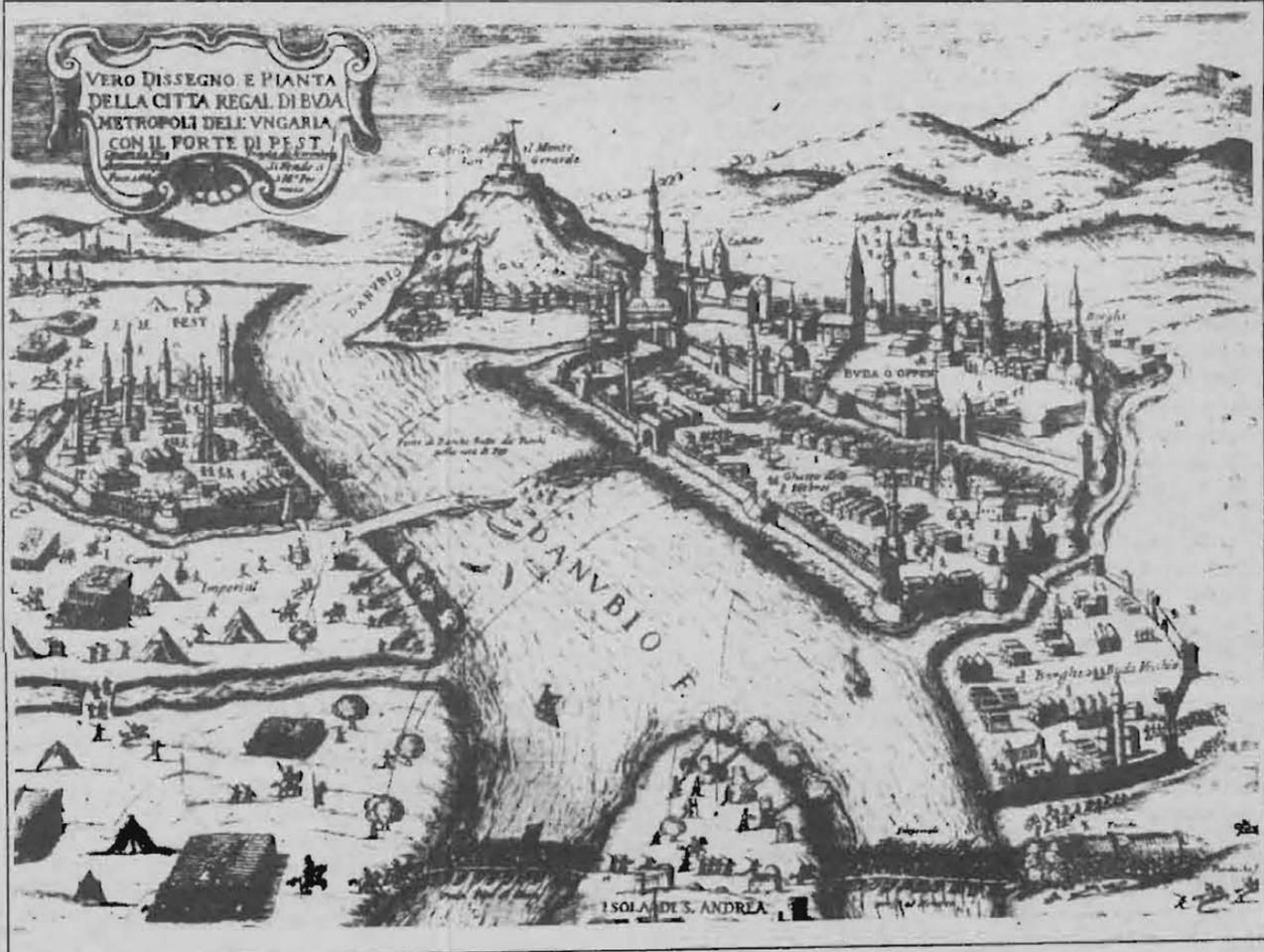
Public sau privat?

Care dintre aceste două sisteme este mai bun? Este una dintre aporiile științei politice și ale vieții democratice în general, întrucît pentru corupție nu există un leac universal valabil. Esențială pentru lupta împotriva corupției este însă o le-

neze încrederea electoratului în virtuțile democrației; ele ar veni fie de la iudeo-francmasoneria dirijată de la Ierusalim și din America, fie de la iudeo-bolșevicii de pretutindeni, de la F.M.I. sau Mafia italiană, de la cartelurile de droguri din Columbia sau Turcia, care și-ar spăla "banii murdari" la noi, cumpărînd politicieni ori partide, vameși și polițiști, pentru a-și înlesni traficul de droguri, armament, carne vie, animale, iar de aici nu trebuie uitate toate agențiile de spionaj din lume, cu C.I.A., K.G.B., Mossad în frunte.

După cum notează Jean Noel Kapferer, "zvonorile se supun unei logici al cărei mecanism de funcționare poate fi demonstrat", care exclude vechea "concepție negativă potrivit căreia zvonor ar fi neapărat fals, fantezist sau irațional", fiind mai degrabă vorba despre o structură a cunoașterii sociale, care "se întemeiază pe încredere, iar nu pe dovadă". În viața socială, "nu credem în cunoștin-

țele pe care le avem pentru că ar fi adevărate, întemeiate sau dovedite", ci "aceste cunoștințe sînt adevărate deoarece credem în ele". Iar analiza sondajelor de opinie din România, a comportamentelor de votare, întărește ipoteza autorului studiului despre zvonuri, și anume că "este adevărat tot ceea ce grupul din care facem parte consideră ca fiind adevărat". Astfel, în martie-mai 1990, imensa masă a simpatizanților feșeniști era convinsă că Ion Ratiu sau Radu Câmpeanu doreau "să vîndă străinilor țara", în timp ce alegătorii opoziției erau convinși că F.S.N.-ul este condus de agenți K.G.B. și că acest partid-mamut este finanțat (pe lîngă fondurile secrete ale lui Ceaușescu și ale Securității) de către

parlamentar ales, la care se adaugă o sumă de bani pentru fiecare vot obținut. În unele cazuri, unui partid cu un număr de mandate inferior pragului necesar i se retează accesul în Parlament și în consecință la finanțarea campaniei electorale următoare, în timp ce omologul său dintr-un alt stat, deși este ales printr-un număr proporțional mai mic de voturi, accede în Parlament grație unui prag inferior și poate astfel beneficia de finanțarea publică. În condițiile în care înregistrăm, în unele țări, un declin al sistemului de partide, în timp ce în altele el suferă transformări profunde, iar în mai multe locuri se pune tot mai accentuat problema candidaților independenți, stabilirea unor criterii juste devine o problemă de un interes care depășește granițele naționale.

Olanda este cazul contrariu la care trebuie să ne gîndim atunci cînd ne referim la orice situație de corupție similară celei din Italia. În "țara lălelelor", în scopul împiedicării statului și a lumii afacerilor de a împieta asupra autonomiei partidelor politice și în scopul scăpării de efectele schimbărilor în administrație, grupurile politice preferă să-și strîngă fonduri din subscripțiile membrilor și din donații. Pentru a nu depinde de stat, de puterea centrală, este evident că ideal pentru partide ar fi să aibă independență financiară. Numai că un astfel de lux și-l pot permite partidele din țările extrem de bogate. Probabil că exemplul cel mai elocvent de finanțare privată este cel al Statelor Unite ale Americii, unde costurile medii ale campaniilor electorale

gislație severă, un control riguros al finanțării și cheltuielilor, precum și o voință politică fermă pentru pedepsirea celor care încalcă legea.

Există ceva mai rău decît finanțarea privată, publică sau mixtă a partidelor politice. Lipsa unei legislații clare într-un sens sau într-altul. România este cazul tipic pentru îndoielile și zvonorile născute din starea de ambiguitate a legalității. S-a observat că, la noi, existența unor partide a echivalat practic cu înscrierea la tribunal și ocuparea unor sedii. Pentru alte partide, "scandalul sediiilor" a fost numai o fațetă a vieții lor, toate celelalte fațete putînd să fie calificate prin atributele zvonului politic. Există "șapte păcate capitale ale zvonului", șapte teme ale zvonului politic:

- "tema mîinii ascunse, a puterii oculte, a societății secrete care trage sforile puterii";
- tema "acordului secret. Se pare că au loc înfîlniri și se fac aranjamente secrete între adversari politici, în contradicție cu atitudinea lor publică";
- "următoarele trei teme sînt: banii, sănătatea și sexul";
- tema "limbajului dublu: adevăratele intenții ale omului politic s-ar afla de fapt în opoziție cu declarațiile sale publice";
- tema "imigrației", care, ca și prima, "este o temă a trădării".

Zvonorile care circulă despre proveniența fondurilor partidelor politice și a unor lideri din România, multe dintre ele tipărite în presă, nu fac decît să submi-

Moscova.

Nici un om cu interes în politică nu se poate opri să întrebe: **dar cine finanțează partidele politice și România?** Ar fi dificil probabil să aflăm acum. Dar nimeni nu ne împiedică să stabilim în mod clar regulile finanțării și controlului fondurilor partidelor de acum încolo. Poate doar cei care le-au finanțat pînă acum. □

NOTE:

- 1) Martin Jacques "The Godmother. Italy's meltdown-and ours". *The New Republic*, September 20 & 27, 1993, pp. 23-28. Citatele care urmează sînt din acest remarcabil articol, scris de fostul editor al revistei *Marxism Today* și actualul editorialist al lui *Sunday Times* din Londra.
- 2) Daniel Bell, "The Old War. After Ideology, Corruption". *The New Republic*, August 23 & 30, 1993, pp. 18-22.
- 3) Pentru această problemă am consultat între altele în special *Financement des partis politiques: une pierre angulaire des democracies pluralistes*, Rapport de la commission parlementaire et publiques - rapporteur Bruno Stegagnini, (Strasbourg: Conseil de l'Europe, 1989), din care provin citatele care urmează.
- 4) Hedrick Smith, *The Power Game. How Washington Works*. (New York: Ballantine Books, 1989, paperback edition) p.155.
- 5) Jean-Noel Kapferer, *Zvonorile. Cel mai vechi mijloc de informare din lume*, prefață de Septimiu Chelcea, traducere de Marina Vazaca. (București: Humanitas, 1993), pp.237-241.
- 6) *ibid.*, p.25.
- 7) *ibid.*, pp.284-285.

DAN PAVEL - born in Cluj (1958). Philosopher and political analyst, he is Deputy Editor of *Sfera Politicii*. He published at Cartea Românească *Bibliopolis. Essay on the metamorphosis of books*.

The reforms in Central and Eastern Europe: unity in diversity (III)

CEZAR BÂRZEA

(*urmare din numărul 15*)

It is traditional, when speaking of the former "Eastern bloc", to use such expressions as: totalitarian countries, communist or socialist countries (according to the political criterion); countries of Central or Eastern Europe or simply "Eastern Europe"⁵ (according to the geographical criterion); the USSR's satellites (according to the geo-political criterion); captive countries (according to the historical criterion); member States of the Warsaw Pact (according to the military criterion) or of COMECON (according to the economic criterion). As can be seen, the designations are fairly varied. They do, however, have one thing in common, which is a tendency to simplify and homogenise a region which is extremely varied from the cultural and historical point of view. The terms "bloc" and "camp", although implying a compact, unitary entity, cover a wide variety of peoples, cultures, languages, religions, traditions and historical experiences.

It should not, therefore, be surprising that the premises of transition present a similar heterogeneity in the countries with which we are concerned. Let us again look at some examples. Historically speaking, it is true that the transition began in 1989 (the year in which the revolutions broke out in Eastern Europe). It remains the case, nevertheless, that these phenomena, whose importance no one would dare to deny today, were preceded by stages which paved the way for them. There are significant differences in these stages from one country to another. The importance of the post-1989 transition should not be minimised, but it must also be recognised that the dismantling of communism began in fact long before. It fell into three phases:

a. **the post-Stalinist phase** (the 1950s and 60s); Stalin's death was followed by a period of liberalisation characterised by the ideological disavowal of Stalinism and the class struggle;

b. **the post-totalitarian phase** (the 1970s and 80s), when attempts were made to safeguard the communist system "from within" by means of limited reforms; this had quite the reverse effect as the reforms help to speed up the disintegration of communism; it should also be noted that the economic reforms ("goulash" communism in Hungary, "socialism with a human face" in Czechoslovakia, "self-limited reforms" in Poland, "perestroika" in the Soviet Union) were not followed by political reforms;

c. **the post-communist phase** (after 1989 in Central and Eastern Europe and after 1991 in the former Soviet Union); this phase seeks to eliminate the monopoly of the single party and the command economy, which involves reforms in practically every domain.

The fall of Communism occurred in widely differing manners. Some countries, such as Albania, passed directly from "outright Stalinism" to the post-communist phase. Others went from family dictatorship to multi-party democracy, which was the case in Romania, while other countries, like the former GDR, exchanged "real socialism" for western democracy. Looking at things more closely, it is impossible not to observe that even the half-reforms of the

post-totalitarian phase have, in fact, fairly different characteristics. This means that the conditions in which post-communist transition is taking place within the "Soviet bloc" are very far from uniform.

All things considered, the variety of the conditions should result in a **wide variety of styles of transition**. It is generally agreed that post-communist transition passes through five phases:

a. **political rupture** (the political monopoly of the single party is abolished);

b. **the break-up of the old system**, notably by the dismantling of authoritarian structures and police surveillance;

c. **replacement of the old structures** by new ones;

d. **stabilisation of the new system**;

e. **ensuring of its self-regulating capability** by the mechanisms of the free market.

It is true that each of these phases will have a different specific content in each country. Thus the destructive element of transition, corresponding to the first two phases, will have less weight and last a shorter time in the countries that have already undergone economic reforms and adopted more flexible political structures.

However, it would be premature to make suppositions about the duration of transition⁶. At present there are three certainties: (a) the reforms initiated in ex-

communist countries are irreversible; (b) they affect all domains; (c) post-communist transitions are now in a phase of restructuring-stabilisation, however different their premises may have been. This is why, after four years of transition, the results are nonetheless comparable. An outline is to be found below which is based on a grid borrowed from Reszler (1992, pp. 12-13):

a. Despite its amorphous nature, society is gradually being reconstituted.

Although no new class has been formed, *the renaissance of a voluntary sector* can be seen as the necessary prelude to its future restratification.

b. *New élites* are being formed, including in their ranks the technocratic élites of the old communist system.

c. A new *pluralistic political system* is being established.

d. The *private sector* of the economy is to a certain extent offsetting the failings of a command economy that generated shortages and is rapidly disintegrating. In the more or less long term, the *privatisation programmes* under way will ensure the passage from a planned economy to an efficient and prosperous market economy.

e. *The rule of law* is replacing institutionalised arbitrariness.

f. A number of *statesmen* of exceptional stature are leading the new (weak) governments whose primary quality is at present their legitimacy.

NOTES:

5. Thus it became possible to regard the East and West as representing a political polarity. Within this, they were the guarantors of an internal division of Europe, imposed by the "pax sovietica" and the Berlin wall. It is interesting to note that Eastern Europe also included the USSR with its Asian zone. This makes it difficult today to define cultural and political Europe as opposed to geographical Europe.

6. According to optimists (Lesourne and

Lecomte, 1990), the transition will last two decades, while pessimists (Dahrendorf, 1991) see it as lasting 60 years.

Selective bibliography

- Adams, J.D., Hayes, J., Hopson, B., *Transition: Understanding and Managing Personal Change*, London, Martin Robertson, 1976.

- Batt, J., *East Central Europe from Reform to Transformation*, London, The Royal Institute of International Affairs/Pinter Publishers, 1991.

- Bova, R., "Political Dynamics of the Post-Communist Transition: A Comparative Perspective". In: N. Bermeo (ed.) *Liberalization and Democratization. Change in the Soviet Union and Eastern Europe*, London, The Johns Hopkins University Press, 1992, pp. 113-138.

- Brown, A., Gray, J., (eds.) *Political Culture and Political Change in Communist States*, New York, Holmes and Meyer, 1979, 2nd ed.

- Comisso, E., "Political Coalitions, Economic Choices". *Journal of International Affairs*, 1991, vol. 45, No. 1, pp. 1-29.

- Dahrendorf, R., *Réflexions sur la révolution en Europe 1989-1990*, Paris, Seuil, 1991.

- Hopson, B., "Transition: Understanding and Managing Personal Change". In C.L. Cooper, P. Makin *Psychology for Managers*, London, Macmillan/The British Psychological Society, 1984, 2nd ed., pp. 133-156.

- Karl, T.L., Schmitter, Ph.C., "Modes of Transition in Latin America, Southern and Eastern Europe". *International Social Science Journal*, 1991, No. 128, pp. 269-284.

- Milenkovitch, D., "The Politics of Economic Transformation". *Journal of International Affairs*, 1991, vol. 45, No. 1, pp. 151-164.

- Reszler, A., "Vers une restauration impossible?" In: *La Suisse face à la renaissance démocratique en Europe de l'Est*, Schloss Lenzburg, Forum Helveticum, 1992, No. 4, pp. 10-14.

- Schwartz, H., "Constitutional Development in East Central Europe". *Journal of International Affairs*, 1991, vol. 45, No. 1, pp. 71-89.

- Tyson, L.D., "The Three Challenges of Economic Transition in Eastern Europe". In: G.W. Breslauer (ed.) *Dilemmas of Transition in the Soviet Union and Eastern Europe*, Berkeley, University of California Press, 1991, pp. 45-64.

CEZAR BÎRZEA (born in 1944). Director of the Institute of Educational Sciences (Bucharest). Former UNESCO Expert in Africa and Programme Coordinator at the UNESCO Institute for the Education (Hamburg). Author of 17 books on educational policies published in Romania, France, Spain, Italy, Portugal, Canada, Council of Europe and UNESCO.

Pe marginea cărții lui F. Veiga (II)

PAVEL CÂMPEANU

De la terorismul legionar la terorismul statal

Sintagma "obsedantului deceniu" voia să disocieze stalinismul detestabil instaurat de Gheorghiu-Dej de stalinismul admirabil al lui Ceaușescu. O tendință asemănătoare, de fracționare a istoriei după șefi, apare acum la unii reprezentanți ai vechii găzdi legionare, care neagă de pildă amestecul mișcării lor în asasinarea lui Iorga, învinuindu-l pentru actele teroriste din 1939-40, pe Sima, căruia i-l contrapun sub acest aspect pe Codreanu. Or, documentele istorice dovedesc, dimpotrivă, că înclinația lui Codreanu spre violență se manifestase încă de la primii săi pași în viața publică. El își începe cariera de student la Iași, în 1919, într-o atmosferă de mare agitație socială, care va duce în puțină vreme la grevă generală. Noul student se înregistrează imediat în grupul numit "Garda Conștiinței Naționale". După descrierea lui Veiga, "cu un nucleu nu mult mai mare de o sută de militanți, facțiunea desfășura o activitate frenetică, care era centrată pe prozelitism și încăierări aproape zilnice cu stângiștii". Acțiunile cele mai importante: încercările de a sparge grevele de la Regie și de la atelierele C.F.R., încercări sprijinite de autorități (Fr. Veiga, *Op. cit.*, p. 48).

Următoarea acțiune de anvergură are loc în 1923. Ea consta în manifestații și greve studențești, cu ocuparea Universității, și vizează să împiedice adoptarea proiectului pentru noua constituție. Sub aceste auspicii este constituită Liga Apărării Naționale Creștine (LANC), sub președinția profesorului A.C. Cuza. Nemulțumiri de rezultatele obținute prin aceste mijloace, animatorii acțiunii - Corneliu Zelea Codreanu și Ionel Moța, viitorul soț al Iredentei Codreanu, sora celui dinții - trec la pregătirea unui complot pentru asasinarea a șase membri ai guvernului liberal - inclusiv Duca - și a unor personalități evreiești proeminente - inclusiv rabinul-șef. Numărul prezumtivelor victime era de 12, cel al complotiștilor de numai 7. Unul dintre aceștia, Vernichescu, divulgă însă secretul și astfel întregul grup al conspiratorilor este arestat în 8 octombrie 1923. În martie 1924, cu o zi înaintea procesului, în închisoare fiind, Moța îl împușcă pe Vernichescu. Au loc manifestații de simpatie la adresa acuzatilor, iar procesul se încheie cu achitarea tuturor, în afară de Moța. Judecat în septembrie același an pentru împușcarea lui Vernichescu, Moța va fi la rândul său achitat.

Doar o lună după această nouă achitare, în sala tribunalului unde se judeca procesul unui alt student, Codreanu îl împușcă mortal pe prefectul Manciu, no-

This is the last part of an analyse about Romanian terrorism, as was practiced both by the Legionary movement and the bourgeois state. The author's reflexions on the discontinuities of history are in the same time a warning about the dangers of the present historical discontinuity.

toriu prin brutalitatea cu care îi reprima pe fideli viitorului căpitan, acesta este arestat și pus sub inculpare. Protestele împotriva deținerii lui se propagă în diverse centre universitare, însoțite de greve, pelerinaje la penitenciarele în care este închis; scrisorile lui sînt multiplicat și difuzate în mii de exemplare, o parte a presei, se asociază acestei campanii cu intenția de a submina guvernul și astfel ucidera prefectului de Iași îi conferă lui Codreanu dimensiunea unui lider național. Numeroși avocați se oferă să îl apere, procesul desfășurat în Mai 1925 nu face decît să îl consolideze acest prestigiu și în cele din urmă el este din nou achitat.

După o încercare nereușită de a studia la Grenoble, Codreanu și Moța se înapoiază în țară, se desprind de LANC și creează, la 24 iunie 1927, Legiunea Arhanghelului Mihai, baza a ceea ce va deveni în 1930 "Garda de Fier". Toate acestea se petrec în urma campaniei electorale din 1926, cînd Codreanu candidează, dar nu este ales, o campanie presărată cu violențe la a căror comitere legionarii și-au avut partea lor.

În iulie 1930, un membru al grupului

Excesele lor își găsesc un precedent în cele ale guvernului național-tărănist care înabuse greva celor 6.000 de mineri din Valea Jiului ordonînd trupelor să tragă asupra lor. Numărul victimelor după datele oficiale: 28 de morți și 68 de răniți.

Alt atentat legionar, împotriva directorului ziarului *Dimineața*, îi este imputat lui Codreanu, care va fi din nou arestat, judecat și achitat. În ianuarie 1931, ministrul țărănist al Internelor, I. Mihalache, scoate Garda de Fier în afara legii. Ea se prezintă totuși la alegerile din iunie același an sub denumirea "Grupului Corneliu Zelea Codreanu", obținînd trei locuri în Parlament prin șeful grupului, tatăl acestuia, și tînărul student bucureștean Mihai Stelescu.

La 13 noiembrie 1933, Carol al II-lea concediază guvernul național-tărănist care îi devenise prea incomod și-l înșarcinează pe I.G. Duca cu formarea unui cabinet liberal, mandat să organizeze noi alegeri chiar în luna următoare. Proaspătul prim-ministru decretează starea de asediu și instituie cenzura. Violentele legionarilor suscită din partea noului guvern o replică neobișnuit de tranșantă: în noaptea de 9 spre 10 decembrie sînt

da reacției represive a statului; ucigașul prefectului rămîne nepedepsit, pe cînd ucigașilor primului-ministru li se aplică pedeapsa maximă prevăzută de lege: închisoare pe viață.

Exact în ziua cînd se împlinea un an de la interzicerea legală a Gărzii de Fier, în 10 decembrie 1934, ea reapare sub denumirea legală de partidul "Totul pentru Țară" prezidat de același general Cantacuzino.

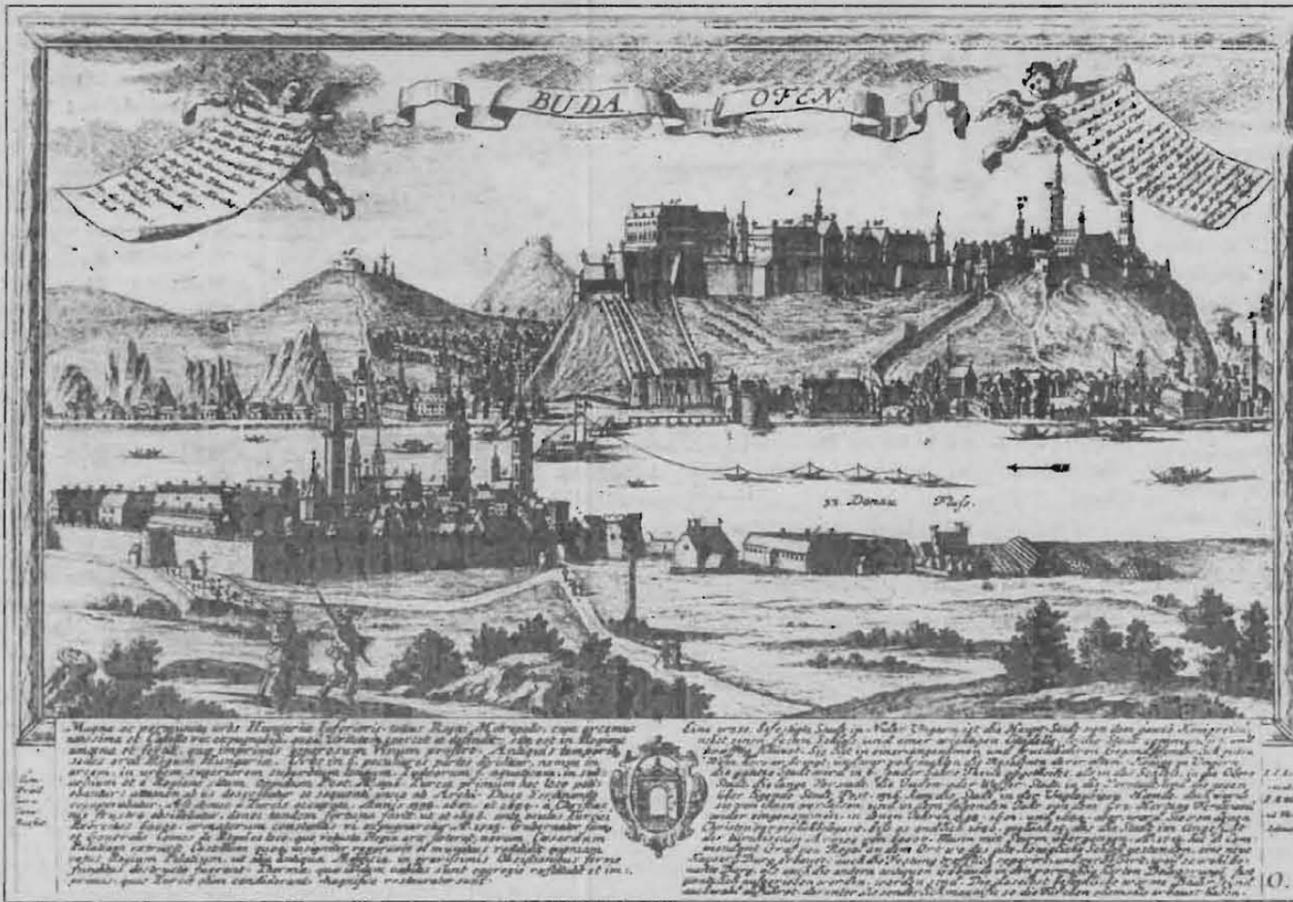
Între 3 și 5 aprilie 1936 are loc, la Tîrgu Mureș, un așa-zis congres studențesc, de fapt o reuniune legionară. Printre altele, acesta ia decizia publică de a organiza asasinarea unei serii de personalități ale timpului, printre care Gavrilă Marinescu, Armand Călinescu, Virgil Madgearu, Mihai Stelescu. De remarcat că pînă la urmă toți aceștia vor fi uciși. Pentru aducerea la îndeplinire a acestui macabru proiect sînt constituite 10 echipe ale morții care jură să își îndeplinească misiunea.

Anunțarea acestui veritabil program de asasinare lasă autoritățile impasibile și astfel primul dintre condamnați este executat la trei luni după neobișnuita condamnare. În iulie 1936, nouă studenți în teologie comandați de Ion Caratănase, student la litere, pătrund în salonul Spitalului Brîncovenesc, unde este internat pentru o operație de apendicită Mihai Stelescu. După intrarea în Parlament,

odată cu Codreanu, acesta protestează împotriva metodelor căpitanului, părăsește Legiunea și constituie propria lui formațiune, "Cruciada Românismului". Acțiunea lui publică împotriva Legiunii și a șefului ei ar fi fost stipendiată, după unele surse, de cercuri din jurul reginei Maria. Cei zece vizitatori își descarcă în pacientul condamnat 120 de gloante, apoi îl ciopîrtesc cu topoarele, după care încep în jurul cadavrului un fel de horă macabră pentru ca, pînă la urmă, să fie arestați. Opt dintre ei vor fi condamnați la muncă silnică pe viață, ceilalți doi la cîte zece ani, dar ca și nicadorii - de fapt, împreună cu aceștia și cu Codreanu - ei vor fi uciși cu cinci ani mai tîrziu. În mitologia legionară, grupul va fi celebrat sub denumirea "decemvirii".

Puține luni de la masacrarea lui Stelescu, la 1 martie 1937, are loc atentatul legionar împotriva lui Traian Bratu, rectorul Universității din Iași, urmat, în noiembrie 1938, de împușcarea profesorului Florian Ștefănescu Goangă, rectorul Universității clujene.

Între timp, avuseseră loc alegerile din decembrie 1937, încheiate cu senzaționala înfrîngere a regelui, prin guvernul Tătărăscu, aflat în serviciul său necondiționat, și cu o la fel de senzațională performanță a Legiunii care, cu 15,5% din voturi, devine a treia forță politică a țării. Refuzînd să accepte vointa electoratului, Carol recurge la două expediente fără speranțe - guvernul Goga-Cuza, urmat de cel al Patriarhului Miron Cristea -, pentru ca în februarie 1938 să instau-

macedonenilor care se apropiase de Legiune, Gheorghe Beza, atentează la viața subsecretarului de stat al Ministerului de Interne, Constantin Angelescu. Declarîndu-și public solidaritatea cu atentatorul, Codreanu este din nou arestat.

Reluînd în versiuni proprii modelul marșului mussolinian asupra Romei, echipe de legionari străbat țara, îndeosebi zone locuite de minorități compacte. Expedițiile degenerază frecvent în ciocniri. Violentele culminează la Borșa, în Maramureș, unde în vara lui 1930 se declanșează un program, cartierul evreesc fiind dat pradă flăcărilor. În aceeași vară sînt incendiate o serie de sinagogi din Bucovina.

Recursul la violență este o predilecție, dar nu un monopol al legionarilor.

arestați mii de legionari - care vor fi puși în libertate după alegeri (cîștigate de P.N.L.). A doua zi, Garda de Fier este din nou scoasă în afara legii, Codreanu dispăre timp de trei luni, iar conducerea mișcării este preluată în mod oficial de generalul Zizi Cantacuzino. Nouă zile după cîștigarea alegerilor, în seara de 29 decembrie 1933, I.G. Duca este ucis pe peronul gării Sinaia de o echipă legionară formată din Niki Constantinescu, absolvent al Academiei de Înalte Studii Comerciale, funcționar al STB, Iancu Caranica și Doru Belimace, studenți macedonenii.

În zece ani, terorismul antistatal al Legiunii trece de la ucidera unui prefect la cea a unui prim-ministru. Escalada terorismului antistatal determină escala-

reze regimul dictaturii regale în prima lui versiune: Frontul Renașterii Naționale. Conform noii constituții, adoptată prin plebiscit oral, toate partidele politice sînt dizolvate – dar nu toate sînt reprimite cu aceeași asprime. Ministrul de Interne al dictaturii regale, fostul fruntaș național-tărănist Armand Călinescu, îi arestează și internează în lagăre pe frunțașii Legiunii, inclusiv pe șeful acesteia. În numai șapte luni – din aprilie pînă în noiembrie – reprimarea lui Codreanu trece prin patru faze: lagărul – detenție fără judecată; judecare și condamnare la șase luni închisoare; rejudicare și condamnare la 10 ani pentru înaltă trădare, și asasinarea, la 30 noiembrie 1938, împreună cu nicadorii și decemvirii, sub pretextul unei tentative de evadare. Concomitent cu acest crescendo represiv, autoritățile impută Legiunii o serie de acțiuni teroriste: explozia unei bombe la Teatrul din Timișoara, soldată cu 15 morți și peste 80 de răniți; atacarea unei fabrici de textile, incendierea unei sinagogi și a unei cafenele – în sfîrșit, atentatul împotriva rectorului Universității din Cluj.

Putină vreme după uciderea lui Codreanu și a celor două grupuri de legionari, organizatorul ei, Armand Călinescu, este promovat de Carol în funcția de prim-ministru (martie 1939). El nu va detine această poziție decît șase luni. În 21 septembrie 1939, în jurul orei 14,00 înapoiindu-se de la o ședință ținută la Statul Major, mașina în care se afla este prinsă în Piața Elefterie între o altă mașină și o căruță. Atît agentul Radu Androne, care sârșise afară din mașină, cît și primul-ministru, care nu izbutise să deschidă portiera, sînt uciși pe loc cu focuri de revolver – singurul care scapă e șoferul. De la locul crimei atentatorii s-au dus la Radiodifuziune unde, pătrunzînd în studio au anunțat: "Garda de Fier l-a ucis pe Călinescu. Moartea căpitanului a fost răzbunată!". Conform tradiției, ei s-au predat apoi autorităților, care i-au asasinat în aceeași zi, expunînd cadavrele lor la locul atentatului și obligînd populația să contemple acest odios spectacol. Noul premier numit de Carol, generalul Argeșanu, ordonă uciderea în aceeași zi a cîte 3 legionari notorii în fiecare capitală de județ, victimele urmînd să fie nominalizate de conducători. Totodată sînt omorîți numeroși profesori ai mișcării aflați în lagăre și închisori.

Degradarea violentei legale, de stat, în terorism de stat, este ilustrată de reacția puterii la două șocuri similare, suferite într-un interval relativ scurt: asasinarea a doi prim-miniștri de către aceeași organizație la o distanță de numai 5 ani, o performanță de neînviat, neegalată în atît de tulburata Europă a acelor vremuri. Puterea pedepsește ambele atentate, dar unor crime echivalente li se aplică sancțiuni cu totul diferite. Pedepsa ucigașilor lui Duca este stabilită de justiție, în numele legii; ea nu e capitală, ci privativă de libertate; ea este îndreptată împotriva făptașilor direcți, nu și împotriva altor persoane. Uciderea lui Călinescu, puterea îi răspunde printr-o avalanșă de pedepse stabilite în afara justiției și împotriva Legii de către o instanță neidentificabilă, care nu își asumă prin urmare răspunderea acestei grave decizii; atentatorii, care se predau de bună voie, nu sînt judecați, ci uciși la locul atentatului; cadavrele lor sînt expuse în piața publică, reprezentînd un mesaj de amenințare pe care puterea îl adresează întregii societăți; fără vreun amestec direct în săvîrșirea atentatului și de asemeni fără vreo hotărîre judecătorească, sînt ucise în mod adesea aleator, din ordinul aceleiași instante anonime, alte 252 persoane (conform cifrelor în circulație) în toate zonele teritoriului național.

Reacția puterii la asasinarea lui Duca are drept scop principiul pedepsirea vinovaților; reacția ei la asasinarea lui Călinescu are drept scop principal decimarea Legiunii și intimidarea întregii populații, inclusiv a celor peste 15% dintre alegătorii care votaseră "Totul pentru țară" la alegerile din urmă cu doi ani.

Toate acestea nu privesc numai trecutul, ci și prezentul. Printre altele, ele

semnalează șubrezenia tezei frecvent susținute, potrivit căreia funcția dictaturii regale ar fi fost apărarea democrației. Este adevărat că regimul carlist a învins mișcarea legionară, împiedicînd-o pentru moment să instaureze o dictatură după chipul și asemănarea ei. Nu este însă mai puțin adevărat că și mișcarea legionară a învins regimul carlist, determinîndu-l în cele din urmă să o combată cu propriile ei metode. Respingerea dictaturii legionare nu s-a făcut în favoarea democrației, ci în favoarea altei dictaturi, întemeiată pe abuzurile fundamentale inerente sistemelor antidemocratice.

Cu afit mai greu de înțeles sînt tentațiile de a reabilita asasinările politice de stat practicate la finele anilor '30 – și îndeosebi cînd asemenea tentații se manifestă sub forma unui document oficial al G.D.S. Am în vedere textul apărut în revista 22, anul II, Nr. 6 (56) din 15 februarie 1991, sub titlul "Lămuriri nedorite", semnat "Comitetul Director" și în care se menționa, printre altele: "Nu înțelegem la ce se referă autorul cînd îl condamnă pe Carol II pentru asasinarea unor adversari politici. Dacă e vorba de Zelea Codreanu și de ceilalți frunțași legionari... ne-am fi așteptat ca autorul să rețină și alt aspect: era totuși o șifare aruncată în fața lui Hitler!".

Orice încercare de a găsi circumstanțe atenuante terorismului statal și de a clasifica asasinările politice în condamnabile și acceptabile reprezintă implicit, și independent de intenții, o contestare a înseși temeliiilor statului de drept. Statul terorist este una dintre caracteristicile definitorii ale ordinii sociale staliniste. Nu putem elimina sechelele acestei ordini justificîndu-i, fie și indirect, excesele.

Într-un interval mai mic decît două decenii se pot distinge trei tipuri de reacții ale statului față de terorismul legionar: tolerant-încurajatoare la început (succesiunea de achitări pronunțate în anii '20); legal-punitivă (de ex. condamnarea nicadorilor; și statal-teroriste, după instaurarea dictaturii regale. Toleranța ilegală din prima fază a pregătit de fapt intoleranța ilegală din faza finală.

Selecția victimelor relevă că terorismul legionar îndeplinește o funcție prioritar vindicativă, nu punitivă; că el se îndreaptă cu precădere nu împotriva celor socotiți dușmani ai neamului, ai ordinii sociale sau ai statului născut din actul Unirii, ci împotriva prezumtivilor dușmani ai Legiunii; de aici contradicția interioară a terorismului legionar dintre valorile morale cu care se justifică și interesele politice pe care le promovează.

Violență și moralitate

Contradicția dintre scopul acțiunii teroriste și fundamentarea lui morală este exprimată cu o elocvență greu de egalat într-un document uman revelator, scrisoarea lăsată de asasinii lui Armand Călinescu. "Ne-am hotărît să pedepsim din dragoste adîncă față de acest pămînt frămîntat de sîngele atîtor martiri. Violenta în sine nu schimbă nimic, dar ea este o dureroasă necesitate. Vrem numai afit: prin violența noastră să trezim neamul românesc". (Citat după Ovidiu Drugă, "Cazul Armand Călinescu", *Noua Dreaptă*, Nr. 6, Ianuarie 1994). Pregătindu-se nu numai să ucidă, dar și să fie uciși, acești tineri nu erau împinși de o mînie oarbă, ci de o viziune filosofică asupra societății și asupra lor înșiși. Așa cum și-o reprezentau, violența pe care se pregăteau să o făptuiască nu constituia un comportament pasional, ci mai curînd unul strategic. Violenta, lasă ei să se înțeleagă, era singura alternativă care le mai rămăsese într-o societate care le refuza alte mijloace de a-și dovedi "dragostea adîncă față de acest pămînt" și de "a trezi neamul românesc".

În numele acestor sentimente și al acestor intenții a căror autenticitate va fi dovedită foarte curînd de acțiunea lor, ei operează un transfer de roluri. Rolul pe care și-l arogă este cel de împărtitori ai

dreptății și de executori ai unor sentințe nepronunțate. În acest fel, ei nu contestă o lege, ci însăși legalitatea, nu resping un judecător, ci însăși justiția. Redistribuită prin voința beneficiarilor, funcția justițială redevine, ca în vechime, o funcție mesianică. La rîndul său, mesianismul se transferă de la purtătorul său tradițional: șeful charismatic, la o organizație și la o generație.

În măsura în care se poate vorbi despre o etică legionară, ea atribuie actului de execuție o prioritate absolută asupra actului de judecată. Execuția se poate lipsi de o condamnare, dar nu de o vinovăție. Mesianismul justițiar al Legiunii are ca substanță pedeapsa, care presupune o generalizare a culpabilității înrudită afit cu modelul biblic, cît și cu cel stalinist (ca să nu mai vorbim de cel al tranziției spre post-stalinism). La punctul 84 din *Cărticica șefului de cuib* se poate citi că "Primul punct de program legionar... (este) ...jurmîntul pentru pedeapsă".

Administrarea pedepselor de către magistrați presupune raportarea la legile în vigoare, separarea judecării de execuție, prezumția de nevinovăție a persoanei inculpată, imparțialitatea judecării bazată pe presupuziția că judecătorul nu este parte în cauză. Administrarea pedepsei de către terorismul legionar presupune ignorarea legilor în vigoare, înlocuirea judecării prin execuție, certitudinea vinovăției celui sortit execuției, parțialitatea executorului care este – ori se consideră – personal afectat de faptele imputate viitoarei victime. Dar tocmai datorită acestei implicări actul de pedeapsă se degradează în act de răzbunare, etica terorismului legionar neavînd astfel o substanță justițiară, ci una vindicativă.

Nesocotirea legii juridice duce și la nesocotirea legii morale. Nu este moral, de pildă, ca inculpatul să nu se înfățișeze judecătorului, ci adversarului său; și mai ales nu este moral ca așa-zisa pedeapsă să nu varieze cu gravitatea presupusei crime. Echivalarea prin pedeapsă a faptelor imputate lui Armand Călinescu cu cele imputate rectorului Universității din Cluj sau lui Nicolae Iorga anulează orice ierarhizare a erorilor posibile, creînd un univers al celor mai agravante circumstanțe, în care orice eroare imputată capătă valențele unei crime dovedite, singura alternativă a criminalității generalizate rămînînd infaibilitatea generalizată. Garda se autoprozintă ca o confrerie a inocentei absolute.

Convertirea acțiunii teroriste moralizator în acțiune politică este constantă și se manifestă în faptul că Legiunea nu combate valorile de la care se reclamă puterea, ci mecanismele ei. Terorismul legionar pornește de la o motivație morală, dar lovește într-o politică. El nu-și alege victimele printre reprezentanții elitei financiare, indiferent dacă se numesc Malaxa ori Auschnitt, ci printre cei ai elitei politice. Prin modul cum acționează, terorismul legionar nu tinde să reformeze societatea, ci să paralizare statul. Rezultatul: consecințele politice ale terorismului legionar sînt numai distincte de motivațiile lui morale, dar li se și opun.

Un exemplu edificator în acest sens este chiar asasinarea lui Călinescu. Ea s-a petrecut la trei săptămîni după izbucnirea celui de-al doilea război mondial, context internațional pe care l-au remarcat chiar și unii simpatizanti ai Legiunii.

Rămăs în viață, Călinescu nu avea cum să oprească tăvălugul istoriei care se rostogolea spre granițele României. Dar o țară al cărei prim-ministru este asasinat și asupra căreia, drept răspuns, se abate un val de teroare, nu face altceva decît să-și etaleze fragilitatea și să stimuleze apetența unora și altora față de teritoriile ei. Pentru făptuitorii lui, atentatul contra lui Călinescu era motivat de "dragostea (lor) adîncă față de acest pămînt"; prin efectele ei în circumstanțele date, fapta lor, departe de a ocroti, agrava primejdiile cărora le era expus acest pămînt. Privite din acest unghi, consecințele politice ale asasinatului se găsesc în conflict cu motivațiile lui morale.

Opoziția dintre Legiune, ca purtător

al intransigenței morale, și stat, ca – a parat al imoralității politice, a fost dusă de unele căpetenii legionare pînă la o viziune în care interesele statului – ca stat național român – erau subordonate intereselor Legiunii. Această subordonare mergea destul de departe pentru ca în plină catastrofă națională – la 15 septembrie 1940 – comandantul mișcării legionare să poată scrie: "Prăbușirea teritorială să nu ne înspăimînte. Biruința de la 6 septembrie e mult mai însemnată decît tot trecutul istoric de pînă acum" (*Bunavestire*, Anul IV, seria II, nr. 7, din 15 septembrie 1940). Din salvator al țării, Legiunea devine substitutul ei. Re-tranșată într-un soi de redută morală și fascinată de șine însăși, Legiunea percepe din ce în ce mai greu distincția dintre stat (sub o anumită formă) și națiune. De aceea pentru ea răsturnarea acestei forme de stat și propria ei victorie au o însemnatate istorică mai mare decît amputarea teritoriului național.

Mișcarea legionară a fost rodul dezamăgirii provocate de contrastul dintre îndeplinirea idealului național și neputința societății de a-și integra valorile individuale cărora nu înceta să le dea naștere. Îndeplinirea unui ideal urmată de căderea din euforie în disperare reprezintă o experiență pe care România a parcurs-o după 1918 și pe care, în esența ei, pare să o parcurgă și după '89. Asemănarea circumstanțelor nu produce cu necesitate analogia efectelor – dar o face posibilă.

Acum, ca și atunci, starea de dezamăgire aproape generală, alimentată afit de criza economiei cît și de profundele disensiuni politice, stimulează o serie de reacții spirituale și comportamentale. La temelia tuturor acestora stă tentația de a respinge competiția politică în numele unei justiții morale imanente. Urmărind nu puterea, ci binele, purtătorii acestei morale contrapuneau negocierii și compromisiului intransigența și inflexibilitatea cu care se apăra marile principii. Sistemul lor de referință nu era cel al legilor juridice schimbătoare, ci cel al valorilor perene. Apărarea acestor valori este mai curînd coercitivă decît persuasivă, mesianică decît pragmatică, sfera cetățeanului se pierde în cea a umanului a cărui performanță nu se măsoară în termenii eficienței, ci în cei ai sacrificiului – de sine și de alții. Morala nu poate avea adversari respectabili, ci doar dușmani detestabili al căror destin nu este reconvertirea, ci nimicirea. Idealul proprietății, accesibil pe calea concurenței, este negat de idealul martirajului, accesibil pe calea violentei. Tendința spre control și dedramatizarea conflictelor este copleșită de tendința spre cultivarea lor extensivă și spre dramatizarea lor maximă. Purtătorii principiilor morale înlocuiesc dezbaterile prin ritual, forța raționamentului prin autoritatea sursei, ei își caută legitimitatea mai frecvent în sfera masacrului decît în aceea a intelectului.

Acestea au fost unele dintre premisele spirituale care au generat tragedia mișcării legionare, ca răspuns inadecvat la șocul discontinuității istorice. Trăim acum șocul altei discontinuități care încurajează viziuni comparabile. Putem evita repetarea unor tragedii asemănătoare înțelegîndu-le cît mai deplin pe cele prin care am trecut. □

PAVEL CÂMPEANU is at present the Executive Director of the Independent Center for Social Studies and Surveys and Associated Professor with the International Faculty at the Bucharest University. He became a member of the RCP before XX II, was arrested and imprisoned. Between 1944 and 1956 he worked in the party central apparatus, international relations. Without leaving Romania, he published in the USA, between 1980 and 1990, a critical sociology of the Stalinist societies in 4 volumes: *The Syncretic Society, The Origins, The Genesis and Exit*, at M.E. SHARPE Publisher.

Din nou despre sondaje (I)

CĂLIN ANASTASIU

Cîteva precizări

Spre sfîrșitul lunii martie, atenția mediilor politice și de informare în masă a fost reținută de un eveniment care, la noi, întotdeauna a ridicat temperatura disputelor. Institutul Român pentru Sondarea Opiniei Publice (IRSOP) și Institutul de Marketing și Sondaje (IMAS) – respectiv două dintre puținele noastre institute de profil care sînt capabile să lucreze după standarde științifice consacrate pe plan internațional – au dat publicității rezultatele unor sondaje recente. Faptul că aceste sondaje au fost efectuate aproximativ în aceeași perioadă și au fost publicate aproape în același timp este o pură întîmplare. Cele cîteva speculații referitoare la caracterul "ocult" al acestei întîmplări și la un presupus "pact secret" între cele două institute i-au lăsat zîmbitori pe specialiști. Cunoscători ai domeniului, aceștia sînt în măsură să realizeze enormitatea presupunerii unui scenariu conspiraționist în acest caz: dacă nu pentru multiple rațiuni de ordin profesional-științific, măcar pentru faptul că amintitele institute se află în situație de concurență pe piața internă și externă a sondajelor.

În realitate, această întîmplare este mai degrabă fericită și profitabilă. Pentru prima dată am avut la dispoziție două sondaje realizate aproape simultan, pe eșantioane reprezentative la nivel național și pe baza interviului direct la domiciliu. Ceea ce face ca rezultatele lor să poată fi realmente comparabile și reciproc valide. Cu alte cuvinte, apariția unor diferențe sensibile între seriile de date ale celor două institute ar fi putut semnala existența unor erori de ordin științific și organizatoric sau a unor distorsiuni de alt gen. Ceea ce nu s-a întîmplat, cel puțin cu această ocazie. Dimpotrivă, datele au fost aflate de apropiate încît se consolidează reciproc, sporind astfel încrederea în exactitatea lor (vezi tabelul de mai jos). Cu toate acestea, din motive ușor de bănuț, nu foarte mulți politicieni au fost dispuși să accepte concluziile unui asemenea test. În ceea ce privește comentariile de presă, ele au fost împărțite în funcție de cît au reușit să înțeleagă ziaristii din ceea ce li s-a prezentat. Mai grav este faptul că un comentariu de specialitate, cum s-a dorit cel semnat de P. Blendea în numărul trecut al *Sferei Politice*, demonstrează clar cît de puțin pot înțelege unii (pretinși) specialiști.

Sondajul realizat de IMAS este primul dintr-o serie de patru sondaje ce vor fi efectuate, cu o cadență trimestrială pe parcursul acestui an, alternativ de către IMAS și IRSOP. Este vorba de un proiect finanțat de Fundația Soros pentru o Societate Deschisă, care a considerat că asemenea date sînt utile și trebuie aduse la cunoștința întregii opinii publice. Ideea este menită să aibă un efect reparativ față de situația actuală, în care numai anumite instituții precum președinția, unele partide, ziare, posturi de radio etc., dispun de mijloace financiare pentru a comanda periodic asemenea sondaje, de regulă menținute în regim confidențial. Pentru a conferi mai multă acuratețe realizării acestui proiect, Fundația a socotit necesar ca sondajele să fie realizate alternativ de două institute diferite – IMAS și IRSOP fiind selectate în urma unei oferte publice – urmînd ca un juriu permanent, format din cinci specialiști, să supravegheze fiecare institut în toate fazele de execuție: de la proiectarea chestionarului și a eșantioanelor pînă la verificările în teren și validarea rezultatelor.

În ceea ce privește sondajul realizat de IRSOP în luna martie, acesta este

The debate over opinion polling continues. After the articles from the last issue, we publish a large study about one of the most controversial procedures in a culture of distrust. The author analyses the significant changes in public opinion options: the equilibrium between governmental coalition and opposition is a possible source of new political combinations.

The role of groups parties and personalities is a challenge for anybody who wants to understand Romania and this article is a very useful insight.

urmarea unei comenzi diferite, primită din partea Fundației Române pentru Democrație, și nu are nici o legătură cu proiectul Fundației Soros, conform căruia IRSOP va trebui să efectueze următorul sondaj trimestrial în cursul lunii iunie. În plus, obiectivele celor două fundații nu s-au suprapus decît parțial. Proiectul Fundației Soros solicita cele două institute să abordeze patru zone tematice: aspecte privind calitatea vieții și gradul de satisfacție/insatisfacție a populației, politica economică și socială a guvernului, audiența principalelor posturi de radio și televiziune, orientările politice de moment ale electoratului. În ceea ce o privește, Fundația Română pentru Democrație a solicitat IRSOP-ului un sondaj centrat exclusiv pe probleme politice. În această zonă a problematicei politice, sondajele din luna martie sînt strict comparabile numai în două puncte: intențiile de vot ale populației și topul personalităților politice. Iar coerența celor două serii de date este remarcabilă, așa cum se poate constata din tabelul următor.

să creeze probleme analiștilor, întrucît voturile pentru această uniune politică se situează, matematic, așa cum au demonstrat toate alegerile de pînă acum, la nivelul ponderii populației maghiare, adică în jur de 7,6%.

– singura diferență oarecum problematică apare în cazul PER, care obține 1,2% din intențiile de vot în sondajul IRSOP și 5% în sondajul IMAS. Dar tot IRSOP-ul înregistra 3,0% din opțiuni pentru PER în decembrie '93. Cum se explică aceste diferențe și fluctuații? Ele nu pot fi imputabile realizatorilor de sondaje, așa cum ar prefera unii să creadă. Specialiștii în domeniu știu bine că la nivelul acestor procente extrem de mici, eșantioanele nu pot lucra perfect, oricît de bine ar fi fost ele construite. Pe de altă parte, în aceste cazuri avem de-a face cu opțiuni electorale fluide și neconsolidate, imposibil de decantat într-o serie de date relativ constante prin intermediul sondajelor. În orice caz, un nivel de 3-5% pentru electoratul cu orientare ecologică pare rezonabil în cazul țării noastre.

Care sînt principalele concluzii ce pot

Opțiuni electorale

Partide	Alegeri Camera Deputaților		Sondaje postelectorale IRSOP	
	Septembrie '92	Dec. '93	Martie '94 *	Martie '94
PDSR	27,7	25,0	25,0	24,0
CDR	20,0	33,0	33,7	34,0
PD (FSN)	10,2	7,0	10,3	10,0
PUNR	7,7	9,0	7,6	6,1
UDMR	7,5	4,0	7,0	8,6
PRM	3,9	6,0	6,0	5,0
PSM	3,0	4,0	3,2	5,0
PNTCD	–	17,0	15,1	14,0
PAC	–	6,0	4,7	4,1
PL '93	–	3,0	2,4	3,1
PSDR	–	1,0	2,4	2,1
PNL-CD	–	3,0	4,7	6,0
PER	–	3,0	1,2	5,0
PDAR	–	3,0	6,1	6,0
Minorități	1,4	–	–	–
Alte partide (sub pragul electoral)	18,6	–	1,1	1,0

Surse:

P. Dăculescu, *Cum a votat România: o analiză a alegerilor generale și prezidențiale de la 27 septembrie 1992*, în *Revista de Cercetări Sociale*, nr. 1/1994.

IRSOP, *România și lumea în 1994*, sondaj național realizat prin ROMPRES

IRSOP, *Politograma lunii martie 1994*, sondaj național realizat pentru Fundația Română pentru Democrație

IMAS, *Barometru de opinie publică în luna martie 1994*, sondaj național realizat pentru Fundația Soros pentru o Societate Deschisă

Datele publicate de IRSOP nu sînt comparabile cu cele ale IMAS, întrucît ele au fost calculate prin raportare la întreaga populație din eșantion, care include și persoanele indecise sau intenționînd să nu voteze (10% în sondajul IRSOP). Pentru a le face comparabile (inclusiv cu alegerile din septembrie '92) ele au fost recalculat prin excluderea acestor categorii și introduse în tabel sub această formă.

Înainte de orice analiză se impun cîteva precizări:

– diferențele de 1-2 procente între cele două serii de date privind opțiunile electoratului în martie '94 se încadrează în marja de eroare a eșantioanelor, ceea ce înseamnă că intențiile de vot pentru fiecare partid sînt bine approximate de ambele sondaje;

– în ceea ce privește opțiunile pentru UDMR, datele înregistrate de IRSOP (7,0%) și IMAS (8,6%) sînt ușor distorsionate datorită necorectării unei sub-reprezentări, în primul caz, respectiv suprareprezentări, în al doilea caz, a populației de origine maghiară în cele două eșantioane. Nu este o chestiune de natură

fi detașate pe baza acestor sondaje?

Blocuri politice

Intențiile de vot ale electoratului la începutul lunii martie evidențiază o inversare, aproape în aceeași parametri, a raportului consacrat prin alegerile din septembrie '92 între coaliția parlamentară care susține guvernul (53%) și opoziție (47%). Acum, opoziția ar fi obținut 51,0% (IRSOP) și 52,6% (IMAS), în timp ce coaliția aflată la putere ar fi dispus de un electorat ceva mai redus, cuprins între 46,1% (IMAS) și 47,9% (IRSOP). Diferența dintre cifrele furni-

zate de cele două institute este mică, ea situîndu-se în jurul pragului de 2%, ceea ce constituie o marjă de eroare statistică normală pentru eșantioane reprezentative la nivel național. Dincolo însă de această diferență, concluzia cea mai importantă rezidă în faptul că ambele sondaje au sesizat același fenomen electoral major: inversarea actualului raport de forțe între majoritate și opoziție în preferințele electoratului. Ceea ce înseamnă o validare reciprocă a datelor privind intențiile de vot în momentul efectuării sondajelor.

Concluzia de mai sus are la bază o comparație cu momentul de referință al alegerilor din septembrie '92. Pentru ca o asemenea comparație să fie riguroasă, ea trebuie să aibă în vedere diferențele între rezultatele primare ale alegerilor și rezultatele definitive, obținute după redistribuirile prevăzute de Legea electorală. Or, după rezultatele primare din septembrie '92, actuala coaliție majoritară a cîștigat 42,3% din voturi, actuala opoziție 37,7%, restul voturilor revenind partidelor care n-au atins pragul electoral (în total 18,6%) și formațiunilor minorităților (1,4%). Structura Parlamentului a rezultat din redistribuirea acestor 18,6% voturi neatribuite direct, în proporție de aproximativ 2/3 în favoarea partidelor majoritare, și respectiv 1/3 în favoarea partidelor care au rămas în opoziție. Dacă comparăm datele privind opțiunile electorale după sondajele din martie '94 cu datele primare ale alegerilor din septembrie '92 se observă un lucru mai puțin evident la prima vedere: erodarea partidelor din coaliția majoritară a rezultat nu a fost din cîștigarea de către opoziție a unor aderenți nemulțumiți și acestora, cît din reorientarea către partidele opoziției a majorității celor care au votat pentru partide rămase în afara Parlamentului în septembrie '92. Se poate estima că electoratul acestor partide (18,6% în 1992), practic ieșite din scena politică după momentul alegerilor, s-a reorientat astfel: între 12-15% spre opoziție și între 4-7% spre partidele din coaliția majoritară. Avînd în vedere că opțiunile pentru UDMR și PD se mențin la nivelul atins în septembrie '92, principalul beneficiar al acestui transfer important de preferințe electorale pare să fie Convenția Democratică, formațiune pe care sondajele o înregistrează cu un spor de aproximativ 14% față de alegerile parlamentare.

Ce semnifică aceste date dincolo de relativa erodare electorală a coaliției majoritare? În primul rînd, faptul că alegerile anticipate nu par să constituie o soluție sigură pentru dificultățile actualei formule politice de guvernare. Ele ar degaja, probabil, o nouă coaliție majoritară, dar una la fel de precară ca și cea precedentă. De altfel, electoratul însuși este oarecum egal divizat în privința acestei soluții. Un sondaj realizat de IRSOP pentru *Televiziunea Română* la sfîrșitul lunii februarie înregistra următoarele opțiuni ale populației pentru rezolvarea actualei crize parlamentare: 52,0% prin "negocieri între partide" și 48,0% prin "alegeri anticipate".

În momentul de față, paradoxul vieții politice românești constă în faptul că soluția aparentă a crizei, respectiv alegerile anticipate, constituie o falsă soluție, în timp ce soluția reală – negocierile între putere și opoziție în vederea detașării unui "compromis istoric" temporar, dar nu mai puțin necesar – singura soluție posibilă într-o evaluare pragmatică, pare a fi falsificată de anumite forte politice din motive deopotrivă evidente și obscure. Căci blocarea discuțiilor între partidul de guvernămînt și partidele din opoziție ilustrează, încă o dată, falsitatea intenției de dialog.

Partide

Despre partidele politice românești s-a scris mai ales în presă. Continuă să ne lipsească analizele de specialitate ale unor politologi și sociologi. Pe cât s-a putut, *Sfera Politicii* a încercat să răspundă acestei nevoi.

Tratarea neprofesională a acestui subiect comportă riscuri peste care nu se poate trece cu ușurință. Între acestea, punerea în circulație a unor idei fără acoperire. Iată, de pildă, ideea atât de răspândită privind fragmentarea excesivă a vieții politice românești datorită numărului mare de partide. Explozia de după decembrie '89 a fost un fenomen natural, după care a urmat o stabilizare, la fel de naturală, a densității principalilor actori politici la parametri oarecum rezonabili. Între Ungaria (cu 5-6 partide importante) și Polonia (cu 20 de partide reprezentate în Parlament), România ocupă o poziție intermediară, cu cele 12-13 partide care sînt cît de cît vizibile în viața politică. Singura fragmentare despre care se poate vorbi este una "zonală", și anume în zonele liberală și social-democrată. Întîzierii coagulării acestor zone politice în societatea românească poate fi explicabilă, dar nu și durabilă. Cu siguranță, viitoarele alegeri vor accelera acest proces.

Teza privind fragmentarea de ansamblu a vieții politice românești a fost invalidată în primul rînd de alegeri, fapt nesiziat, pe cît se pare, de adepții săi. Despre ce fragmentare politică poate fi vorba în condițiile în care două forțe politice – respectiv *PDSR* și *CDR* – reușesc să focalizeze 48% din preferințele electoratului? Cît despre recente sondaje, ele confirmă întărirea acestei tendințe pozitive: procentul crește la 58%. Iar dacă ne referim strict la partide, trebuie observat că aproape jumătate din electoratul românesc (aproximativ 49%) este împărțit de numai trei partide: în ordine, *PSDR*, *PNTCD* și *PD*. Așadar, principalele partide politice românești par să fie destul de bine implantate din punct de vedere electoral. Mai mult decît atât, audiența lor electorală se menține destul de stabilă în timp. În linii generale, între septembrie '92 și martie '94 nu au apărut mutații spectaculoase în opțiunile electoratului. Tot ce se poate spune este că unele partide înregistrează un declin ușor, altele o creștere ușoară. Cîteva se mențin aproximativ la aceleași cote de aderență.

Comparativ, partidul de guvernămînt a suferit cea mai mare eroziune: de la 27,7% în septembrie '92 la 24-25% în martie '94. Fenomenul este firesc pentru un partid aflat la guvernare într-o perioadă dificilă, și putea fi chiar mai accentuat. Declinul *PDSR*-ului a început relativ repede după preluarea guvernului, de vreme ce un sondaj realizat de *IRSOP* la sfîrșitul lunii iunie '93, și publicat de ziarul *Adevărul*, credita acest partid cu numai 24% din opțiunile electoratului. În ciuda acestei pierderi de audiență de aproximativ 3% într-un an și jumătate de guvernare, *PDSR* rămîne partidul cu cel mai mare suport electoral. Nu această pierdere în sine – repet, destul de modestă în raport cu dimensiunea crizei și cu performanțele guvernării – este preocupantă în cadrul acestui partid. Dincolo de problemele interne de organizare și armo-

nizare a opțiunilor, fenomenul căruia liderii săi vor trebui să-i găsească o soluție a fost remarcat încă după alegerile din '92: cantonarea într-un electorat predominant rural, țărănesc și slab instruit. Așa cum vom vedea în continuare, această tendință s-a accentuat. Or, caracteristicile unui asemenea electorat nu sînt de natură să susțină dinamismul, modernitatea, toleranța și deschiderea pe care unii lideri ai *PDSR* intenționează să le imprime partidului.

Într-o creștere ușoară, la nivel de 1-2%, se află *PSM* și *PRM*. Este foarte probabil ca aceste partide să fi "ciupit" din electoratul *PDSR* acele categorii de populație aflate mai la stînga și cu vederi naționalist-xenofobe mai pronunțate. *PUNR* rămîne un partid regional și relativ staționar (sau, cel mult, într-o ușoară descreștere, după sondajul *IMAS*). În aceeași situație se află *PD*, care a reușit să-și mențină cota electorală de aproximativ 10%. Sporul electoral de care se bucură agrarienii este ceva mai substanțial. După ce, la alegerile din '92, *PDAR* nu reușise să treacă pragul electoral de 3% decît la Senat, în luna martie a acestui an sondajele creditează acest partid cu 6%, ceea ce înseamnă o dublare a electoratului său.

Evoluția partidelor din *Convenția Democratică* este mai dificil de urmărit, pentru motivul că la alegerile din septembrie '92 ele au participat pe liste comune. Așa încît aproximarea aderenței lor electorale nu poate fi făcută decît după sondaje. Luînd ca referință sondajul *IRSOP* din decembrie '93, singurul de care dispunem, reiese că *PNTCD* și *PAC* pierd 2-3 procente – destul de mult pentru un interval de numai cîteva luni – restul partidelor din *Convenție* (lăsînd la o parte cazul *PER*, pe care l-am comentat) menținîndu-se la un nivel relativ constant și scăzînd în opțiunile electoratului. Un caz aparte îl constituie *PNL-CD*, respectiv grupul d-lui Cervenii, rămas în *Convenție* după ieșirea *PNL* și subțiat ulterior prin aderarea unora din membrii

îndoielii validitatea celor două sondaje. În realitate, lucrurile sînt cît se poate de simple. Avem de-a face, în acest caz, nu cu un electorat, așadar de gruparea d-lui Cervenii – pentru motivul că acest partid nu a avut o ofertă electorală distinctă și bine receptată –, ci un electorat liberal rămas fidel *Convenției*. Tribulațiile *PNL* și ale partidelor liberale în general, conștientizarea care persistă în legătură cu percepția și identificarea exactă a acestor partide, precum și unele stridente în discursul politic al *PL '93* – celălalt liberal din *Convenție* – au făcut acest electorat să se regăsească, atunci cînd un operator de interviu îi pune în față o listă de partide, mai degrabă sub sigla *PNL-CD*, care are marele merit de a conține cele două cuvinte de maximă rezonanță pentru el: *liberal* și *convenție*.

Personalități

Într-o democrație neconsolidată (cazul României și altor țări ieșite din comunism) sau într-una aflată în criză (cazul Italiei), personalitățile politice pot avea un impact asupra populației considerabil mai mare decît acela al partidelor. Fast sau nefast, rolul lor în aceste perioade nu poate fi tăgăduit și, probabil, nici compensat. De aceea, testarea periodică a popularității liderilor politici este un instrument indispensabil atît pentru jocul politic, cît și pentru analiști.

După decembrie '89, personalitatea cea mai marcantă a vieții politice românești a fost, în conștiința publică, președintele Iliescu. Putini au înregistrat (sau își mai aduc aminte de) devansarea sa în testele preelectorale din 1992 de către premierul Stolojan, un personaj care a preferat să iasă din scena politică românească într-un moment de popularitate deloc neglijabilă. Cu atît mai puțin explicabile apar emoția și reflexele unor confrerii rivale din partidul de guvernămînt, după ce sondajele din martie au înregistrat, din nou, devansarea președin-

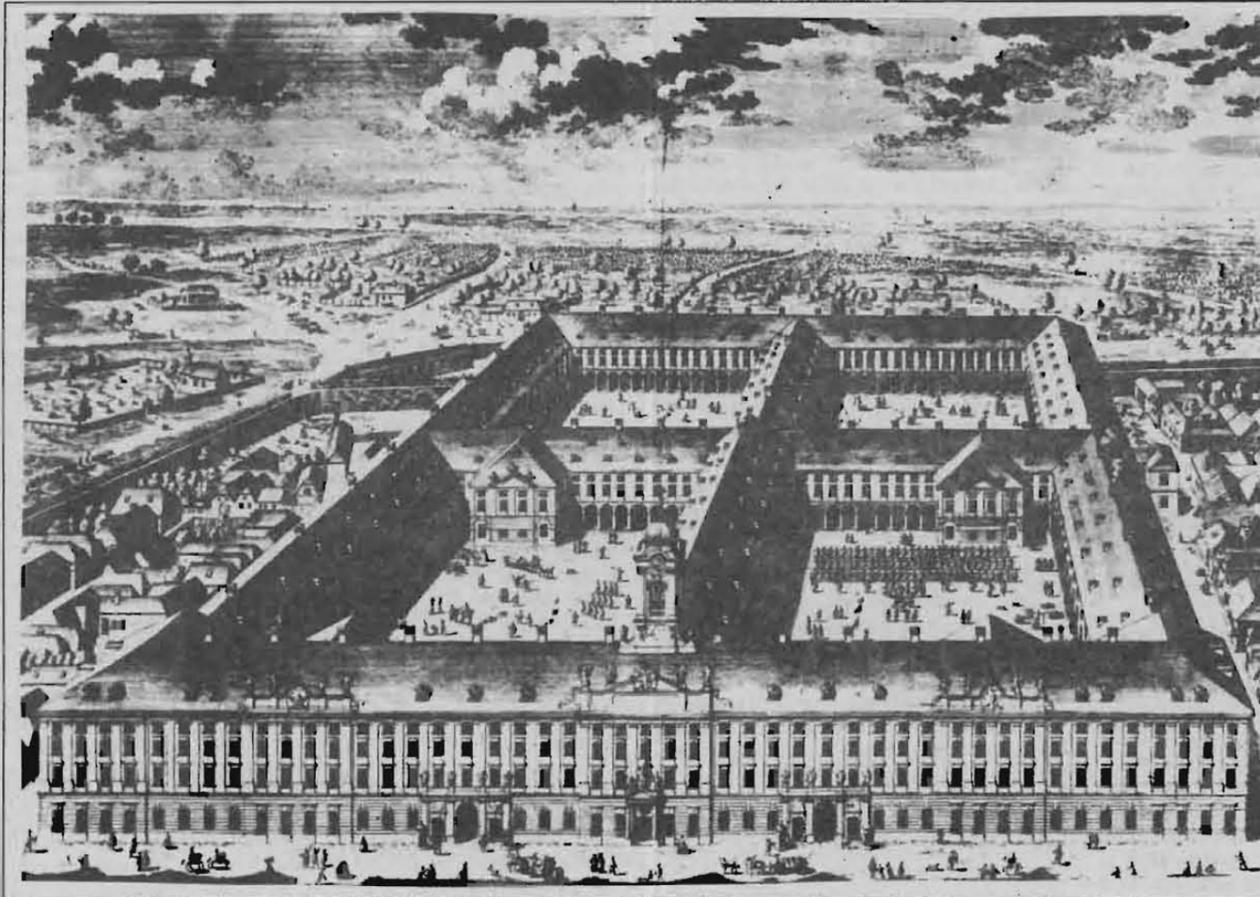
xele de dependență, mentalitatea paternalistă, neîncrederea în instituții etc.) – singura speranță este transferată, în mod ilicit dar explicabil, asupra unor personalități investite cu funcție salvaționistă. În asemenea condiții, șeful statului deține întotdeauna o poziție privilegiată pentru a prelua acest riscant cec în alb, dar și pentru a suporta consecințele neonorării lui.

La întrebarea *Ce părere aveți despre...*, sondajul *IMAS* din luna martie a înregistrat, pe primele trei locuri, următoarele personalități politice: A. Năstase (55% aprecieri pozitive și 30% aprecieri negative), E. Constantinescu (49% aprecieri pozitive și 42% aprecieri negative), I. Iliescu (44% aprecieri pozitive și 52% aprecieri negative). Se pare că exact aceeași ierarhie a fost obținută de sondajul *IRSOP* la întrebarea *Cîtă încredere aveți în...*? Din anumite rațiuni însă, beneficiarul sondajului a preferat să nu o facă publică. Așadar, cele două sondaje se validează reciproc și în ceea ce privește topul personalităților politice.

Desigur, fenomenul cel mai nesemnificativ relevat de aceste teste este deteriorarea majoră a imaginii președintelui Iliescu. Pentru prima dată, aprecierile negative ale populației asupra sa le depășesc pe cele pozitive, și tot pentru prima dată el ar pierde alegerile prezidențiale în fața lui E. Constantinescu (conform sondajului *IRSOP*, care a inclus o întrebare explicită în acest sens). În legătură cu celălalt fenomen, ascensiunea lui Năstase este deocamdată greu de apreciat dacă indică o tendință durabilă. În orice caz, o legătură există între aceste mișcări de sens contrar, și este firesc ca dezamăgirea populației – obiectiv sau justificată – față de prestația președintelui să genereze un transfer afectiv către o personalitate aflată tot timpul în vecinătatea sa politică și care, eventual, ar putea fi investită cu un nou capital de încredere. În plus, neimplicarea directă a lui A. Năstase în controversate evenimente postrevolutionare și calitățile sale politice îl așază în postura de a culege aprecieri pozitive chiar și din partea unor adversari ai președintelui Iliescu.

În rest, ierarhia personalităților politice la momentul martie '94 reconfirmă concluziile reieșite din sondajele precedente: majoritatea personalităților rămîn adînc controversate (aprecierile negative devansează constant pe cele pozitive), iar liderii bîntuiți de excese (C.V. Tudor, Gh. Funar) atrag asupra lor cele mai multe aprecieri negative din partea populației.

Mutațiile intervenite la nivelul la nivelul structurii unor categorii de electorat vor fi analizate într-un articol viitor. □

săi la *PL '93*. Este vorba de un partid slab structurat din toate punctele de vedere (organizatoric, teritorial, ideologic etc.) și care este departe de a constitui o forță semnificativă în viața politică. Cum se explică atunci aderența electorală cu care este creditat de sondaje? Este posibil ca un asemenea partid minuscul să egaleze sau să depășească aderența unor partide consacrate, precum *PAC* și *PL '93*? Datorită acestei clare inadvertențe, cîtiva s-au grăbit să pună sub semnul

telui Iliescu în topul personalităților politice. Erodarea imaginii publice a președintelui este un proces inevitabil într-o societate în care aproape întreaga populație se confruntă cu dificultăți economice și sociale, o mare parte a acesteia trăiește în vecinătatea sau sub pragul sărăciei și într-un orizont lipsit de speranțe imediate. Pentru o asemenea populație – marcată cum este și de moștenirea regimului comunist (lipsa deprinderilor de a se descurca pe cont propriu, refle-

CĂLIN ANASTASIU - born in Bucharest. He graduated from the Faculty of Philosophy, Department of Sociology, University of Bucharest. He was a founder of the Group of Social Dialogue and currently is a member of the Romanian Chamber of Deputies, from the Liberal Party 93. He is the Editor of *Polis*, a quarterly journal of political studies.

Forumul Crans-Montana

Reuniunea de la București

Reuniunea Forumului Crans-Montana, desfășurată în perioada 21-24 aprilie 1994 la București, a constituit, fără îndoială, prima acțiune internațională de mare amploare găzduită de România după Revoluția din decembrie 1989.

Organizată de Guvernul României în cooperare cu Fundația Forumului Universal, care patronează Forumul de la Crans-Montana, reuniunea s-a dovedit a fi o contribuție concretă la mai bună înțelegere a problemelor cu care se confruntă lumea contemporană, creînd premise pentru realizarea de noi pași pe calea facilitării soluționării lor. Totodată, reuniunea a proiectat o imagine mai civilizată a României, iar locul ales pentru desfășurare a prezentat toate caracteristicile proprii unui mare centru internațional de conferințe. Într-un cuvânt, un eveniment important, care a fost larg reflectat în presa scrisă, la radio și televiziune. De aceea, articolul de față nu își propune să revină asupra conținutului dezbaterilor din cadrul reuniunii, ci să prezinte câteva considerații asupra poziției acestei manifestări în contextul unor conferințe internaționale similare, în legătură cu tematica generală a reuniunii, precum și cu privire la semnificația ei din perspectiva promovării intereselor naționale și de securitate ale României.

1. În peisajul european, reuniuni de tipul celei de la București, caracterizate în principal prin trei trăsături esențiale – informalitate, globalitate și pragmatism – sînt organizate de două fundații, amîndouă cu sediul în Elveția.

Pionieratul în domeniu l-a făcut *Forumul Economic Mondial*, organizat de fundația cu același nume, cu sediul la Geneva, care se consideră a fi imparțială și nelegată de nici un interes politic partizan sau regional și care este supervizată din punct de vedere juridic de către guvernul federal elvețian. Președintele fundației este Klaus Schwab, un economist de origine germană, posesor al unor importante titluri științifice obținute la Zürich, Fribourg și Harvard, care a lansat în 1971 ideea desfășurării unor reuniuni cu caracter interdisciplinar, care să aducă în jurul aceluiași mese reprezentanți ai lumii științifice, ai guvernelor și ai cercurilor de afaceri. Ideea de a stimula gîndirea și acțiunea, de a împărtăși cunoștințe, opțiuni și expertize, de a confrunța și testa noi idei și politici și totodată de a investiga oportunitățile pentru stimularea afacerilor într-un asemenea cadru informal a rodit de la început, Fundația în sine devenind un model de reușită economică. An de an, la Davos – o mică stațiune de iarnă, cunoscută mai ales pentru desfășurarea unor întreceri sportive și avînd mai degrabă un aer aristocratic – Forumul Economic Mondial adună lideri politici, oameni de afaceri și mari personalități științifice ale lumii contemporane.

România și-a inaugurat prezența la Davos în 1991, prin persoana primului

MIHAIL DOBRE

The Crans-Montana Forum in Bucharest, focusing the debates on the issue of the "emerging markets", is the most important international event organized in Romania since the overcoming of the communist rule in December 1989. The aim of this article is to comment on the specificity of this international gathering, on the general problems it was designed to approach, as well as on its significance in security terms for Romania.

ministru de atunci, Petre Roman, pentru ca în anul următor însuși președintele României, Ion Iliescu, să participe la ceea ce fostul președinte polonez Wojciech Jaruzelski aprecia ca fiind "cel mai important eveniment din lume",

"Fratele mai mic" al Forumului Economic Mondial este *Forumul de la Crans-Montana*, numit astfel după localitatea în care își ține reuniunile anuale. El a apărut în anul căderii regimurilor comuniste din Europa Centrală și de Est (1989) și își are originea cel puțin în implacabila lege a economiei de piață, anume competiția. Ideea Forumului de la Crans-Montana aparține "Fundației Forumului Universal", care o pune în practică prin filiala sa executivă "Fundația Forumului. Organizare și Realizări. S.A.", o societate anonimă de drept elvețian, cu sediul la Sion. Avînd ca președinte de onoare pe prințul A. von und zu Liechtenstein, Fundația Forumului Universal este în fapt dominată de personalitatea charismatică a președintelui său activ, Jean-Paul Carteron, care și-a asigurat sprijinul unor personalități științifice de la Institutul de Inalte Studii Internaționale din Geneva (precum profesorul Victor-Yves Ghebal) și de la Centrul de Studii Practice asupra Negocierilor Internaționale (precum Jean Freymond) și se străduie să ofere instituției un profil distinct, prin decuparea unei sfere de activitate și tematică care să o facă eficientă.

Fundația urmărește scopul de a crea și stimula interacțiuni între personalități din lumea afacerilor, politiciii și științei, și, în consecință, programul Forumului a cuprins la fiecare reuniune sesiuni asupra problemelor majore ale vieții internaționale, dialoguri cu miniștri și alte personalități publice cu răspunderi în sfera economicului și politicului, discuții în grupuri mici, menite să ușureze schimburile de idei și întărirea relațiilor interpersonale, precum și grupuri de dezbateri care să exploreze problemele tehnologice, manageriale, sociale și culturale cu posibil impact în viitor. Totodată, reuniunile Forumului de la Crans-Montana au oferit un cadru capabil să faciliteze fiecărui participant rapidă și precisă identificare a acelor participanți care ar putea prezenta interes, în vederea demarării discuțiilor pentru proiecte de cooperare concretă.

Dincolo de reuniunile anuale desfășurate la Crans-Montana, Fundația Forumului Universal s-a orientat în direcția organizării unor reuniuni regionale cu o tematică mai restrictivă, mai precis determinată. O asemenea reuniune, consacrată problemelor lumii mediteraneene în contextul noilor evoluții internaționale, a avut loc în Grecia în luna aprilie a anului 1992, ocazie la care participarea românească a fost asigurată de șeful statului, președintele Ion Iliescu (prezent de altfel și la reuniunea anuală a Forumului de la Crans-Montana din iunie 1993). Tot un asemenea tip de reuniune a fost și ediția românească a Forumului de la Crans-Montana.

2. Reuniunea de la București s-a bucurat de participarea a numeroase personalități și a unui număr impresionant de oameni de afaceri din diferite țări, inclusiv din afara arii euro-atlantice. Astfel, au fost prezenți 4 șefi de stat (din Belarus, Cipru, Lituania și DEP), 5 pre-

ședinți sau vicepreședinți de parlament (din Croația, Egipt, Federația Rusă – 2, Polonia), 8 prim-miniștri sau vice-prim-miniștri (din Albania, Croația, Federația Rusă, Georgia, Iugoslavia, Kirghiztan, Republica Moldova și Slovenia), 16 miniștri de externe sau adjuncți ai miniștrilor de externe (din Albania, Armenia, Azerbaidjan, Bosnia-Herțegovina, Cipru, Croația, Egipt, Georgia, Iran, Israel, R.S. Iugoslavia, Kazahstan, Turcia și Turkmenistan), 23 miniștri din alte domenii, 9 secretari generali de organizații internaționale (de la CSCE, Consiliul European, AELS, Comunitatea Statelor Independente, Comisia Dunării, Liga Statelor Arabe, Organizația de Cooperare Economică, Uniunea Magrebului Arab și Uniunea Interparlamentară) și peste 300 de alte personalități ale lumii politice și diplomatice.

În atenția participanților au fost teme interesante vizînd atît probleme politice și de securitate, cît și latura economicului și a sectorului investițiilor. Dacă politicul a cunoscut un moment de vîrf în sesiunea legată de perspectivele păcii în Orientul Mijlociu, datorită cu precădere prezenței liderului OEP, Yasser Arafat, și a ministrului de externe israelian, Shimon Peres, problemele economice au ținut capul de afiș în restul zilelor reuniunii, justificînd tema generală propusă de organizatori și anume "piețele viitorului".

Judecînd din perspectiva intereselor României, abordarea problemelor unor zone precum Balcanii, Marea Neagră, sudul Mării Mediterane, Orientul Mijlociu, Asia Centrală ne apare ca perfect justificată, întrucît dezvoltarea colaborării sub forme diverse cu aceste zone nu poate decît să vină în sprijinul economiei românești, mai ales într-o lume marcată de interdependențe precum este cea în care trăim și cum în mod sigur va fi aceea spre care ne îndreptăm. Vorbînd însă de "piețele viitorului", pare oarecum surprinzătoare puțina atenție acordată principalei "piețe a viitorului" din punctul de vedere al opțiunii strategice a României, în speță piața europeană. Piețele limitrofe Europei sînt neîndoielnic importante, oferă perspective atrăgătoare pentru satisfacerea unor nevoi concrete și este firesc să se întrețină cu acestea legături trainice, dar piața europeană este fără putință de tăgadă mult mai importantă pentru România, întrucît reprezintă nu numai piața cu care țara noastră va avea legăturile cele mai strînse, ci mai ales aceea în care ea se va integra într-o perioadă nu foarte îndepărtată de timp. Cum piața europeană este în mod deosebit reprezentată de Uniunea Europeană – cu care România are un acord de asociere, fiindu-i recunoscută vocația de a deveni membru al Uniunii –, apare necesar ca o atenție specială să fie acordată acestei structuri, care reprezintă calea de pătrundere a țării noastre în structurile economice, politice și de securitate europene și euroatlantice, acesta fiind de altfel obiectivul prioritar de politică externă formulat de Guvernul României.

În ansamblu, după dezbateri interesante pe teme atît de diverse, se poate conchide că ideea centrală pe care au desprins-o participanții la reuniune a fost strînsa interdependență existentă între problemele politice și economice ale lumii actuale.

3. Dintr-o altă perspectivă, grăutatea

financiară a reuniunii – pe care poziția oficială o cifrează către suma de 20 de miliarde de lei – ridică problema dacă o asemenea cheltuială din avuția publică este justificată, mai ales în condițiile crizei economice profunde pe care o cunoaște România.

Este evident că un răspuns tranșant nu poate fi dat acestei probleme. În principiu, nici o cheltuială nu este prea mare dacă ea vizează realizarea obiectivelor fundamentale ale țării, satisfacerea nevoilor ei legitime de securitate. În acest sens, îmbunătățirea imaginii publice externe ca urmare a desfășurării reuniunii Forumului Crans-Montana este de natură să favorizeze receptarea României ca o democrație stabilă și astfel să contribuie la sporirea încrederii în regiunea în care ea se află situată. O sporire de prestigiu a marcat cu acest prilej și șeful statului român, președinte de onoare și inițiator al reuniunii, ca și diplomația română, care în urma facilității înfîlțirii dintre Yasser Arafat și Shimon Peres s-a văzut în poziția privilegiată de a fi invitată să asiste la semnarea, la 4 mai 1994, la Cairo, a acordului istoric privind autonomia palestiniană. România a fost deci în măsură să arate lumii civilizate și altceva decît copii handicapați uitați de soartă sau hoarde de lucrători din subteran invadînd străzile capitalei pentru a semăna teroare.

Îmbunătățirea imaginii externe nu este însă hotărîtoare pentru emiterea unei judecăți de valoare asupra reuniunii Forumului Crans-Montana. Mult mai importantă este măsura în care această reuniune va contribui la creșterea gradului de securitate economică a României prin înlesnirea accesului la resurse, piețe și finanțe, fapt care ar asigura baza creșterii influenței politice și puterii militare a statului. Deosebit de important va fi de asemenea dacă spiritul tolerant al Forumului va reuși să netezească asperitățile din calea realizării unor raporturi bune cu o parte din vecinii României, stimulînd crearea atît de necesarului capital de încredere reciprocă.

Mai mult decît orice altceva, o evaluare pertinentă va trebui să țină cont de măsura în care efectele reuniunii vor impulsiona înaintarea României pe drumul ei firesc, conform vocației și identității sale europene, către integrare în structurile economice, politice și de securitate europene și euroatlantice, singurele care se dovedesc capabile să vină în împlinirea nevoilor ei specifice în ceea ce privește asigurarea securității naționale. □

MIHAIL DOBRE - born in Bucharest (1960). He graduated from the Faculty of History, University of Bucharest and holds a Master of Arts degree in Diplomatic Studies from Diplomatic Academy of London. He currently works with the Ministry of Foreign Affairs.

Locul unde nu s-a întâmplat (aproape) nimic

VARUJAN VOSGANIAN

Opinia publică românească a rămas, probabil, cu o falsă impresie în legătură cu desfășurarea Forumului Crans-Montana de la București. Mijloacele de informare în masă au încercat să confere acestui eveniment o aură de excepție. În fapt, a fost vorba despre un eveniment – cu vîntul este, cu siguranță, potrivit – dar despre un eveniment deloc neobișnuit în diplomația internațională. Forumul Crans-Montana nu s-a ridicat, nici pe departe, la înălțimea unor reuniuni cu ar fi Conferințele CSCE sau summit-urile Uniunii Economice Europene. Am participat eu însumi la câteva dintre reuniunile CSCE, onorate de numeroși șefi de state și șefi ai diplomațiilor țărilor membre, și la reuniuni diplomatice și la nivel de experți ale fostei Comunități Economice Europene. Dar evenimentele respective, cu toată deferența și rigoarea impusă de protocol, erau tratate cu sobrietate, iar orașele respective își duceau mai departe viața, netulburîndu-și ritmul. În zilele desfășurării Forumului, Bucureștiul a avut înfățișarea unui oraș asediat. Palatul Parlamentului era izolat de baraje de poliție pe o suprafață de cîțiva kilometri pătrați, cu ifosele de rigoare ale oamenilor de ordine, mai mult sau mai puțin îmbrăcați în uniforme. Imaginați-vă ce-ar fi dacă la Geneva, la Viena sau la Bruxelles s-ar proceda în același fel. Avînd în vedere densitatea vieții diplomatice a orașelor respective, ele ar trebui să arate precum Constantinopolul asediat de turci.

Continuarea netulburată a ritmului de viață al unui oraș este o dovadă a demnității și măreției sale. Un oraș, o capitală este mai presus de evenimentele pe care le găzduiește. Îmi amintesc de o întâmplare petrecută acum vreo treizeci de ani, în Focșani, orașul copilăriei mele. În piața centrală sosise o expoziție itinerantă avînd ca obiect un singur exponat. Era vorba despre o balenă împaiată, numită (nici nu se putea altfel!) Moby Dick. Afișe pe care ochii mei de copil le priveau măriti de spaimă împînziseră orașul. Ei bine, toată suflarea – de la notabilități și pînă la copiii agățați de hainele bunicilor – au venit să se minuneze în fa-

ța balenei împaiate. Păstrînd proporțiile comparației, putem spune că Bucureștiul anulului 1994 a dat dovadă, în ce privește comportamentul față de Forumul Crans-Montana, de același comportament provincial, fără însă a avea și farmecul Focșaniului copilăriei mele.

Pentru unii, organizarea manifestărilor în Palatul Parlamentului a constituit o victorie a spiritului gospodăresc. Celor mulți, toată această pripeală organizatorică le-a lăsat un gust amar. Noi nu am învățat încă să ne respectăm pe noi în-

Highly advertised in the Romanian media, the Crans-Montana Forum was something else that everybody expected: a debate on emerging markets. It was an "essay" of the Romanian government to conquer legitimacy.

șine. Ne împodobim vitrinele și ne îmbrăcăm straițele de sărbătoare doar atunci cînd primim inspecții de la Consiliul European sau de la Fondul Monetar Internațional. E suficient să vezi mașinile de apă ale Primăriei făcînd curat sau lucrători în culori tipătoare vopsind marcajele străzilor ca să te întrebi cine urmează să ne viziteze țara.

Dincolo de aceste aspecte care țin de ceea ce se vedea din afara cordoanelor straznice de poliție, să vedem ce s-a petrecut înăuntrul ușilor închise. Forumul a purtat subtitlul "The Emerging Markets", dîndu-se astfel impresia că principala sa tematică a fost axată pe domeniul economic. Trebuie însă să spunem că sub acest aspect Forumul a fost un eșec. În primul rînd pentru faptul că reprezentanții organizațiilor internaționale cu incidență economică – și mă refer în principal la Uniunea Economică Europeană, GATT, Fondul Monetar Internațional, Banca Mondială, Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare, Banca Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare, Organizația Țărilor Dezvoltate Economic etc. – fie au lipsit, fie dețineau funcții relativ minore în organizațiile respective. O excepție a constituit-o Asociația Economică a Liberului

în care rolul principal l-au jucat teoreticienii și nu oamenii de afaceri.

În ce privește nivelul teoretic, aprecierea trebuie făcută în mod diferențiat. Interesantă sub aspectul problematicei și al evaluării priorităților a fost dezbateră condusă de Mugur Isărescu, privind restructurarea sistemului bancar. Absolut nesemnificativă a fost dezbateră ce l-a avut ca moderator pe Mișu Negrițoiu, care s-a referit la evoluția privatizării în România. Alături de Mișu Negrițoiu, au participat la dezbateri lideri ai organismelor publice implicate în procesul privatizării. Aceștia au prezentat puncte de vedere care semănau foarte bine cu niște dări de seamă, iar Mișu Negrițoiu a reușit, prin cîteva remarci, să-și ridiculizeze complet partenerii de prezidiu. Impresia generală a fost că Guvernul și FPS nu au, momentan, soluții în ce privește privatizarea. În general, Forumul Crans-Montana nu a adus nici o noutate în domeniul dezbaterii economice românești.

Singurul element cu adevărat interesant al Forumului l-a constituit dezbateră în jurul conflictelor regionale. Capul de afiș l-a constituit înțelegerea dintre Yasser Arafat, președintele OEP și Shimon Perez, ministrul de externe al Israelului. Discursul palestinianului, rostit în arabă,

Shimon Perez, pe care îmi permit să o citez în întregime: "Democrația înseamnă șansa tuturor de a fi egali, dar înseamnă, în același timp, șansa egală pentru fiecare de a fi diferit". Un alt conflict care a constituit obiect de dezbateră a fost cel din fosta Iugoslavie, care a reunit reprezentanți ai Federației Iugoslave, ai Croației, ai Sloveniei, ai Bosniei Herțegovina și ai Albaniei. Atitudinea vorbitorilor, spre deosebire de înțelegerea evocată anterior, a dovedit că punctele de vedere sînt încă ireconciliabile. Nota dominantă a opiniilor exprimate de auditoriu a fost cea de condamnare a poziției părții iugoslave. Un alt conflict care pare, cel puțin pînă acum, ireconciliabil este cel dintre Armenia și Azerbaidjan, în legătură cu Karabagh-ul de Munte. Părțile implicate în dezbateri au fost Rusia, Turcia, Iranul, Armenia, Gruzia și Azerbaidjanul. Schimbul dur de replici dintre reprezentanții Azerbaidjanului și Armeniei arătat încă o dată că soluționarea conflictului din Caucaz nu poate fi făcută decît pe cale internațională.

De semnalat poziția antiromânească a lui Ion Guțu, vice-prim ministru al Republicii Moldova, care a lăsat să se înțeleagă că pentru actuala conducere a țării sale români și moldovenii sînt două popoare diferite cu destin propriu. Replica părții românești nu s-a făcut simțită.

În rest, Forumul Crans-Montana a oferit președintelui Ion Iliescu și, ca să

folosesc o formulă consacrată, conducerii de partid și de stat prilejul de a se afla în centrul atenției, ocupînd spații largi în programele televiziunii și în paginile ziarelor. Și ocazie, de asemenea, pentru nostalgici să-și amintească, privind interioarele și exterioarele supraumane ale Palatului Parlamentului, de Nicolae Ceaușescu.

De la Forumul Crans-Montana nu a mai rămas decît o scurtă dezbateră la Legea bugetului, legată de legalitatea și responsabilitatea cheltuirii cîtorva zeci de miliarde de lei din banii contribuabililor. Și cam atît. Ca o carte pe care o frunzărești în grabă și apoi o pui în raft, pentru a nu o mai deschide niciodată.

Schimb, reprezentată prin secretarul său general. Dar AELS este o organizație economică ce-și restrînge permanent aria de activitate, mergînd, practic, odată cu extinderea Uniunii Economice Europene, spre dispariție. Au lipsit, de asemenea, reprezentanți ai marilor bănci și ai societăților transnaționale. Nu au fost semnalați oameni de afaceri străini, cu mari posibilități financiare. La nivelul informal al Forumului nu au avut loc tranzacții sau înțelegeri economice. Forumul a fost doar un prilej de dezbateri teoretice,

a avut unele accente convenționale, singurul element neobișnuit fiind renunțarea la vehemență. În schimb, șeful diplomației israeliene a avut unele remarci interesante cu privire la problematica zonală. Dincolo de afirmarea clară a dorinței de sprijinire a unui stat palestinian, Shimon Perez a avansat și ideea sprijinirii dezvoltării economice a lumii arabe. Cîta vreme – a spus diplomatul evreu – Israelul va fi o insulă de bogăție într-o mare de sărăcie, conflictele nu vor înceta. Și o altă remarcă notabilă a lui

VARUJAN VOSGANIAN, born in 1958. Graduate of the Academy of Economic Studies (Department of Commerce), and of the University of Bucharest (Department of Mathematics). Member of the Romanian parliament, from the Union of Armenians, he is currently in a Ph.D. program. He has authored over 200 articles on political economy, politics and various essays.

Ungaria la răscruce

Aflată în avangarda opoziției și dizidenței care a determinat prăbușirea regimului sovietic comunist, Ungaria continuă să fie în atenția opiniei publice și a savanților politici. Explicația este complexă. În această țară central-europeană s-a produs ceea ce Samuel Huntington numea *testul reversibilității democratice*: după ce vechea nomenclatură comunistă a fost înlocuită de la putere de către opoziția anticomunistă, în urma alegerilor democratice revin la putere forțele politice care sînt

moștenitoarele vechii puteri. Vechii dizidenți, care deveniseră conducătorii principalelor partide democratice, s-au retras din viața politică, revenind la instrumentele tradiționale ale intelectualului critic și trășind jaloanele filosofiei politice est-europene. Publicăm în acest număr doi dintre cei mai străluciți gânditori maghiari, János Kiss și G.M. Tamas. Revenirea în forță a stîngii postcomuniste constituie, pentru laboratorul evenimentelor politice est-europene, o temă provocantă de re-

flecție cu privire la itinerariul viitor al democrației parlamentare și al integrării europene și nord-atlantice. Va fi interesant de văzut dacă se vor schimba sau nu coordonatele politicii externe maghiare (vezi articolul lui Valentin Stan). Răscrucea în care se află Ungaria este una semnificativă. În numărul următor vom oferi cititorilor noștri comentarii amănunțite privind rezultatul ultimilor alegeri din "țara vecină și prietenă".

Neutralitatea statului (fragmente)

JÁNOS KIS

Introducere

Una din problemele esențiale ale oricărui sistem constituțional este aceea a limitelor pe care constituția le impune puterii statului. Interpretarea constituției – așa cum au demonstrat dezbaterile din Ungaria asupra compensațiilor, justiției retroactive sau a noii legi a avortului – devine o componentă fundamentală a procesului politic.

Miza acestor dezbateri nu o constituie numai simpla clarificare, într-un caz particular sau în altul, a legitimității sau ilegitimității unei acțiuni politice, prin prisma drepturilor civile garantate de constituție. Dincolo de interpretarea dată fiecărui caz în parte descoperim o întreagă filosofie: a tipului de stat în care trăim, a modului în care statul își conduce relațiile cu cetățenii, a importanței unui mod anume de a conduce aceste relații. Răspunsurile date acestor probleme alcătuiesc laolaltă ceea ce s-ar putea numi moralitatea politică a unui stat.

O parte din principiile de bază ale acestei moralități politice sînt prevăzute și definite în mod expres în constituție. Altele sînt principii latente, care trebuie luate în considerare atunci cînd prevederile constituției urmează să fie puse în practică, manifestîndu-se sub forma unui sistem coerent, sau să servească drept repere în luarea unor decizii în cazuri controversate. Una din sarcinile principale ale interpretării constituționale este de a oferi o doctrină consistentă din punct de vedere logic a principiilor subiacente, latente, aflate la baza constituției scrise.

Neutralitatea statului este un astfel de principiu subiacent. La acest principiu s-a făcut apel – fie în mod explicit, fie indirect – în dezbaterile asupra învățămîntului, mai ales a celui religios¹, ca și în controversa asupra definirii noțiunii de incitare prin presă². El va juca cu siguranță un rol în dezbaterile noi legi a avortului³ și, dacă legislația propusă în vederea protejării simbolurilor naționale și a demnitarilor va intra pe ordinea de zi, acest principiu va fi cu siguranță implicat în dezbateri⁴.

Majoritatea autorilor consideră principiu neutralității drept familiar și evident. Cu toții avem viziunea clară a ceea ce el înseamnă și a ceea ce impune statului. În orice societate modernă trăiesc laolaltă oameni cu cele mai diverse tradiții și viziuni asupra lumii, aparținînd celor mai diverse culturi și religii. Pluralismul există și va exista; nici nu pare că ar fi de dorit abolirea lui. Pentru ca fiecare cetățean să poată însă considera statul ca fiind și al lui, acesta trebuie să se abțină de la a sprijini una sau alta din părțile care se confruntă pe considerente legate de convingerile, cultura, religia sau viziunea lor asupra lumii.

Toate acestea par a fi de domeniul simțului comun. Privind însă mai îndeaproape unele din schimbările politice din Ungaria zilelor noastre, vom realiza că simplul acord în această privință nu e nici pe departe suficient⁵. Principiul neutralității e departe de a reprezenta o concepție politică în Ungaria, cu atît mai puțin o doctrină constituțională: nenumăratele întrebări de ale căror răspunsuri depinde funcționarea acestui principiu altfel decît la modul metaforic nici nu au fost încă puse. Care sînt tipurile de conflicte în care statul neutru nu trebuie să intervină? Sub ce formă trebuie să se manifeste această non-intervenție? Cere oare principiul neutralității ca statul să garanteze egalitatea șanselor fiecăruia din modurile de viață existente, a religiilor și viziunilor despre lume care au adepți într-o societate dată? Este neutralismul liberal compatibil cu discriminarea pozitivă în favoarea unei minorități etnice, culturale, naționale sau religioase? Poate statul să rămînă neutru cînd e confruntat cu ideologii care îi cer contrariul? Toate acestea și multe altele trebuie abordate.

Pentru a răspunde la astfel de întrebări trebuie să clarificăm conținutul cognitiv al principiului neutralității. Va trebui să justificăm acest principiu, să formulăm acea doctrină care îl implică în mod necesar ca parte a sistemului nostru de principii politice. Va trebui să examinăm situațiile în care neutralitatea statului devine o problemă disputabilă și să specificăm procedurile politice care pot garanta că statul va fi cu adevărat neutru în diverse situații.

3. Principiul egalei demnități

Neutralitatea e un principiu politic. Prin "politic" înțeleg ansamblul acțiunilor îndreptate în direcția obținerii, exercitării și păstrării controlului asupra statului. Deciziile privitoare la utilizarea puterii statului le voi numi "*decizii fondate pe autoritate*" (*authoritative decisions*). O decizie fondată pe autoritate poate fi o lege adoptată de parlament, o hotărîre guvernamentală, o decizie judecătorească sau orice alt tip de decizie care obligă sau autorizează aparatul de stat să acționeze sau să se abțină de la a acționa.

Pentru început, aș vrea să vă propun următoarea formulare preliminară: o decizie fondată pe autoritate nu e legitimă dacă ea implică sau presupune tratarea de către stat a cetățenilor săi ca ne-egali. Ce anume implică acest principiu? În ce privințe trebuie statul să-și trateze cetățenii ca egali?

Prima este cea a bunăstării. De fie-

care dată cînd statul exercită acțiuni coercitive trebuie ținut cont că indivizii supuși coerciției au propriile lor dorințe, necesități și teluri. Într-o formulare categorică asta înseamnă că o decizie a statului poate avea autoritate doar dacă are ca scop bunăstarea indivizilor în carne și oase. Teluri ca extinderea teritoriului statului, gloria națională etc. nu pot fi considerate ca fiind un scop legitim al statului. Singurul motiv legitim pentru folosirea forței ar fi acela că servește bunăstării colective a celor cărora li se aplică⁶. O formulare "slabă" a principiului este: o decizie a statului poate avea autoritate, deci și legitimitate, dacă e luată după convenita punere în calcul a intereselor personale ale indivizilor pe care îi vizează¹⁰.

În formularea "tare", bunăstarea cetățenilor constituie singura motivație legitimă a acțiunilor statului. În cea "slabă", statul trebuie să țină cont de bunăstarea cetățenilor săi. Dacă nici măcar această minimă cerință nu este respectată, se poate afirma cu certitudine că statul își tratează supușii ca pe simple mijloace în atingerea unui scop; că îi tratează ca și cum nu bunăstarea fiecăruia dintre ei ar fi în discuție; că nu ia în considerare consecințele, negative sau pozitive, ale acțiunilor sale așa cum le resimt cetățenii înșiși.

Nu e nevoie deocamdată să alegem între formularea "slabă" și cea "tare" a principiului, dat fiind că ne vom ocupa mai întîi de o condiție de legitimitate care se aplică în mod egal amîndurora. Această condiție poate fi rezumată astfel: statul trebuie să ia în considerare în mod egal interesele fiecărui cetățean. El nu poate atribui o mai mare importanță intereselor unui individ doar pentru că îl consideră ca fiind o persoană mai importantă decît ceilalți. Statul nu trebuie să considere în mod intrinsec o persoană mai demnă de considerație decît oricare alta.

4. Principiul neutralității

Principiul egalei demnități e direct transpozabil într-un principiu de neutralitate politică, dacă luăm în considerare natura relației dintre individ, stilul lui de viață, valorile lui morale și culturale, pe de o parte și convingerile lui religioase, sociale și politice, pe de altă parte.

Dacă statul trebuie să trateze fiecare persoană cu un respect egal, el nu poate impune o ierarhie prestabilită a concepțiilor individuale despre viață. Dacă ar proceda astfel, bazîndu-și deciziile sale fondate pe autoritate pe o astfel de ierarhie, ar însemna de fapt că-și clasează cetățenii ca avînd o importanță mai mare sau mai mică. Pe scurt:

(4) Deciziile fondate pe autoritate nu pot fi justificate de considerentul că o concepție despre viață e superioară alteia.

Remarcați: asta nu revine la a spune că toate modurile de viață sînt în mod egal valabile sau că nu are sens să le comparăm între ele. Principiul neutrali-

tății e menit să exprime anumite limitări impuse puterii statului și el derivă din principiul de asemeni politic al egalei demnități. Ideea acestei argumentații este că, indiferent dacă putem sau nu ordona

diferitele concepții despre bine după o ierarhie a valorilor morale, statul nu-și poate justifica deciziile fondate pe autoritate prin superioritatea inerentă a uneia sau alteia dintre aceste concepții.

Această concluzie se poate imediat extinde la culturile în general, care oferă oamenilor reguli și modele după care își conduc viețile, ca și principii morale, convingeri religioase sau de altă natură, în termenii cărora oamenii își interpretează, examinează sau justifică modul de viață. Cultura, morala, religia și viziunea despre lume sînt cele care permit oamenilor să dea un sens vieții. Raporturile unui individ cu moștenirea sa culturală și cu tradițiile mediului său social sînt printre cele mai importante componente ale identității sale, ca și convingerile religioase și/sau ideologiile seculare prin prisma cărora el își stabilește locul în lume. Statul, prin discreditarea culturii, principiilor, religiei sau viziunii despre lume ale unei persoane, desconsideră în fapt persoana însăși; o degradează în raport cu ceilalți cetățeni.¹⁷

Astfel sfînd lucrurile, am putea reformula în consecință principiul neutralității după cum urmează:

(5) Deciziile fondate pe autoritate nu pot fi justificate de considerentul

ar fi imposibil de stabilit o ierarhie a stilurilor de viață, a culturilor, convingerilor morale sau religioase sau a viziunilor despre lume. Ceea ce afirmăm este că, independent dacă o astfel de ierarhie este sau nu posibilă, ea nu poate servi în nici un caz ca o bază pentru deciziile autorității de stat.

Formularea dată mai sus principiului neutralității are un corolar important, pe care l-am putea argumenta astfel: convingerile noastre morale sau de alt fel diferă de preferințele pe care le avem în calitate de consumatori nu numai prin faptul că ele implică mai profund personalitatea noastră, ci și prin faptul că au o logică foarte diferită. O persoană care alege la masă pui prăjit cu pizza nu face nici mai mult nici mai puțin decît să-și afirme preferința (la momentul respectiv) pentru puiul prăjit. Preferințele consumatorului sînt întotdeauna niște aserțiuni ale gusturilor sale personale. Afirmatia "Prefer întotdeauna pui prăjit cu pizza" poate fi falsă doar în sensul că fie prefer să nu spun ce mi-ar place cu adevărat, fie nu sînt sigur de ceea ce-mi place. Afirmatia cu pricina nu exprimă o aserțiune, fie ea adevărată sau falsă, cu privire la mîncarea însăși, la ceea ce alții ar trebui să prefere sau la orice altceva în afara dome-

la credințe, convingeri sau principii, statul poate încălca principiul neutralității nu numai declarînd că anumite convingeri morale, religioase sau politice sînt inferioare altora. Îi este suficient să insiste asupra adevărului unor afirmații care sînt incompatibile cu adevărul altor principii, credințe și convingeri. Îi este suficient să-și fondeze aserțiunile pe principii morale, dogme și interpretări ale realității pe care unii din cetățenii săi nu le-ar putea accepta fără a renunța în acest fel la propria lor viziune despre lume, ca fiind greșită.

Dacă toate acestea sînt adevărate, rămîne să ne confruntăm totuși cu un paradox ce trebuie rezolvat. Dificultatea e următoarea: pe de o parte, simțim că sistemul nostru moral, religia sau viziunea noastră despre lume ne leagă între noi mai strîns decît orice altceva. A le accepta sau a renunța la ele nu reprezintă pentru noi o simplă problemă de alegere. Nu putem pur și simplu să alegem a crede (sau nu) în Dumnezeu; nu stă în puterea noastră să evităm remușcările atunci cînd mințim pe cineva apropiat (ori, dimpotrivă, să ne simțim vinovați); nu putem, în fine, decide să acceptăm sau nu autoritatea științei după simpla noastră dorință. Nu putem considera ceva ca adevărat, just sau bun în virtutea simplei

situații nu sînt neapărat concludente. Controversele morale, religioase și ideologice atrag adesea atenția asupra unor lacune și inconsistente în argumentațiile care sprijină convingerile noastre. Una din reacțiile posibile este să corectăm erorile din aceste argumentații. Alta ar fi să ne modificăm poziția. O a treia posibilitate ar fi să recunoaștem că poziția adoptată de noi implică dificultăți pe care sîntem în orice caz incapabili să le rezolvăm, dar să păstrăm totuși această poziție, pe considerentul că orice eventuală alternativă implică cel puțin tot atîtea dificultăți. Pe scurt, chiar și în condiții ideale, pozițiile noastre morale și religioase sînt într-o măsură oarecare nesigure și relative. În ciuda acestui fapt, ele nu depind totuși de o simplă alegere, în adoptarea unor astfel de poziții, aserțiunile pe care le susținem pot fi adevărate sau false și noi sîntem obligați să le cercetăm și să le demonstrăm. Adoptînd o poziție anume, ne asumăm într-un fel responsabilitatea personală pentru valabilitatea ei. Ne putem de asemeni aștepta ca, în circumstanțe asemănătoare, oricine să adopte aceeași poziție. Acest "oricine" ne include firește și pe noi: în absența unor eventuale argumente noi și covîrșitoare, sîntem obligați ca în circumstanțe similare să adoptăm poziții similare.

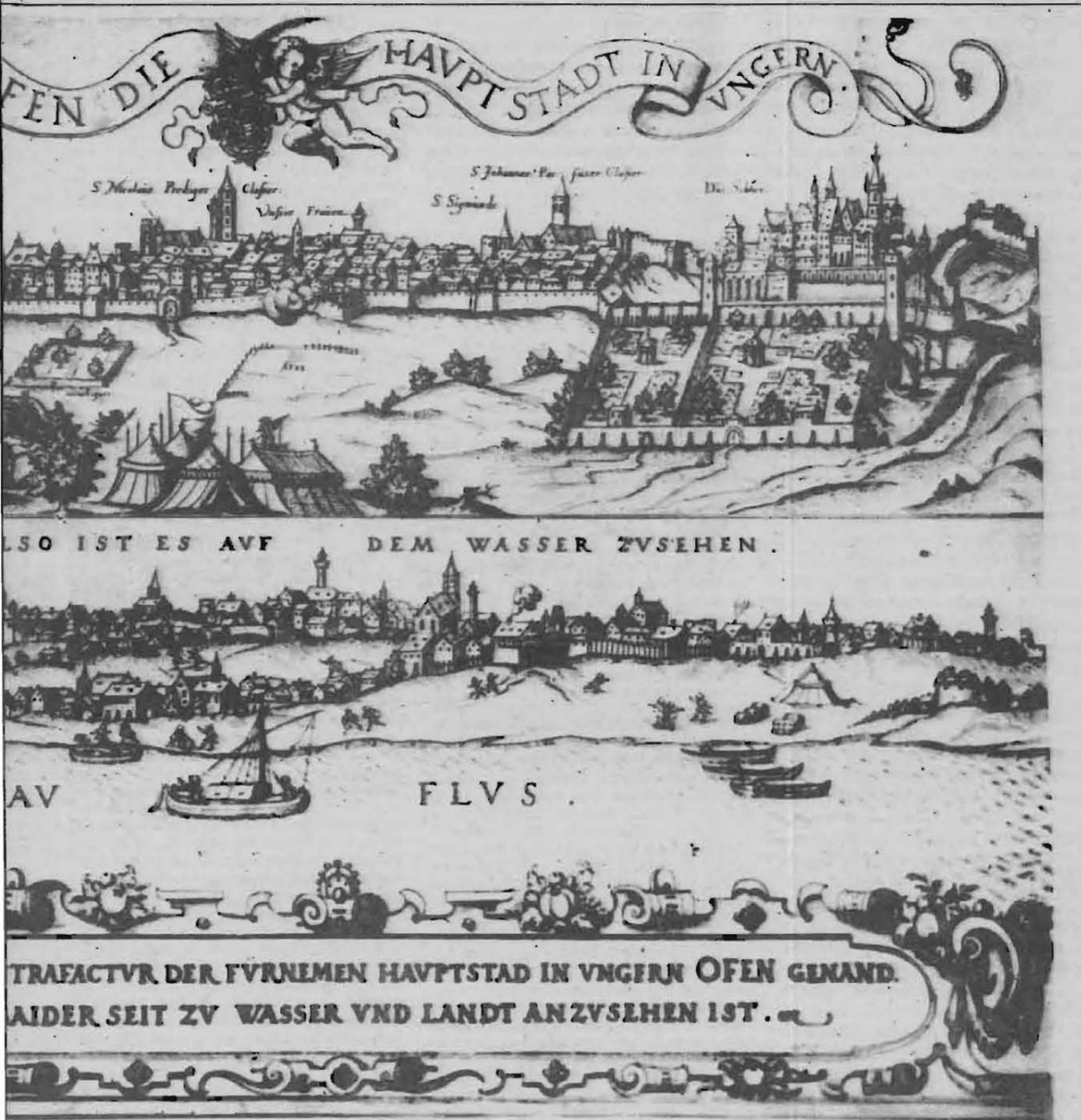
De aici ar rezulta că statul exprimă implicit o judecată asupra identității noastre morale atunci cînd sprijină opinii incompatibile cu principiile și convingerile noastre. Aceasta constituie totuși o violare a principiului respectului egal.

Pe de altă parte, dacă nu ne limităm la a exprima o preferință, ci sprijinim o aserțiune ca adevărată sau valabilă, ne angajăm în acest mod să luăm în considerare contraargumentele care pot apărea. Nu putem spera ca altul să recunoască drept adevărat ceea ce noi presupunem a fi adevărat, doar pentru că ignorăm (sau nu am reușit să înțelegem) probele contrarii oferite. Reciproca este valabilă: oricare din noi are obligația să acorde atenția cuvenită tuturor contraargumentelor. Căci, în materie de morală și convingeri, ne exprimăm respectul cuvenit celuilalt nu păstrîndu-ne rezervele pentru noi, ci răspunzînd unui argument cu alt argument.

Prin urmare, nu putem pretinde statului ca deciziile sale fondate pe autoritate să nu sprijine nici o afirmație ca adevărată doar pentru că există oameni care cred contrariul. Principiul respectului egal cere doar ca statul să fie în măsură să probeze adevărul afirmațiilor sale oricui pune la îndoială temeiurile deciziilor pe care le ia.

Care din deducțiile de mai sus e corectă? E limpede că cea de-a doua o invalidează pe prima. Ea ar contrazice însă astfel viziunea noastră morală. Există, e adevărat, situații în care noi însine nu am pretinde statului să rămîna neutru cînd ar avea de ales între două concepții diferite despre ceea ce e corect într-un caz dat. Mulți cred, de pildă, că pedeapsa cu moartea poate fi un mod de a descuraja crima. Datele statistice demonstrează însă exact contrariul. Cu greu am putea deci ataca justificarea pe care statul o dă legislației care abolește pedeapsa cu moartea; și anume că această credință în valoarea ei de descurajare e o credință greșită. Pe de altă parte însă, tot noi am considera că statul încălcă principiul neutralității atunci cînd și-ar fonda deciziile pe principii asupra cărora nu există consensul societății. Nu am accepta de pildă următorul argument pentru legislația împotriva avortului: Biserica Catolică ne învată că în momentul concepției Dumnezeu dăruiește embrionul cu un suflet nemuritor; că embrionul este o

(continuare în pag. 18)

că un anumit mod de viață, o anumită cultură, anumite valori morale, religii sau viziuni despre lume ar fi în mod inerent inferioare altora.

Încă o dată: nu pornim de la ideea că

niului personal al gusturilor mele. Dimpotrivă, principiile, credința sau convingerile cuiva au pretenția de a fi juste, adevărate, valabile.¹⁸

Din aceste motive, odată ce face apel

noastre vointe. Ceea ce putem face este să recunoaștem, să înțelegem și să acceptăm adevărul sau valabilitatea unor aserțiuni morale religioase sau ideologice.¹⁹

Probleme pe care ne bazăm în astfel de

(urmare din pag. 17)

ființă umană din chiar clipa concepției, având același drept de a trăi ca orice ființă umană; avortul e deci, chiar și în stadiile timpurii ale sarcinii, un caz de crimă cu premeditare. Legislația împotriva avortului bazată pe acest tip de argumentație ar reprezenta, am spune noi atunci, un exemplu de impunere de către stat a convingerilor morale ale unora din cetățenii săi tuturor celorlalți, adică ar reprezenta exact genul de acțiune care încalcă principiul neutralității.

O soluție mai bună în încercarea de a oferi o interpretare normativă compatibilă cu viziunea noastră morală e să luăm în considerare că nu toate controversele sînt la fel de adînc înrădăcinate; și că nici nu sînt fondate pe credințe de același fel. În cazul valorii de descurajare proprie pedepsei capitale, argumentele relevante sînt (teoretic) accesibile oricărui din noi. Oricine poate înțelege argumentele pro și contra și le poate cîntări. E posibil desigur ca motivațiile prezentate să nu fie cu adevărat concludente: argumentele unca din părți lasă întotdeauna loc libertății de judecată a celorlalte. Însă motivațiile oferite, oricare ar fi ele, sînt pe înțelesul tuturor părților. Din punctul de vedere al argumentelor propuse, participanții la dezbateri sînt, ca să spunem așa, interschimbabili: căci capacitatea noastră de înțelegere a unui argument și de evaluare a implicațiilor sale nu depinde de a cui parte ne situăm (vorbim firește aici de *capacitate*, nu de *înclinații*). Vom numi argumentele de acest tip argumente *anonime*.

Asertiunile privitoare la momentul în care embrionul e dăruit cu suflet nu sînt totuși dintre cele anonime; participanții la o astfel de dezbateri nu și pot schimba locul din punctul de vedere al argumentelor folosite. Ceea ce va conta probabil pentru catolicul practicant va fi opinia oficială a Bisericii sale despre momentul cînd începe viața unei ființe umane. Pentru necredincios, această opinie e, în cel mai bun caz, o chestiune de istorie a culturii; ea nu va avea nici un rol în a-l determina să considere sau nu un embrion ca posedînd drepturile oricărei ființe omenești. Pentru ca cineva să accepte opinia Bisericii drept regulă de conduită obligatorie, el trebuie în prealabil să fi trăit *convertirea*. Astfel de situații, în care argumentele propuse nu pot fi anonime, ilustrează ceea ce s-ar putea numi *dezacord radical*.

Voi numi, în acord cu distincția tradițională, acele convingeri și credințe care nu sînt accesibile în mod egal oricărui cetățean al unei societăți pluraliste, convingeri "personale". Spunem deci despre un principiu că e "de accesibilitate limitată" dacă valoarea lui de adevăr depinde de argumente inacceptabile pentru cineva care nu a trăit o convertire.

Joseph Raz a pus problema dacă are sau nu rost să facem o distincție între principii "accesibile" și "inaccesibile": "Unii s-ar putea îndoi că centurionul l-a văzut pe Iisus ridicîndu-se din mormînt. Ei sînt totuși de acord că, dacă într-adevăr l-a văzut, avem proba, fie ea și neconcludentă, a Învierii."²⁰

Cred că Raz greșește și că exemplul pe care îl oferă e o ilustrare potrivită a distincției între "accesibil" și "inaccesibil", în sensul pe care l-am dat mai sus termenilor. Căci Învieria nu înseamnă prelungirea vieții pămîntestă după o scurtă întrerupere. Nu e asemenea întoarcerii din moartea clinică. După Învierie, Iisus nu mai e supus legilor biologice și fizice ale naturii. El se găsește la un nivel superior al existenței; trăiește o viață nepămînteană.

Prin urmare, problema nu e dacă soluția roman pus de pază l-a văzut cu

adevărat pe Iisus părăsindu-și mormîntul; (tradiția spune că nu; căci dormea). Chiar dacă a fost martorul învierii lui Iisus, rămîne de discutat *ce anume* a văzut de fapt. Era vorba de învierea lui Iisus în sensul de care vorbesc Evangheliile sau era vorba de revenirea Lui dintr-o stare cataleptică? Părăsirea mormîntului era proba continuării vieții Sale pămîntestă sau dovada începutului nemuririi Sale? Aceasta e adevărata întrebare: o întrebare la care însă mărturia centurionului care l-a văzut pe Iisus ridicîndu-se din mormînt nu oferă răspuns. Faptul că el a fost martorul acestei înălțări e o probă a Învierii doar pentru cineva care crede deja în Învierie. Pentru cineva care nu crede în viața de apoi, ceea ce a văzut centurionul dovedește orice altceva în afară de faptul că Fiul Domnului s-a ridicat din morți. Atîta vreme cît nu devine credincios, Învieria îi va rămîne inaccesibilă ca principiu; nici un fel de mărturie legate de trupul îngropat al lui Iisus din Nazaret nu vor alcătui pentru el dovada Învierii.²¹

Numesc "ideologii personale" acele ansambluri mai mult sau mai puțin coerente de principii ce nu sînt accesibile tuturor cetățenilor unei societăți date. (Astfel de ideologii pot fi religii, sisteme etice, viziuni asupra lumii sau culturi care includ toate aceste elemente.)

Numesc "publice" acele asertiuni accesibile oricărui individ normal al unei societăți date. O asertiune e "accesibilă" dacă aprecierea valorii ei de adevăr nu depinde de niște argumente a căror înțelegere implică convertirea cel puțin a unora din membrii comunității. Suma tuturor acestor argumente alcătuiește ceea ce eu numesc "ideologii publice". Într-o societate pluralistă, o ideologie publică e una ale cărei principii sînt accesibile oricui, indiferent de credințele, principiile, convingerile și angajamentele personale.

Viziunea noastră în chestiunea neutralității statului poate fi exprimată astfel: statul nu recunoaște egalitatea cetățenilor săi atît timp cît își justifică deciziile fondate pe autoritate prin argumente ne-publice, fără de care respectiva justificare n-ar rezista. Căci, a apela la argumente de ordin personal în discutarea unei măsuri care îi privește pe toți, înseamnă a-i exclude pe toți aceia cărora argumentele cu pricina le sînt inaccesibile. Pe scurt:

(6) Justificarea deciziilor fondate pe autoritate nu se poate sprijini pe argumente ne-publice, adică pe argumente ce nu sînt accesibile oricărui individ normal al unei societăți pluraliste.

E limpede că (5) implică (6). Căci a apela la un argument înseamnă a-l presupune valabil. De unde deducem că afirmațiile incompatibile cu el sînt false. Astfel că o decizie fondată pe autoritate care e justificată în termenii unor argumente ne-publice implică superioritatea ideologiei care conține aceste argumente asupra acelor principii ne-publice incompatibile cu ele. Totuși, de vreme ce (6) specifică o condiție foarte importantă a neutralității, condiție considerată mult mai nesigură decît aceea, mai generală, din (5), pare potrivit să dăm aici o formulare a principiului neutralității care să trimită explicit la (6).

(7) Justificarea unei decizii fondate pe autoritate nu se poate sprijini pe argumentul că un anumit stil de viață, o anumită cultură, morală, religie sau viziune despre lume sînt superioare altora sau - ca un caz particular - pe argumentul că o anumită credință personală e adevărată, ceea ce ar implica că refuzul ei e încercat.

Statul e obligat să-și trateze toți cetățenii în mod egal. Așa cum am stabilit anterior, rezultă de aici că și dacă indi-

vizii nu au moralmente aceeași valoare, asta nu trebuie să se reflecte în statutul lor de cetățeni ai unui stat. Astfel că statul nu poate acționa discriminatoriu față de cei cu atitudini superficiale în chestiuni de morală, religie sau ideologie. Pe de altă parte însă, statul nu are dreptul să îi dezavantajeze pe cei pentru care chestiunile respective sînt de extremă importanță și care trăiesc la înălțimea cerințelor morale impuse de convingerile lor etice sau religioase.

Vom spune deci că statul tratează pe toți cetățenii în mod egal *doar în măsura în care acționează ca și cum poziția morală, religioasă sau ideologică a fiecăruia ar fi pentru el de extremă importanță*. Această atitudine nu echivalează cu o prejudecată de natură să-i nemulțumească pe cei pentru care chestiunile respective sînt neglijabile. Ea garantează totuși că oamenii care le iau în serios nu vor fi dezavantajați. Prezumția de seriozitate morală nu înseamnă că statul va încerca să împartă cetățenii în două categorii și nici nu elimină posibilitatea ca oamenii să-și schimbe nu numai *obiectul credinței*, ci și *intensitatea* cu care cred. Toate acestea derivă din principiul neutralității, așa cum e formulat în (7).

Principiul neutralității a cunoscut o multitudine de interpretări și justificări. Viziunea mea se apropie cel mai mult de cea a lui Ronald Dworkin, care a propus acest principiu ca definiție pentru ceea ce înseamnă tratamentul egal indivizilor (în eseuul său fundamental, "Liberalism"²²) și a arătat că egalitatea premerge în chip logic neutralitatea (în "What Liberalism is Not"²³). În cele de mai sus, m-am sprijinit în foarte mare măsură pe analiza sa. □

Traducere de Cătălin PÎRCĂLABU

NOTE:

1. Un prim proiect de lege a învățămîntului conținea în privința neutralității ideologice a școlilor publice de stat următoarea propoziție: "Educația în instituțiile de învățămînt de stat se va desfășura în conformitate cu principiul neutralității ideologice" (cap. I, secțiunea 4). La 15 ianuarie 1992, Ministerul Culturii și Învățămîntului publica o nouă variantă, eliminînd propoziția de mai sus și înlocuind-o cu: "Educația în instituțiile de învățămînt se va desfășura pe principiul libertății de conștiință și în spiritul concilierii între cei de convingeri ideologice diferite". (par. 6)

2. Decizia nr. 30/1992 (V. 26) AB a Curții Constituționale asupra restrîngerii libertății de expresie și a cuvîntului subliniază în mod expres principiul neutralității ideologice în argumentația sa, ca fiind una din normele după care statul trebuie să se ghideze în cazuri de restricții impuse respectivelor libertăți. Cu toate că termenul de "neutralitate ideologică" nu apare ca atare în textul Constituției Republicii Ungare, Curtea Constituțională a decis că acest principiu este parte a Legii fundamentale și că este indirect exprimat prin aceea că toate referințele la ideologie au fost îndepărtate din textul Constituției. "Libertatea cuvîntului și cea de expresie protejează exprimarea opiniilor indiferent de valoarea sau conținutul lor de adevăr. Aceasta este în perfect acord cu neutralitatea ideologică pe care amendamentul XL/1990 din paragraful 2 al Constituției din 2 octombrie 1989 o exprimă prin eliminarea referințelor la diverse orientări ideologice (destinate să ilustreze caracterul pluralist al acesteia)".

3. Apeluri la neutralitate au fost deja făcute în privința educației sexuale, strîns legată de problema avortului atît din punct de vedere moral cît și practic. La sesiunea din 25 februarie 1992 a Parlamentului, în răspunsul dat interpelării adresate de parlamentarul SZDSZ, Dorotyia Bükky, ministrul Culturii și Învățămîntului, Bertalan Andrásfalvy, spunea: "Să le transform (educația sexuală și lecțiile de planning familial în școli - n. aut.) în materii obligatorii ar însemna să impun predarea unor învățături, pretins obiective și neutre, dar în fapt profund materialiste și iluministe". Ministrul continua: "A educa un copil pentru viața de familie nu e problema școlii sau a profesorului, ci a părinților sau

întreținătorilor minorului. Ultimul cuvînt le aparține. Ei sînt clienții școlii și problema e strîns legată de aspecte ideologice și morale asupra cărora se poate decide numai în cadrul sferei drepturilor umane fundamentale". (Procese verbale parlamentare, 15431-15432).

4. În privința legii care propune acțiuni penale împotriva celor care atacă (verbal?) demnitarii publici, a se vedea Endre Babus: "Azelnöki faló" (calul troian al președintelui) în *Heti Világgazdaság* din 16 martie 1991, p. 25. În privința propunerii de a pune protejarea simbolurilor naționale în sarcina Codului Penal, a se vedea Adrás Sereg: "Nemzeti Jelképek - törv. védve". (Simbolurile naționale - înregistrate) în *Népszabadság*, 5 februarie 1992, p. 4 și Mr. A: "A kormány törvényjavaslata a nemzeti jelképekről" (Legea guvernamentală asupra simbolurilor naționale) în *Magyar Hírlap*, 21 martie 1992, p. 5. Conform acestei legi: "Oricine utilizează un limbaj insultător la adresa imnului, a steagului sau stemei Republicii Ungare sau săvîrșește acțiuni jignitoare la adresa lor se face vinovat de o ofensă pasibilă de pînă la un an închisoare, serviciu în folosul comunității sau amendă".

5. La sesiunea din 25 februarie a Parlamentului, Szilárd Sasvári din partea SZDSZ l-a interelat pe ministrul Andrásfalvy: "Ce v-a determinat să eliminați din noul text al legii paragraful privitor la neutralitatea ideologică a statului și a școlilor publice și să-l înlocuiți cu un altul, care nu prevede de fapt nimic". Răspunsul a fost: "Neutralitatea ideologică e un lucru care nu există". (Procese verbale parlamentare, 15422-15423). Cîteva luni mai tîrziu, la o conferință de presă, ministrul își modificase poziția: "Nimeni nu dorește să elimine neutralitatea ideologică din învățămînt". (*Népszabadság*, 20 iunie 1992). Cf. și Akos Tömörö: "Hites könyvszakértők-Világnézet az iskolban" (Funcționarii oficiali și ideologia în școli) în *Heti Világ-gazdság*, 8 august 1992, pp. 66-68.

9. Formularea "tare" derivă din teoria utilitaristă a guvernării, care echivalează prin definiție binele și răul cu stările psihice de plăcere sau neplăcere ale indivizilor. Aceași formulare "tare" derivă și din teoriile deontologice, pentru care drepturile morale ale persoanei constituie norme fundamentale.

10. Formularea "slabă" e în acord cu teoriile comunitare despre stat.

17. Cf. A MacIntyre: "The Virtues, the Unity of Human Life and the Concept of a Tradition" în M. Sandel (edit.): *Liberalism and its critics* (New York, 1984), pp. 141 și urm.

18. Cf. B. Williams: "Deciding to Believe", în *Problems of the Self*, (Cambridge, 1973), pp. 136-151.

19. Cf. S.W. Mendus, *Tolerance and the Limits of Liberalism* (Houndmills, 1989), pp. 28-35.

20. J. Raz, "Facing Diversity: The Case of Epistemic Abstinence", în *Philosophy and Public Affairs*, 19/1990, p. 40.

21. Acest argument corespunde cu ceea ce Hume spunea despre dovezile privitoare la miracole: "Să presupunem că toți istoricii care tratează despre Anglia ar fi de acord că la 1 ianuarie 1600 regina Elizabeta a murit, că a fost văzută atît înainte cît și după moartea ei de către doctorii și toți curtenii ei, așa cum se întîmplă cu persoanele de rangul său; că succesorul ei a fost recunoscut și proclamat de Parlament; și că, după o lună de la înmormîntare, a reapărut, și-a reluat tronul și a guvernat Anglia timp de trei ani: trebuie să mărturisesc că aș fi uimit de potrivirea atîtor ciudate împrejurări, însă n-aș fi cituși de puțin înclinat să cred o astfel de întîmplare miraculoasă. Nu m-aș îndoi de așa-zisa ei moarte, nici de împrejurările care i-au urmat: aș spune doar că ea a fost una prefăcută, că n-a fost și nici nu putea să fie adevărată. În zadar îmi veți răspunde că era greu, aproape cu neputință, să înșeli atîta lume într-o afacere de asemenea însemnătate; că ilustra regină era înțeleaptă și avea judecata întreagă; că un asemenea tertip îi putea aduce foarte puține foloase sau chiar nici unul; toate acestea m-ar putea surprinde, dar aș răspunde că nebunia și necinstea oamenilor sînt lucruri așa de obișnuite încît mai degrabă aș da crezare celor mai extraordinare întîmplări, în virtutea împrejurărilor în care s-au petrecut, decît să le pun pe seama încălcării legilor naturale" (David Hume, *An Enquiry Concerning Human Understanding*, Cap. X, partea a II-a, p. 128).

22. R. Dworkin: "Liberalism", în S. Hampshire (edit.): *Public and Private Morality* (Cambridge, 1978).

23. R. Dworkin: "What Liberalism is not", *New York Review of Books*, January 20, 1983, pp. 47-50.

(continuare în numărul viitor)

Politica externă ungară Drumul spre Europa

VALENTIN STAN

Complexul rezidual de identitate

Tendința Ungariei de a merge spre Europa este irevocabilă, dar Europa Tratatului de la Maastricht, de "astăzi", este cu totul diferită de Europa Tratatului de la Versailles, de "ieri". Fenotipul social al unora dintre politicienii ungari de "astăzi" își are rădăcinile în epoca Tratatului de la Versailles, epocă ce a cultivat reacția directă fermă a poporului maghiar față de actul de la Trianon (parte integrantă a sistemului de tratate de la Versailles). Așa cum este de înțeles, sentimentele naționale maghiare au fost rănite de reglementările Trianon-ului și cultul revanșei a fost întreținut, în perioada interbelică, prin politica de stat. Numai că această politică de stat nu s-ar fi putut manifesta fără sprijinul efectiv al unor mari puteri europene, în egală măsură revizioniste, ca Germania și Italia.

Mediul politic european de astăzi este reprezentat de o Europă strâns unită, vecinii rivali, Franța, Marea Britanie, Germania și Italia, construind împreună edificiul Uniunii Europene. În prezent, nu mai este loc pe continent pentru rivalități revanșarde și dispute revizioniste, respectarea tratatelor fiind prima și cea mai sigură condiție pusă de europeni în vederea menținerii păcii și securității în Europa. Ungaria rămâne însă, într-o oarecare măsură, moștenitoarea aceluși "behaviour" politic, construit cu tenacitate de liderii țării, în epoca interbelică. Ungaria exprimă, astăzi, obiective europene, dar mentalitatea omului politic nu se poate detașa ușor de tradiția "Edenului" imperial. Această situație determină luări de poziție contrare spiritului european, care trezesc îngrijorare la București și care sînt receptate ca atare în Occident:

"O percepție... s-a dezvoltat la București, care vede Ungaria și minoritatea maghiară ca amenințând integritatea României. Din nefericire, anumiți politicieni unguri au contribuit la aceste percepții prin declarații imprudente (subl. n.). Primul ministru ungar (este vorba de premierul Antall - n.n.), de exemplu, a anunțat de mai multe ori după alegerea sa că, în sufletul său, se simte a fi conducătorul a 15 milioane de unguri - deși populația actuală a Ungariei este de numai 10 milioane."¹

Această idee a fost reluată de primul ministru al Ungariei, Peter Boross, care a menționat, pentru a fi mai bine înțeles, "analogia" între politica dusă de Ungaria față de minoritatea maghiară din alte țări și formula lansată de președintele Franței, de Gaulle, în problema etnicilor francezi din Canada: "Cea mai bună analogie pe care o pot oferi este faimoasa «Trăiască Quebec-ul liber!», lansată de de Gaulle în Canada."² Deși premierul ungar s-a grăbit să adauge că "ungurii nu au îndrăznit niciodată să meargă atît de departe", specificarea făcută de domnia sa la timpul trecut nu oferă cîtuși de puțin garanția că nu vor "îndrăzni" în viitor. Și, dacă există, totuși, suficiente argumente că nu o vor face, gafele diplomatice de tipul celei prezentate mai sus sînt foarte greu de "reparat".

Această atitudine a Ungariei față de țările vecine și minoritățile maghiare de acolo (este vorba de foste teritorii ale monarhiei austro-ungare) o identificăm cu termenul de "Complex Rezidual de Identitate".

Hungary is striving to build the links with New Age Europe, torn apart between the old dream of imperial splendour and the new hope for succes and modernity. Catching up with Europe of Maastricht, Hungary still cherishes memories of the epoch before Versailles. And this is not a very good recommendation for Brussels, in so far as it makes Hungary's neighbours feel uneasy and resentful. Only good relations with them could provide Hungary with its one-way ticket to Europe.

Integrarea europeană și nostalgia Trianon-ului

Complexul Rezidual de Identitate este o realitate de care Europa trebuie să țină seama. Problema este: poate acest complex să blocheze înaintarea Ungariei spre Europa? Este el periculos pentru securitatea europeană? S-a arătat că Budapesta dorește doar îmbunătățirea statutului minorităților maghiare din țările vecine, folosind mecanisme europene ca CSCE, Consiliul Europei, Pactul de Stabilitate în Europa și relațiile bilaterale concretizate prin documente de tipul declarației ungaro-ucrainene cu privire la minorități și al Tratatului ungaro-ucrainean ratificat în 1993 sau documentele similare semnate cu Croația și Slovenia în 1992. Dar poate această politică realistă a Budapestei să "atenueze" componenta militantă a Complexului Rezidual de Identitate și să evite anexarea obiectivelor actuale la "imagistica" trecutului?

Cel mai bun *case-study* pentru abordarea problemei enunțate este relația Ungariei cu România. Relevarea unora din implicațiile Complexului Rezidual de Identitate în raporturile bilaterale necesită o analiză aprofundată. În aceste rînduri vom anunța, numai, o astfel de analiză, schițînd, pentru început, o abordare succintă și secvențială.

Nostalgia Trianon-ului și conștiința mării "nedreptăți" făcute poporului maghiar în 1920 sînt în contradicție cu spiritul european? Răspunsul este foarte clar: NU. Această nostalgie este explicabilă și, în anumite limite, legitimă. După primul război mondial, Ungaria a pierdut statutul de mare putere, imense teritorii și importante populații maghiare. Ea are dreptul să considere acest deznodămînt ca o nedreptate. Europa consideră și ea întreg sistemul de tratate de la Versailles ca o nedreptate, impusă de învingători învingșilor, care a contribuit la izbucnirea celui de-al doilea război mondial. O recunoaște însuși François Mitterrand, președintele țării care a avut rolul hotărîtor în încheierea acestor tratate și a fost principala beneficiară a lor³. Faptul că Franța recunoaște că Tratatul de la Versailles a fost o mare nedreptate pentru Germania nu înseamnă că Franța acceptă să cedeze Alsacia și Lorena Germaniei. Aceste teritorii fac parte integrantă din Franța și nimeni nu contestă apartenența lor la Republică, ea fiind consacrată de instrumentele politico-juridice internaționale în vigoare ca parte a sistemului de securitate europeană și realitate de necombătut a construcției europene.

Dacă Budapesta consideră Trianon-ul o tragedie pentru Ungaria, reacțiile românești care vād, neapărat, în această atitudine, un act revizionist și o revendicare teritorială vizînd Transilvania, sînt nejustificate. Transilvania, care a făcut parte din Ungaria pînă în 1918 (începînd cu momentul încheierii dualismului austro-ungar), a fost confirmată ca teritoriu românesc de Tratatul de la Trianon, după primul război mondial. Instrumentul politico-juridic internațional care garantează, în prezent, granițele țării noastre nu

este Tratatul de la Trianon, ci Tratatul de la Paris, din 10 februarie 1947, ale cărui prevederi au fost confirmate de Actul final al CSCE de la Helsinki, din 1975. Aceste acte internaționale, semnate și de Ungaria, nu au fost niciodată contestate de Budapesta. Este de înțeles că ceea ce a fost o tragedie pentru Ungaria, la un moment dat în istorie, să poată fi considerat un act de legitimă întregire pentru România, din perspectiva intereselor naționale românești. Este absurd să pretinzi învingșilor și învingătorilor într-un război, în condițiile în care unii primesc ce au pierdut ceilalți, să aplaude cu entuziasm egal acest deznodămînt. Nu este mai puțin adevărat că atitudinile oscilante, inconsecvența și lipsa de fermitate ale Uniunii Europene, în abordarea crizei iugoslave au alimentat serioase temeri în unele cercuri politice din România, cu privire la *intențiile și capacitățile* Europei de a păstra intact sistemul actual de securitate și frontiere în zona central și est-europeană. În acest context, unele declarații ale Budapestei, de tipul celor prezentate mai sus, chiar dacă nu ascund revendicări teritoriale, complică inutil relațiile politice ale Ungariei cu România.

Drumul "în doi"

Dar dincolo de declarații oficiale, vor ungerii, într-adevăr, modificarea frontierelor în sensul anexării Transilvaniei la Ungaria? Răspunsul este, *mai degrabă*, NU. Sigur, există numeroși "nostalgici" în clasa politică maghiară, există membri ai emigrației maghiare care s-au pronunțat pentru modificarea frontierelor⁴, este plină Europa de pamflete și hărți revizioniste de inspirații diverse care "desprind" Transilvania de România. Dar aceasta nu va fi niciodată atitudinea unui guvern de la Budapesta, care are în vedere *interesele naționale maghiare*. Dacă, în interbelic, interesele naționale au vizat recuperarea teritoriilor pierdute în 1918, o încercare de acest tip, astăzi, ar compromite interesele de securitate maghiare, deci tocmai acele interese naționale. Uniunea Europeană și NATO nu vor accepta niciodată, în cadrul lor, o țară care are probleme teritoriale și etnice cu alte state, pentru a evita preluarea unui potențial exploziv și periculos pentru securitatea acestor structuri euro-atlantice: "Dacă NATO acceptă Polonia, Cehoslovacia și Ungaria ca membri, s-ar putea găsi, cîndva, în viitor, implicată în dispute etnice care traversează granițele de stat în Europa Centrală."⁵

Iată de ce, dacă Ungaria dorește integrarea euro-atlantică, iar tradiția istorică și interesele naționale maghiare pledează în acest sens, ea trebuie să rezolve toate problemele litigioase cu țările vecine. Eventuale revendicări teritoriale ale Ungariei i-ar bloca accesul spre UE și NATO, ar condamna poporul maghiar la insecuritate și izolare economică, ar expune statul ungar la potențiale conflicte, într-un spațiu de redimensionare rapidă a sferelor de influență și exacerbare a confruntărilor interetnice. Ungaria trebuie, deci, să acționeze împreună cu România pentru integrarea euro-atlantică, ceea ce va contribui decisiv la rezolvarea corespunzătoare a situației minorităților, în

cadrul proceselor europene instituționalizate, CSCE, Consiliul Europei, Pactul de Stabilitate în Europa, dar avîndu-se în vedere principiul european al subsidiarității în relațiile dintre state și structurile internaționale.

În acest sens, nu trebuie uitat că guvernul maghiar și Forumul Democrat Ungar s-au delimitat clar de extremiștii naționaliști ai lui Istvan Csurka, deși aceasta era o figură importantă a partidului de guvernămînt, iar delimitarea a însemnat un sacrificiu electoral în perspectiva alegerilor din mai, anul trecut. Din nefericire, în aprilie 1994, cînd au fost scrise aceste rînduri, guvernul Văcăroiu continuă să fie dependent de voturile în parlamentul român ale unor formațiuni politice extremist-naționaliste, percepute ca atare în țările UE și SUA.

În contextul relațiilor ungaro-române, acei lideri de stat, guvern sau partid, fie ei români sau unguri, care vor folosi politica externă pentru "a crea o situație în care masa poporului poate percepe o amenințare la adresa identității sale comunitare"⁶, pentru a manipula electoratul și a-și atinge obiective înguste de partid, își asumă o mare răspundere în fața istoriei. Integrarea euro-atlantică, deziderat esențial al Ungariei și României, leagă cele două țări într-un proces ireversibil. Chiar dacă ele vor fi primite în comunitatea euro-atlantică la momente diferite, ajutorul Europei și SUA este determinat, în acest proces, de climatul politic din relațiile ungaro-române. Datorită stadiului mai avansat al reformei, Ungaria va ajunge, previzibil, în UE și NATO înaintea României, cu condiția ca aceste structuri să dea garanțiile de securitate necesare României, înaintea admiterii Ungariei. Parafrazîndu-l pe un reputat diplomat român, "biletul pentru Europa al Ungariei trebuie procurat la București, iar al României la Budapesta..." □

NOTE

1. Lászlo Váiki, "Eastern and Central Europe in the New Security System" în Bo Hult & Gunilla Herolf, edit., *Yearbook 1990-1991 - Towards a New European Security Order*, Swedish Institute of International Affairs, p. 231.

2. Interviu al premierului Peter Boross, realizat la Budapesta de Stéphane Kovacs și Jean-Jaques Mevel, în *Le Figaro*, 17 février 1994.

3. Vezi "Allocution prononcée par M. Le Président de la République lors du Colloque «Les tribus ou l'Europe»", Paris, le 29 février 1992.

4. Vezi Steven B. Vardy, "Hungarians in America's Ethnic Politics" în Joseph S. Rucek and Bernard Eisenberg, edit., *America's Ethnic Politics*, Greenwood Press, Westport, Connecticut, 1982.

5. Trevor Taylor, "NATO and Central Europe" în *NATO Review*, No 5-Oct. 1991, volume 39, p. 19.

6. Vezi William Bloom, *Personal Identity, National Identity and International Relations*, Cambridge University Press, New York, 1990, p. 81.

VALENTIN STAN (born in 1959 in Bucharest). He graduated in 1984 at the Faculty of History and Philosophy, University of Bucharest. Researcher at the Romanian Institute of International Studies.

Socialism, capitalism și modernitate

G. M. TAMÁS

Socialiștii occidentali, care nu doresc să fie percepuți drept apologeti ai tiraniei, pot să aibă controverse dacă "socialismul real" a fost cu adevărat socialism. Cu toate acestea, paralelele dintre socialismul democratic occidental și socialismul revoluționar despotice sînt destul de numeroase pentru a ne permite să afirmăm că socialismul este una din strategiile principale ale modernității și cu adevărat singura care are (a avut) caracter global. Este singura variantă a modernității care este împărtășită atât de Est, cât și de Vest; altfel, gemenii nu se vor întâlni niciodată.

Partidele comuniste din Europa s-au născut din furia neputincioasă împotriva Primului Război Mondial. Sindicatul reformiste și partidele social-democrate au eșuat în a-i împiedica pe membrii proletariatului internațional să se ucidă reciproc în serviciul stăpînitorilor lor capitalist-imperialiști. Solidaritatea de clasă s-a topit în ardoarea freneziei naționaliste. Liderii marxști ai centrului social-democrat nu aveau o teorie morală a războiului. Antimilitarismul revoluționar ("defetismul") se desparte de social-democrație în trei privințe esențiale: 1) Mișcarea comunistă incipientă condusă de Lenin și Rosa Luxemburg a refuzat să considere egalitatea socială drept obiectivul principal al mișcării muncitorești, insistînd însă asupra faptului că eliminarea alienării constituia esența reală a politicii socialiste. Astfel, revoluționarii Zimmerwald-Kienthal au renunțat la ideea "lucrului în cadrul sistemului", în vederea obținerii justiției sociale și a unei vieți mai bune pentru proletari. Ei au urmărit să se pună capăt imediat sclaviei salariilor și diviziunii muncii, văzute ca parte a revoluției care va duce la bun sfîrșit toate revoluțiile. 2) Deoarece proletariatul înșiși și reprezentanții lor politici se dovediseră "neserioși", "subiectul revoluționar" ar fi în consecință nu "empirica" clasă muncitoare însăși, ci mai degrabă agentul esenței ei ideale ca clasă, în calitate de partid de avangardă disciplinat și cu conștiință de sine. 3) Se va renunța la iluzia liberal-democrată împărtășită de liderii de sindicat trădători și va fi revitalizat conceptul vag al lui Marx de "dictatură a proletariatului".

Scriitorii de tip mesianic revoluționar ai anilor '20 (Alexandr Blok, Isaac Babel, Boris Pilnyak, Andrei Bely și alții) au perceput caracterul predominant vizionar al Ultimei Bătălii, care va răsturna toate regimurile ce au precedat-o și va însemna ascensiunea unei noi rase de barbari tineri și sănătoși, care li va înlocui pe bătrînii domni corupți care au sacrificat floarea tineretului Europei sistemului imperial elaborat la Congresul de la Viena. Acest sentiment, că nimic nu va mai fi ca înainte, a cuprins personaje atât de deosebite, ca Spengler și Lenin, Mussolini și Béla Kun, Hitler și Trotsky. Pentru generația lor nu exista decît un singur tip de realitate: războiul, un punct de vedere înfățișat în mod absolut extraordinar de Ernst Jünger, mai ales în celebrul său eseu *Der Arbeiter*. Craniul de sub pielea politicii îl constituia forța armată comandată de voința oarbă.

Războiul era urît, dar el pune întrucîtva lucrurile în adevărata lor lumină. Plictisala și deziluzia ce-l cuprindeau pe asasinul trist și uniformizat făceau să-i apară drept ridicolă orice noțiune legată de conceptul de lege, orice speranță de libertate, orice încercare de a face distincția între putere pur și simplu și autoritate legitimă. Veteranii, care văzuseră murind pe cîmpurile de luptă idealurile individualismului liberal, aveau idei extrem de simple referitoare la o societate dreaptă. Dreptatea era personificată de viteazul locotenent care împărțise cu oamenii săi cutia de conserve, sticla de coniac și cutia cu aspirine și era, de asemenea, gata să moară împreună cu ei într-un război lung și inutil de uzură. După ei, lumea civilă, care se ține de departe în mod pasnic, în timp ce ei sîngeau în tranșeele urît mirositoare, nu merita decît dispreț. Această idee era împărtășită de oc-

G.M. Tamás este directorul Institutului de Filosofie al Academiei Ungare de Științe și membru al parlamentului ungar. Născut în România (Transilvania), a fost exilat în Ungaria în 1978, unde a devenit lector și cercetător principal la secția de filosofie a Universității din Budapesta. Concediat din motive politice, el a devenit unul din dizidenții proeminenți și a scris mult în publicațiile samizdat. El a publicat multe cărți și eseuri, iar opera sa a fost tradusă în 11 limbi. A fost ales în parlament în 1990 și este președinte al Comitetului Național al Alianței Democratilor Liberi (opoziția liberală).

cidentalii ca: Siegfried Sasson, Robert Graves, Ernest Hemingway, Henri Barbusse, Hans Carossa, Erich Maria Remarque – și John Maynard Keynes. Generația bolșevică nu era formată doar din bolșevici. Toți membrii ei împărțeau un dezgust față de ceea ce ei considerau a fi idealurile fătarnice ale liberalismului umanist, patriotismului altruist și altele asemănătoare. Ar fi trebuit modelată o nouă societate de către veteranii deziluzionați, care aveau în comun sentimentul că au fost trădați, care erau plini de neîncredere față de individualitate, față de politica și morala convenționale și ideea de patrie; ei erau, de asemenea, copleșiți de silă față de bancheri, duci, politicieni, generali, poeți, filosofi și editoriaști.

Astfel, defetismul radical a ajutat la plămădirea bolșevismului, nou și ostil față de social-democrație și marxismul revoluționist (adică gradualist reformist), care îi ura pe toți Fabianii din cauza dragostei lor față de "sistem", ceea ce jocosă rețută a servilismului, naționalismului, freneziei militare, aspirației de a ocupa posturi și obține respectabilitate, precum și a noțiunii prozaice de datorie civică și "cretinism parlamentar".

Dar în ciuda tuturor acestor diferențe – a căror subliniere a conferit elan comunistilor și explică foarte bine insistența lor sinucigașă în direcția continuării luptei împotriva socialiștilor moderați, chiar în momentul preluării puterii de către nazisți – rămîn asemănările profunde. Mai presus de toate, socialiștii de toate culorile – de la roz la purpuriu închis – au fost și mai sînt progresiști.

Marxism și modernizare

În Europa Centrală și de Est, socialiștii și comunistii deopotrivă s-au confruntat cu o structură de putere ce se baza pe un capitalism incomplet, unde tehnicile moderne de declanșare a unui război de masă mecanizat (redistribuire, controlare de către guvern a industriei și cercetării) au fost grefate pe structura unei societăți pe care cei de sînga o considerau a fi "semifeudală" și care pune în valoare marea proprietate, castele militare quasi-aristocratice și vechile obiceiuri de supunere socială, pietate religioasă și umilită față de "statul superior" (*Obrigkeitstaat*). Nu doar capitalismul liberal a fost cel ce a eradicat aceste modalități vechi de comportament, ci și de

egalitarismul soldătesc, inspirat de tranșeele pline cu morți.

Socialiștii de toate nuanțele împărțeau și ei entuziasmul lui Marx față de capitalismul demiurgic, de cea forță creatoare demonică (cunoscută deja sub forma aceasta de Milton, Blake și Byron), care făcuse să se deschidă lumea medievală închisă și i-a convins pe progresiști, de la Saint-Simon și Bentham la Engels și Spencer, că el constituia în același timp cel mai bun și cel mai rău dintre toate acordurile sociale și economice posibile. Ei au crezut că superioritatea capitalismului constă mai ales în capacitatea sa de a determina o organizare mai rațională a resurselor umane, de a reduce dependența personală, de a rupe limitele impuse de rigiditatea statului și de grupurile prestigioase și de a accelera dezvoltarea științifică, tehnologică și economică. A schimbat o lume adormită a provincialismului static într-un cosmos al dinamismului debordant. Socialiștii au fost întotdeauna în favoarea unei creșteri economice rapide și primul război mondial i-a convins de faptul că un stat centralizat foarte puternic ar fi cel mai bun mijloc pentru reconstrucția rațională a societății, una care ar păstra dinamismul capitalismului punînd capăt alienării. Nu trebuie să uităm, de asemenea, că social-democrații afirmă necesitatea existenței unui astfel de stat, deși ei sînt prea prudenți și umani pentru a folosi mijloace violente ca să-l construiască.

În timp ce socialiștii anglo-saxoni și scandinavi erau preocupați de inegalitatea și prejudecățile de clasă, tovarășii lor de pe continent, de la Jean Jaurès și Jules Guesde la Lenin și Georg von Lukács, voiau să pună capăt reificării și alienării. Revoluționarii socialiști din Est au vrut să desființeze nu doar inegalitatea, ci chiar rolurile sociale ca atare.

Rebelii milenariști au refuzat întotdeauna să creadă că Dumnezeu a orînduit diferențele între oameni; atacurile lor asupra antice împărțiri indo-europene a societății în caste de războinici, preoți și lucrători (trinitatea socială ariană, așa cum este ea prezentată în lucrările lui Georges Dumézil și Louis Dumont) nu erau – și acesta este faptul crucial – îndreptate doar împotriva diferențelor ierarhice, dar și împotriva oricărui tip de pluralitate a aspirațiilor umane: specializare, roluri sociale separate și loialitățile de grup, toate contrazicînd vechiul mit al Omului Universal. În Rusia, atît narodnicii, cît și bolșevicii condamnau atît ierarhia socială, cît și pluralismul social ca

fiind la fel de artificiale: singura stare naturală era omogenitatea, unitatea metafizică a "ființei speciilor" (*Gattungswesen*), Omul, care este identic cu Umanitatea.

Legitimitatea divină a pluralității de roluri sociale, care fusese conferită de panteonurile indian, greco-roman și germanic – și împreună cu ele de vechea trinitate socială ariană – fusese subminată de monoteism. În mod asemănător a fost subminat pluralismul liberal de socialism. Negarea de către cel din urmă a datului natural al spontaneității plurale a lovit direct în inima crezului Whig, care susținea (urmîndu-i pe Bernard Mandeville și Adam Smith) că scopul final al acțiunii individuale este, indiferent de motivația sa, binele suprem, și că acceptarea diferenței determină atît libertatea, cît și o stare a demnității morale. Dar deoarece acest punct de vedere este doar moral, nu și teologic, el nu s-a bucurat niciodată de autoritatea celui vechi, fundamentat pe credința religioasă în dreptatea diferențierii sociale. (Doar Hegel a încercat să depășească această dificultate.)

Socialismul modern revoluționar este original prin aceea că pornește de la premisa – pe care nu o împărtășește cu narodnicii și cu alți romantici – că dinamica capitalistă va contribui atît la sfîrșitul ierarhiei, cît și la diviziunii muncii. Lenin și tovarășii lui au avut într-un fel dreptate. În fond, capitalismul liberal a încurajat mobilitatea socială, încălcînd statute de grup rigide, întretinînd participarea politică, democratică și îmblînzind limitele care au fost odată rigide ale diferitelor elite. Creșterea economică a făcut posibilă o mare apropiere între clase. Prăpastia de netrecut între șerb și stăpîn a fost înlocuită de distanța mult mai mică între funcționar și muncitor, tipul *self-made-man* a apărut ca o categorie socială clar definită. Romanticii voiau să realizeze Unitatea Omului, distrugînd modernitatea; socialiștii revoluționari voiau să atingă același obiectiv, folosind modernitatea. Tehnologia științifică, expansiunea economică și cultura de masă urmau să devină unicele mijloace moderne pentru a realiza visul de veacuri al Omului Universal, o versiune plebeiană a visului renașcentist.

În multe țări est-europene, această perspectivă socialistă a fost imaginea cea mai precisă a capitalismului liberal pe care oamenii au întîlnit-o vreodată. În Rusia, tradiționalii țariști, slavofili și narodnicii revoluționari condamnau la unison modernitatea occidentală trivială; doar marxștii erau în favoarea tehnologiei, științei, raționalismului și industrializării. Adversarii est-europeni ai capitalismului de tip liberal au avut puțini liberali sau capitaliști autentici de înfruntat, dar au avut un singur inamic serios: bolșevicii. Puținătatea liberalilor în Rusia a ajutat, de asemenea, la stabilirea strategiei lui Lenin de a folosi statul socialist în locul burgheziei capitaliste ca instrument al modernizării și schimbării. Noul stat ar fi inițiat dezvoltarea industrială și ar fi făcut rolurile sociale intersanjabile între grupuri într-o viață de om. Orice ar fi stat în calea acestei utopii – familia, religia, clasa, cultura rafinată – va fi fost distrus. Totul urma să se retragă în anonimitatea colectivului.

Ceea ce istoricii trec ușor cu vederea este că bolșevismul a creat o societate modernă de diferite tipuri, în timp ce modernitatea a fost refuzată de adversarii principali ai bolșevicilor. Odată cu moartea liberalismului estic și central-european, în 1917-1918, nu a mai rămas vreun promotor al modernizării. Social-democrații cu conștiință de clasă au combătut capitalismul, fiindcă, spre deosebire de gemenii lor comunisti ostili, ei chiar îi reprezentau pe muncitorii muritori de foame. Conservatorii s-au retras într-o reverie de tip romantic – feudal și într-o nesăbuită antisemită. Biserica întretinea o viziune romantică asupra socialismului creștin care resuscita prejudecăți împotriva băncilor și dobinzilor la Khomeini. Corpurile de ofițeri demo-

bilizați voiau pur și simplu dreptate. Partidele țărănești cereau constituirea de cooperative și, ca fermierii de peste tot, venituri garantate. Social-democrații s-au luptat să determine capitalismul să accepte reformele menite să promoveze "dreptatea socială" înțelegând ca o egalitate mai mare, dar capitalismul abia dacă pătrunsesse în Europa de Est. Comuniștii voiau să creeze o mașină industrială pentru a cuceri paradisul.

Socialismul revoluționar est-european era la fel de derutat de dilemele modernității ca și liberalismul occidental, dar tau-maturgia bolșevică a avut succes într-o oarecare măsură. Noua carte neliniștitoare a lui John Lukacs, *Duelul*, spune că toți sîntem național-socialiști, cu toate că Churchill și aliații i-au învins în 1945 pe purtătorii originari ai acestui nume. O anumită combinație de naționalism etnic și bunăstare colectivă caracterizează majoritatea statelor din ziua de azi iar dacă se mai rezistă undeva în fața consecințelor dezastuoase ale acestora, prevăzute de Friedrich Hayek, asta se întâmplă numai în Occident, datorită rezistenței înverșunate a forțelor culturale rămase din trecut. Partea murdară a modernizării, care a fost făcută în Anglia de *laissez-faire*-ul de tip liberal și în Germania de statul prusac și de industria militară, a fost făcută în Europa de Est și în mare parte din Asia, de diferite versiuni ale socialismului de stat. Ceea ce a plămădit Stalin prin lagăre de muncă, colectivizare forțată, deportări în masă, crimă generalizată și exploatarea fără scrupule și distrugerea resurselor naturale, este o realizare gigantică, chiar dacă îngrozitoare.

Modernitatea în Est și Vest

Diferențele din interiorul caracterului modernității din multe regiuni ale lumii depind mai ales de momentul cînd au suferit impactul cu modernitatea. Sfîrșitul grupurilor cu regim închis, al secularizării, pluralismului, nevoia puterii de a fi de o legitimitate transparentă, educația de masă și altele au apărut în Europa de Est odată cu sosirea socialismului, ca și tehnologia industrială, noțiunile unei satisfacții amănate și ale unei raționalități planificate pe viață, ca și discursul științific. Problema cu care se confruntă Europa de Est acum nu este dacă și cum să introducă capitalismul

Aici utopia comunistă pare a avea două limite. Ceea ce părea futuristic socialistilor revoluționari occidentali (care trecuseră prin experiența copleșitoare a "anarhiei capitaliste", "atomizării", "lipsei de scop"), apăsătoare drept tradițional omologilor lor estici, care vedeau această utopie ca un potențial antidot față de Occident. Dar acest antidot, în contradicție cu viziunile feudal-romantice, oferea, de asemenea, o cale de a înfrînge Occidentul cu unele din propriile sale arme. Antiliberalii și antimoderniștii est-europeni, atît cei de stînga, cît și cei de dreapta, au considerat socialismul revoluționar marxist ca avînd avantajul de a fi puternic, ceva de care Estul avea nevoie din cauza slăbiciunii sale față de Occidentul expansionist, colonizator. Dar apoi a devenit evident un avantaj și mai mare. Legăturile cu iluminismul occidental, pe vremea unor reformatori precum țarul Petru cel Mare și împăratul Iosif al II-lea, subminaseră vechea legitimitate tribal-sacrală a statului în Europa Centrală și de Est; tulburarea național-iacobină și național-liberală (ca în cazul revoltei decembriste din 1825 și a revoluțiilor din 1848) a subminat-o pe mai departe. Ideologiile oficiale legitimizante de atunci au devenit un amestec nefericit de fraze sforăitoare și argumente utilitare. Totuși, socialismul revoluționar a ajutat la demonstrarea faptului că suprimarea diversității sociale a fost folosită atît ca mijloc al dezvoltării, cît și ca ceva aflat în concordanță cu ordinea naturală (veche) a lucrurilor.

Caracterul utilitar al argumentației socialist-revoluționare ne ajută să ne explicăm cauzele luptelor secrete din cadrul partidelor comuniste. "Deviaționistii", "revizionistii" și "lichidatorii" istoriei comuniste - cei mai faimoși fiind trotskiștii și maoiștii - puteau să se întrebe întotdeauna dacă obiectivele revoluționare gemene ale "comunității" și "dezvoltării" au fost servite cel mai bine de oricare din tacticile ce au fost considerate potrivite de Biroul Politic și Comitetul Central. Partea utilitară a teoriilor socialiste asupra legitimității și autorității urma să devină o cursă pentru partidele bolșevice: nu exista un motiv intrinsec pentru a suprima critica, deoarece au spus întotdeauna că *tipul* de guvernămînt era în mod demonstrabil mai bun decît al altora. Atît antiutopismul utilitar, cît și critica tacticilor pragmatic-utilitare în numele utopiei puteau fi reduse la tăcere

modernității occidentale este povestea deosebită despre felul în care tradiția aristocratică (bazată pe teologia iudeo-creștină, etica greco-romană și pe trinitatea socială ariană) a asimilat treptat capitalismul popular liberal, știința, tehnologia, urbanismul și dispariția granițelor spirituale și politice. Acest proces de asimilare a burgheziei emergente a făcut mai mult pentru societatea modernă decît toți enciclopediștii, iacobinii, carbonarii și francmasonii luați la un loc. Prin modul în care a acționat pe porțiuni, într-o manieră neideologică, haotic pragmatic, nu a ridicat niciodată în mod direct problema legitimității, ci a înlocuit-o cu cea a autorității. Unul din rezultatele nedorite a fost că oamenii din partea vestică a Rinului nu puteau aborda direct dilema statului ca atare; în schimb, gîndeau în termenii legii și ai actului de guvernare. Statul este o idee tipic germană și rusească, nu una britanică și nici austriacă.

Conservatorismul britanic și austriac respectă religia mai puțin ca o dogmă, cît ca pe un vechi obicei (aceasta este ceea ce am denumit în altă parte diferența între *tradiție* și *canon*, adică tradiția ca adevăr și tradiția ca tradiție). Religia înțelegă astfel era opusul utopiei. Treptat, totul în cadrul creștinismului devenise religie respectabilă; disputele teologice urgente au fost sacrificate de o cenzură eficientă, operînd în numele toleranței hobbesiene și astfel s-a pus capăt unei dispute faimoase din cadrul utopismului. Amestecul de aristocrație cavaleresc-baronială și *noblesse de robe*, de înaltă burghezie și de înaltă birocratie, îmblînzirea religiozității creștine într-o pietate convențională, cîștigurile democratice obținute prin extinderea dreptului de vot și o legislație privind bunăstarea socială au ajutat la înlăturarea îndoielilor referitoare la legitimitate, iar povara dovezilor și-a schimbat locul. Marele compromis liberal-conservator al Occidentului secolului al XIX-lea a limitat disputa politică la elita bine educată în cadrul căreia au rămas multe convingeri nemărturisite, iar echilibrul fragil a fost menținut de superficialitatea și necinstea englezilor. Combinația curioasă între oameni care au îndrăznit să reflecteze asupra fundamentelor civilizației - lordul Salisbury, tractarieni, Samuel Butler, George Eliot și reductabilul conducător David Lloyd George - erau mai mult sau mai puțin marginalizați; chiar și luptele lui Mathew Arnold au fost în parte nebă-

primul război mondial și consecințele sale convulsive au sfîrșit visul burkean al schimbării treptate. Totuși, această constelație de circumstanțe diverse a lucrat mult timp ca să pregătească concepția pe care o aveau occidentalii înșiși despre modernitate. A continuat un proces de extindere sălbatică, dinamism aspru și mari dislocări sociale sub egida blîndă a instituțiilor și obiceiurilor trecutului.

Dar procesul de unificare a "păturii superioare", a clasei de mijloc în partea ei cea mai prosperă și de lărgire a aristocrației a avut succes doar în Anglia. Imperiul Austro-Ungar a pornit pe acest drum prea tîrziu și prea încet pentru a se mai putea salva. Habsburgii domneau peste două clase de mijloc - așa-numita mică nobilitate, compusă din moșieri civili cu funcții înalte și ofițeri de armată - și disprețuita burghezie, compusă din oameni de afaceri, boemieni, noii profesioniști, proprietari de magazine și acei oameni deosebit de importanți, care dispuneau de mijloace proprii (*Privatienern*). Cei ce aparțineau acestei ultime jumătăți a clasei de mijloc se considerau reprezentați de social-democrație și radicalism (dacă aparțineau vreunui grup etnic oprimat) sat, în alt caz, de socialismul creștin antisemit și șovin. În ambele cazuri au respins nobilul liberalism de tip Whig al păturii sus-puse, cosmopolit aristocratic. Pe tot cuprinsul estului, grupurile burgheze erau considerate străine: evreii și nemții în Rusia sau în jumătatea estică a Austro-Ungariei; musulmanii și parșii în India; chinezii în Asia de Sud-Est; indienii din est în Africa și englezii în Indiile de Vest; creștinii în Turcia sau arabii în Orientul Mijlociu. Problema capitalismului în Est a fost și a rămas în mare parte una *etică și confesională*, așa cum a fost ea în Occidentul preiluminist. Socialismul a promis să suprimă aceste insulte dezonorante de capitalism, iar acesta s-a pretat ușor să fie folosit în scopuri etnice reacționare, fie în mod indirect (ca în cazul lui Lenin), sau deschis (ca în cel al lui Hitler). Socialismul a promis un tip de modernitate care va înlocui atît vechiul regim care bătea pasul pe loc, cît și uritele insule de burghezii înstrăinați din cadrul lor. Socialismul a promis să facă compatibil dinamismul de tip capitalist cu impulsul de modă veche - de-a dreptul arhaic - de a suprima pluralitatea. Și și-a ținut promisiunea, dar cu niște costuri înspăimîntătoare. Departate de a fi un

sau (cum îi spunem cu timiditate, "economia de piață"), ci dacă forțele politice dominante vor sau nu să păstreze realizările modernității care au fost aduse în Occident de liberalism și Revoluția industrială - și care au venit la noi pe baionetele Armatei Roșii.

Să mai zăbovim o clipă asupra naturii utopiei comuniste. Eu am tradus, cu riscul de a fi prozaic, ideea sfîrșitului alienării în sensul de încetare a rolurilor sociale fixe.

doar prin forță: socialistii au fost întotdeauna nepotoliiți sub conducerea socialistă.

Modernitatea a avut impact asupra Europei Occidentale, cînd dominația creștinismului nu a mai fost pusă în mod serios la îndoială; într-adevăr, modernitatea a avut cel mai mare succes cînd capricioșii păgîni ai Revoluției Franceze au fost înfrînti de bastioanele vechiului regim, Marea Britanie și Austria. Marea narațiune a

gate în seamă. Totuși, această ipocrie austriaco-britanică nu putea să țină și nici nu a ținut. Confruntată cu provocarea morală de tip universalist ce i-a fost lansată de socialism, trebuia să caute aprobarea comunității politice abstracte; rezultatul a fost ascensiunea sufragiului universal și a democrației maselor. Ele au distrus fragilul simulacru de capitalism liberal pseudo-aristocratic și pseudo-creștin, în timp ce

fenomen superficial, socialismul a provocat o transformare adîncă și de durată a vieții sociale și culturale de-a lungul Europei de Est.

(continuare în numărul viitor)

Traducere de
Bogdan Popescu NECȘEȘTI
(Apărut în *Journal of Democracy*,
Vol. 3, No. 3, July 1992)

(Correspondență din Tel Aviv)

O premieră istorică

JEAN STEIGER

Simon Peres, ministrul israelian de externe, a declarat la 4 mai, în ziua semnării la Cairo a acordului dintre Israel și O.E.P. privind introducerea autonomiei palestinienilor la Gaza și Ierihon, că "procesul de pace în Orientul Mijlociu a devenit acum ireversibil". A fost o afirmație îndreptată mai ales împotriva numeroșilor adversari ai acordului de la Washington, încheiat, în septembrie anul trecut, între israelieni și palestinieni, care au făcut imposibilul pentru a împiedica această realizare cu adevărat istorică. Extremiștii fanatici islamici din rândurile palestinienilor și grupările israeliene de extremă dreapta au intensificat atentatele, soldate cu zeci de morți în ambele tabere. În câteva rânduri, responsabilii celor două țări, cea care există deja și cea care visează să ia ființă în teritoriile arabe ocupate de Israel în războiul de 6 zile din 1967, au dat semne că au ajuns la capătul răbdării. Dar pînă la urmă, pesimiștii s-au înșelat, la fel ca și în Africa de Sud.

După șapte luni de negocieri și cu o înfrînzare de cinci luni față de data prevăzută, acordul de autonomie a fost semnat în capitala Egiptului, singura țară arabă care întreține relații diplomatice cu Israelul și care a jucat un rol activ de mediator între cei doi foști inamici. De fapt, acest acord trebuia să fie încheiat la 13 decembrie anul trecut, și armata israeliană urma să-și încheie retragerea de la Gaza și Ierihon la 13 aprilie 1994. Dar tratativele s-au dovedit a fi foarte complexe și ele au fost întrerupte timp de peste o lună după masacrul comis la 25 februarie de un colonist israelian la Hebron, care s-a soldat cu uciderea a 29 de palestinieni.

Ceea ce s-a semnat în realitate a fost un acord de aplicare a primei faze a Declarației de principii de la Washington,

care prevedea retragerea Israelului și o reamplasare a armatei, ca și încetarea controlului politic israelian și transferarea puterii în mâinile palestinienilor în fișia Gaza și la Ierihon. În esență, acest acord începe procesul de stabilire a Autorității palestinienilor interimare a autogovernării.

Primele eșaloane ale poliției palestinienilor au intrat la Gaza și Ierihon în ziua de 10 mai. Autoritatea palestiniană urmînd să preia controlul întregii fișii Gaza și la Ierihon nu mai tîrziu de trei săptămîni de la data semnării acordului. La Gaza vor rămîne sub control israelian trei zone în care se află colonizări evreiești, iar suprafața exactă a regiunii Ierihon a rămas să fie determinată mai tîrziu. Întrucît acest ultim punct este controversat, Yasser Arafat, care a refuzat mai întîi să semneze hărțile ce însoțeau acordul de la Cairo, a făcut acest lucru numai după ce a menționat în scris rezervele sale. Palestinienii cer ca regiunea Ierihon să aibă o suprafață de peste 300 km pătrați, în timp ce israelienii nu sînt dispuși să ofere mai mult de 64 km pătrați, adică perimetrul orașului și cîteva suprafețe înconjurătoare.

Acordul de autonomie prevede și stabilirea unui Consiliu de conducere palestinian, alcătuit din 24 de membri, care va reprezenta în fapt un viitor guvern. Comitetul executiv al O.E.P.-ului încă nu a întocmit o listă a acestor personalități, recrutate atît din rîndurile unor palestinieni aflați în exil la Tunis, cît și din notabili locali. În decurs de un an, palestinienii vor organiza alegeri pentru Consiliul autonomiei și atunci vor fi aplicate și atunci vor fi aplicate ultimele faze ale acordului.

În baza Înțelegerii de principii, Israelul păstrează răspunderea exclusivă pentru securitatea externă, forța de poliție

palestiniană urmînd să se preocupe numai de menținerea legii și ordinii interne. Poliția va avea autoritatea și jurisdicția numai asupra populației palestinienilor, dar nici o autoritate asupra civililor palestinieni care locuiesc în fișia Gaza.

Aplicarea autonomiei palestinienilor nu mai la două regiuni din teritoriile ocupate nu a fost făcută întîmplător de israelieni. Guvernul premierului Itzhak Rabin dorește ca ea să servească drept un examen al capacității palestinienilor de a se autoconduce, ținînd seama că nu au nici o experiență în acest domeniu. În plus, Israelul vrea să pună la încercare poliția palestiniană ca un factor capabil să împiedice continuarea atacurilor teroriste atît contra coloniștilor, cît și în interiorul țării. De aceea, tratativele în vederea extinderii autonomiei și la alte regiuni din Cisjordania, unde ocupația israeliană se va menține, va începe abia peste trei ani, urmînd să se încheie cel mai tîrziu doi ani după aceea.

Pentru guvernul Rabin, aplicarea acordului de la Cairo va determina cu certitudine soarta lui la alegerile parlamentare programate peste doi ani. Opoziția de dreapta a acuzat guvernul de "vînzare a intereselor Israelului" și a cerut organizarea de alegeri anticipate. Principalele partide din opoziție susțin că autonomia palestiniană, în forma acceptată de guvernul israelian, duce inevitabil la înființarea unui stat palestinian cărui a se opun toți factorii politici din țară. În schimb, palestinienii nu ascund că acesta este obiectivul lor, revendicînd și Ierusalimul răsăritean drept capitală a viitorului lor stat.

Dar și pentru Yasser Arafat acordul semnat în capitala egipteană îl pune în fața unor grele încercări. Prima din ele este de ordin politic, deoarece Arafat va trebui să demonstreze aptitudinile sale de

a deveni un veritabil om de stat și să transforme O.E.P.-ul într-un organ de guvernămînt. Va trebui nu numai să surmonteze diviziunile interne, rivalitățile personale, tendințele de a amesteca afacerile cu politica, dar să și treacă de la domeniul simbolurilor la cel al unei realități tangibile.

O a doua încercare pentru liderul O.E.P.-ului este de ordin economic. Viitoarea entitate palestiniană suferă handicapi serioase. Ea reprezintă, în fapt, două enclave dispartate, dintre care regiunea Gaza, cu o suprafață de 300 km și cu 800.000 locuitori, cunoaște cea mai mare concentrare de populație din lume, repartizată în numeroase tabere de refugiați. Dar există și atu-uri: o elită palestiniană la nivel înalt, atît în teritorii cît și în diaspora, precum și o avere particulară palestiniană cifrată la miliarde de dolari. În plus, comunitatea internațională s-a angajat să contribuie cu ajutoare financiare în suma de aproape două miliarde dolari.

În sfîrșit, există și o încercare strategică: O.E.P.-ul reprezintă un nationalism arab modern și laic, îndreptat spre Occident. Eșecul lui ar deschide calea fundamentalistilor mișcării Hamas, ceea ce risca o destabilizare a întregii regiuni. □

JEAN STEIGER - born in Moinești, Bacău (1931), the graduated from Journalism Faculty of Bucharest, in 1956. He worked from 1954 as reporter at Agerpres, at the Foreign Policy Department. He emigrated in 1972, in Israel, where he worked as reporter to the Romanian Daily Viața noastră, from Tel Aviv, where he became Editor in 1990. Starting with 1982, he was the correspondent of Radio Free Europe in Israel and Middle East.

Scrutin electoral în Anglia

DAVID CAȘAR

Partidul Conservator de guvernămînt a înregistrat în alegerile locale, desfășurate pe 5 mai, cel mai slab rezultat din istoria scrutinurilor locale. Din cele peste 5.000 de locuri de consilier puse în joc, conservatorii au cîștigat 888, ceea ce reprezintă o pierdere netă de 429 de mandate. Partidul Laburist, cel mai mare din opoziție, a cîștigat 2.769 de mandate, în creștere cu 88 față de precedentele alegeri, iar liberal-democrații, care au înregistrat cea mai spectaculoasă progresiune, au cîștigat 1.098 de mandate, cu 388 mai multe ca înainte. La aceste alegeri erau chemați la urne peste 20 de milioane de alegători, adică mai bine de jumătate din electorat. Scrutinul din 5 mai reprezintă un test important înaintea alegerilor pentru Parlamentul European, ce vor avea loc în Marea Britanie pe data de 9 iunie.

Este greu de cuantificat exact rezultatul pe plan național al scrutinului din 5 mai. Proiecțiile făcute pe baza unui set de circumscripții parlamentare indică un

scor între 40 și 42% pentru Partidul Laburist și de 27-28%, atît pentru conservatori cît și pentru liberal-democrați. Repetate în alegerile pentru Parlamentul European, rezultatele ar duce la pierderea de către conservatori a circa jumătate din cele 32 de mandate de eurodeputat. Laburiștii, care au actualmente 45 de eurodeputați, ar obține între 50-55, iar liberal-democrații ar fi și aici principalii beneficiari, cîștigînd în jur de 10-15 mandate. Extrapolînd rezultatele la eventualele alegeri generale, laburiștii ar obține o majoritate confortabilă în Parlamentul din Westminster.

Dincolo însă de aceste proiecții, rămîne rezultatul Partidului Conservator, care scade pentru prima oară sub 30% într-un scrutin, fie național, fie local. Rezultatul este mai slab chiar decît acela din 1990, atunci cînd electoratul s-a revoltat împotriva impopularului impozit local "poll-tax", care avea să ducă în final la căderea prim-ministrului de atunci,

Margaret Thatcher. Actualul premier, John Major, care - conform sondajelor de opinie - este cel mai impopular șef de guvern din istoria contemporană a Marii Britanii, se află sub o presiune sporită din partea diferitelor facțiuni din partid, înaintea scrutinului european. Un deputat obscur, John Carlisle, și-a anunțat chiar decizia de a candida la șefia partidului. Din toate direcțiile vin cereri de remaniere guvernamentală. Aripa de dreapta a Partidului Conservator, așa-zisii eurosceptici, doresc un referendum cu privire la aderarea Marii Britanii la o monedă europeană unică, de la care țara are derogare, deocamdată, conform tratatului de Uniune Europeană de la Maastricht. Tot la dreapta partidului se vorbește tot mai insistent de o eventuală candidatură a tînărului ministru al bugetului, Michael Portillo, un thatcherist convins, la șefia partidului. La stînga se află doi pretendenți potențiali la funcția de prim-ministru, doi euro-entuziaști, ministrul de fi-

nanțe, Kenneth Clarke, și ministrul industriei și comerțului, Michael Heseltine. Puțini sînt cei care au uitat candidatura lui Heseltine la funcția de prim-ministru, care a dus la căderea - în noiembrie 1990 - a lui Margaret Thatcher.

În aceste condiții, marja de manevră a lui John Major este extrem de limitată. Orice remaniere guvernamentală riscă să apară ca un gest precipitat, de circumstanță. Pe de altă parte, lipsa de reacție, cuplată cu un previzibil rezultat slab în alegerile europene, riscă să compromită definitiv poziția lui John Major și, mai grav, să scindeze partidul, în care există deja serioase divergențe între anti-europeni și pro-europeni. Iar un partid care intră în alegeri scindat este un partid care aproape întotdeauna pierde la urne.

Caracterul local al alegerilor de la 5 mai a fost aproape complet eclipsat de considerente dominante pe plan național. Consiliile locale conduse de conservatori sînt cunoscute pentru modul managerial

în care girează administrația locală. Serviciile furnizate sînt de calitate, iar taxa de proprietate, care a înlocuit mult-disprețuitul "poll-tax", este în medie mai scăzută în consiliile conservatoare decît în cele laburiste sau liberal-democrate. Toate acestea au trecut pe locul doi, iar votanții și-au manifestat nemulțumirea față de recesiunea care s-a încheiat, dar care a lăsat urme profunde, și mai ales față de introducerea din aprilie a TVA-lui pe consumul casnic de electricitate și gaze. Este bine cunoscut faptul că alegătorul britanic este profund conștient de calitatea sa de contribuabil și cînd votează, votează cu buzunarul, nelăsîndu-se sedus de considerente ideologice. Este o ironie a soartei faptul că Partidul Conservator, care a cîștigat la alegerile generale

din 1992 tocmai pe considerentul fiscal, să se vadă acum învins datorită faptului că a fost nevoit să mărească impozitele.

Dacă prestația conservatorilor a fost cea mai slabă din istoria contemporană, adversarii lor au obținut rezultate bune, în cazul laburiștilor, și foarte bune în cazul liberal-democraților. Laburiștii nu și-au putut ameliora în mod consistent scorul față de 1990, deoarece plecau deja de la o platformă solidă. În schimb, liberal-democrații realizează practic cel mai bun scor din istoria lor de șase ani, de la fuziunea Partidului Liberal cu Partidul Social-Democrat. Liberal-democrații au suferit pînă acum de lipsa unei distribuiri concentrate în teritoriu a sprijinului lor, absolut necesară pentru a transforma voturile în aleși. Acum, liberal-demo-

cratii sînt principalul adversar al conservatorilor în sudul bogat al Angliei și principalul adversar al laburiștilor în nordul sărac al Angliei. Este drept că votul pentru liberal-democrați este de multe ori un vot de protest în perioada dintre alegerile generale. Dar, de la scrutinul din 1992, în alegeri locale sau parțiale, sprijinul pentru liberal-democrați a crescut constant mai ales în detrimentul conservatorilor, care sînt uzați după 15 ani de guvernare.

Laburiștii au obținut un scor bun, dar nu au motive de jubilarie excesivă. Dacă, în condițiile unei impopularități record a guvernului, ei nu au depășit 40-42% din voturi, deși sondajele de opinie îi arată în mod constant la peste 45% din intențiile de vot, le va fi destul de greu să benefi-

cieze de un scor comparabil la alegerile generale. Pînă atunci, în 1996 sau 1997, starea economiei se va fi ameliorat vizibil și mulți votanți vor ezita în a-și da votul laburiștilor, în liniștea cabinei de vot.

Se îndreaptă Marea Britanie către tripartitism? Este greu de spus. În orice caz, uzura celor două mari partide - conservatorii și laburiștii - este vizibilă. Liberal-democrații sînt tot mai bine implantați nu numai în sud-vestul Angliei, fieful lor tradițional. Ei au criticat scrutinul majoritar, care îi nedreptățește în mod constant. Iată însă că acum ei culeg roadele unei abordări selective, "țintite" a obiectivelor lor electorale. Alegerile europene din 9 iunie vor oferi un prim răspuns cu privire la tendința amorsată în ultimii ani în Marea Britanie.

(Correspondență din Londra)

Frontierele Uniunii Europene se extind

VIOREL ARDELEANU

Uniunea Europeană (UE) continuă procesul de extindere cu noi membri. Evoluția acestui proces a fost următoarea: de la 6 state în anul 1958, la 9 în 1973, 10 în 1981 și 12 în 1986. Acum se prevede ca după 1 ianuarie 1995 Uniunea Europeană să ajungă la 16 membri. Noii veniți sînt 4 state care fac parte din Asociația Europeană a Liberului Schimb (AELS) și anume: Austria, Suedia, Finlanda și Norvegia. Redimensionarea Uniunii structurale și va modifica lantul decizional din cadrul instituțiilor UE.

Trebuie să remarcăm faptul că intrarea acestui grup de state în UE nu constituie, totuși, o problemă deosebit de dificilă pentru actualii membri, avînd în vedere faptul că aceste țări vor contribui la mărirea bugetului UE și nu la diminuarea lui. Din acest punct de vedere, cei 12 sînt unanimi în a-i dori ca parteneri pe cei 4. Pe de altă parte însă, noii membri nu sînt, în general, în favoarea unei integrări foarte avansate, de tip federalist, și a mării gradului de centralizare a luării deciziilor. Această poziție ar putea avea implicații viitoare, mai ales cu ocazia Conferinței interguvernamentale din 1996, care va marca o etapă calitativ nouă în aplicarea Tratatului de la Maastricht.

Integrarea celor 3 țări scandinave și a Austriei în UE a redeschis dezbaterile, amînată multă vreme, asupra relațiilor dintre țările bogate și cele sărace din cadrul UE, dintre țările mici și cele mari în ceea ce privește modalitatea de luare a deciziilor, asupra a ceea ce va deveni UE - o cooperare interguvernamentală sau un stat federal de tip "Statele Unite ale Europei".

În timpul negocierilor privind extinderea UE, cea mai controversată problemă a constituit-o stabilirea "nivelului minim de blocare a deciziilor" în cadrul Consiliului Miniștrilor. Prin extinderea UE, numărul de voturi va crește de la 76 la 90. De aceea s-a propus ca numărul de voturi care pot bloca o decizie să rămîna în jur de 30% și, în consecință, să se mărească acest prag minimal de la 23 la 27. Creșterea pragului minim de blocare ar duce însă la modificarea unui "principiu", care a funcționat pînă acum, și anume că voturile unite a două țări mari și al uneia mici pot bloca deciziile (formînd cele 23 de voturi necesare). Marea Britanie și Spania s-au opus din răspundere modificării pragului minimal realizîndu-se în cele din urmă un compromis, în sensul acceptării mării pragului de 27 de voturi, dar, în cazul în care o propunere obține între 23 și 26 de voturi împo-

trivă, decizia se amîna pînă la obținerea unui anumit consens. Alte teme de negociere au fost subsidiile acordate fermierilor nordici, prevederile privind pescuitul în apele norvegiene, etapizarea plății contribuției la bugetul UE.

O altă problemă importantă care a revenit în actualitate o constituie definirea rolului Parlamentului European în complicatul proces decizional al Uniunii. Pe 4 mai, Parlamentul European a ratificat intrarea celor 4 țări din AELS în cadrul UE. Acest eveniment redeschide dezbaterile asupra cererii Parlamentului de a avea un statut egal cu cel al Comisiei Europene. Parlamentarii europeni cer deja ca nominalizările pentru noua componentă a Comisiei Europene, care își va prelua atribuțiile în ianuarie 1995, să fie confirmate după audieri în Parlament, după exemplul audierilor din Senatul SUA.

Tot legat de procesul decizional, trebuie să amintim și faptul că la 9 martie 1994, la Bruxelles, s-a reunit pentru prima oară Comitetul Regiunilor (COR), un nou organism al Uniunii Europene. Ca și în cazul altor organizații pan-europene, precum Consiliul Europei (în perioada 30 mai - 1 iunie 1994, la Strasbourg, se vor desfășura lucrările Congresului Puterilor Locale și Regionale). UE va căpăta o nouă dimensiune, pe lângă cea interguvernamentală și cea parlamentară. Politicienii de la nivel local și regional vor avea un cuvînt greu de spus în cazul inițierii unor proiecte comune, deși deocamdată Comitetul nu are decît statut consultativ în UE.

Poziția principalelor puteri economice din cadrul Uniunii Europene față de includerea celor 4 noi state în "euroclub" este diferită în anumite privințe.

Germania este, probabil, cea mai favorabilă extinderii, avînd în vedere faptul că Austria, Suedia, Finlanda și Norvegia sînt țări în care influența capitalului german este puternică. Cei 4 ar putea să susțină dinamizarea procesului de integrare monetară, obiectiv important al Germaniei.

Franța ar dori să adîncească întîi integrarea, să modifice parametrii decizionali astfel încît extinderea spre Nord și Est a UE să nu afecteze influența franceză în cadrul Uniunii.

Marea Britanie este preocupată de ajustarea mecanismului comunitar în conformitate cu propria viziune asupra Uniunii, în care principiul subsidiarității și micșorarea centralismului stau la baza acțiunilor sale. De aceea extinderea UE este considerată un mijloc adecvat de

diminuare a gradului de integrare și de modificare a procesului decizional.

Această primă etapă a extinderii demonstrează faptul că lărgirea Uniunii în viitor cu alte state europene va fi mult mai dificilă. Următoarele candidate sînt: Malta și Cipru, cele 6 țări central-europene care au semnat Acorduri de Asocierie la UE, și anume Bulgaria, Cehia, Polonia, România, Slovacia și Ungaria, și, într-o etapă ulterioară, cele 3 țări baltice - Estonia, Letonia și Lituania. Dublarea numărului de țări membre ale Uniunii va necesita, fără îndoială, o revizuire fundamentală a instituțiilor și a procesului decizional al UE.

Față de cele 4 țări care vor fi primite de la 1 ianuarie 1995 în UE, după aprobarea de către parlamentele naționale ale celor 4, celelalte candidate se găsesc într-o situație diferită. Cele 6 state central-europene sînt țări mai sărace decît statele membre ale UE, ele vor consuma din bugetul Uniunii, ceea ce va avea implicații majore asupra distribuției fondurilor și asupra contribuției principalelor puteri economice la buget. Se estimează o creștere cu 60% a contribuțiilor la buget în cazul primirii în UE a acestor țări în aceleași condiții ca membrii actuali.

O soluție în etape, pentru cazul celor 6 țări asociate, este propusă de către economistul englez Richard Baldwin, de la Centrul de Cercetări de Politică Economică din Londra, în noua sa carte *Towards an Integrated Europe*. Etapele ar consta din contopirea acordurilor de asociere într-un singur acord care să realizeze crearea unei zone pan-europene de comerț liber, iar apoi crearea unei noi instituții, în care toate părțile vor avea drepturi egale în ceea ce privește comerțul, dar care nu va conține angajamente legate de politica agricolă, transferurile fiscale sau libera circulație a forței de muncă.

Soluția propusă pare a fi interesantă, îndeosebi prima sa parte. Este posibil ca prin crearea unei zone de liber schimb între cele 6 țări central-europene asociate la UE (Bulgaria, Cehia, Polonia, România, Slovacia și Ungaria) să se pregătească terenul pentru negocierile de aderare la Uniune, după modelul, ca idee, al negocierilor dintre cele 3 țări scandinave și Austria și, respectiv, UE.

La 27 aprilie 1994, la Londra, au avut loc consultări germano-britanice între cancelarul Helmut Kohl și premierul John Major. Cu această ocazie a fost discutată și necesitatea adaptării instituțiilor UE la un număr de 20 de membri sau mai mulți.

Atît cancelarul Kohl cît și ministrul de externe Klaus Kinkel au subliniat faptul că, în perioada de 6 luni cît timp Germania va deține președinția UE (începînd cu 1 iulie 1994), aceasta va avea ca obiectiv atragerea mai puternică spre UE a vecinilor săi răsăriteni. Partea germană are în vedere ca la reuniunea Consiliului din decembrie 1994 să propună adoptarea unor noi măsuri în favoarea statelor asociate, măsuri care ar viza, în primul rînd, deschiderea piețelor occidentale pentru produsele est-europene (poziție care coincide cu cea britanică în această privință).

Partea britanică a evidențiat faptul că, pentru a rezolva din timp adaptarea UE la mărirea numărului de noi membri, fără a face referiri la o ordine de prioritate, ar trebui începută încă de pe acum pregătirea Conferinței din 1996, prevăzută în Tratatul de la Maastricht, la nivel de experți.

Este evident faptul că această Conferință din anul 1996 va avea o importanță crucială asupra viitorului Uniunii. Pe lângă problema bugetului și a procesului decizional, pe care le-am amintit, va mai trebui rezolvată și modalitatea de implementare a politicii externe și de securitate comună a UE, precum și legăturile cu alte instituții - precum NATO și UEO. Realizarea unei politici externe și de securitate comună pentru cei 12 se va pune cu și mai multă stringență pentru cei 16, deoarece, dintre cei 4 noi viitori membri, 3 țări (Austria, Suedia și Finlanda) sînt țări neutre.

Este evident că extinderea Uniunii Europene este un fapt încurajator și pentru cele 6 țări asociate central-europene. Această nouă extindere va duce la redefinirea structurală și decizională a Uniunii și poate va grăbi inițierea etapei următoare a lărgirii Uniunii. România trebuie să se pregătească asiduu pentru momentul primirii în UE. Integrarea țării noastre în Uniunea Europeană necesită un adevărat efort național, implicînd toate instituțiile statului român, firmele românești (cu capital particular sau de stat), mediul universitar și de cercetare. Opinia publică românească trebuie să fie informată în detaliu asupra ceea ce înseamnă Uniunea Europeană și asupra măsurilor și adaptărilor necesare îndeplinirii acestui obiectiv prioritar al politicii noastre externe, ca modalitate practică de democratizare și modernizare a societății românești. □

(Correspondență din Milano)

Guvernul Berlusconi și investitura

Săptămîna 9-16 mai a fost decisivă pentru Italia. Marți seara, 10 mai, primul-ministru desemnat, Silvio Berlusconi, liderul coaliției de centru-dreapta "Polul libertății", învingătoare la alegerile din martie, "a rupt rezerva", cum sună jargonul politic italian, și a prezentat Șeful Statului, la palatul de pe colina Quirinalului, lista guvernului său. Gestăția noului guvern nu a fost însă atât de ușoară pe cât se putea crede la început. 11 zile i-au trebuit primului-ministru însăr-cinat pînă să prezinte lista noului Cabinet, 11 zile care trebuie însă adunate cu alte mai bine de 30 care au trecut în febrile consultări de la victoria sa în alegeri și pînă la desemnare, un timp îndeajuns de lung pentru a se depăși tactic unele momente critice, precum sărbătoarea E-liberării de sub fascism, de la 25 aprilie, intens instrumentalizată de către stînga procomunistă (ca o anecdotă, cotidianul comunist *Il Manifesto* a ajuns pînă-ntr-ocolo încît invoca și-n Italia, ca la manifestările din Franța, din martie, prezența unor "cascur"-i!).

Unii credeau că, pentru a da o nouă dovadă de eficacitate managerială, noului lider nu i-ar fi trebuit mai mult de două-trei zile. De bună seamă, aceștia nu puneau la socoteală cu ce fel de aliați incozomi avea de-a face Berlusconi în cadrul coaliției cu "geometrie variabilă" (Liga în Nord, neofasciștii reformati în Sud), cam contra naturii (singura însă pe care i-o permitea un mecanism electoral și greoi și pervers modelat după pofta stîngii DC și a PDS!) pe care, cu aîta greu, și numai datorită puterii sale de suportabilitate, a reușit s-o încropască în jurul său. Și aici, ca și-n campania electorală, partenerul cel mai dificil s-a dovedit a fi, încă o dată, șeful Ligii separatiste (zise federaliste!) a Nordului, Umberto Bossi. Pînă în ultimul moment, compoziția Cabinetului a părut nesigură, președintele republicii opunînd de numeroase ori, un veto neoficial (oficial n-are avea dreptul) la unul sau altul dintre numele ce-i erau propuse. Ultima oară chiar în după-amiaza prezentării, cînd a cerut ca ministru al justiției să nu fie numit avocatul personal al lui Berlusconi, Cesare Previti. Însă mai ales tensiunile interne din cadrul coaliției au fost cele care au întârziat formarea Cabinetului. Zeci și zeci de formule dintre cele avansate de presă în aproape o lună și jumătate de așteptare au fost rînd pe rînd date peste cap. Totuși, într-o coaliție, astfel de negocieri sînt ceva normal. Și coaliția de stînga, dacă ar fi învins, s-ar fi comportat exact la fel, de unde se vede cît de deplasate sînt ironiile pe această temă venite din partea unor exponenți ai opoziției precum liderul PDS Occhetto.

Postul-cheie, interesele

Nodul gordian al noului guvern l-a constituit însă Ministerul de Interne, aflat exclusiv în mîna democrat-creștinilor din 1945 încoace, și-n care mulți, pe drept sau pe nedrept, vîd depozitarul tuturor misterelor Italiei din ultimii cînzeci de ani. După mai multe ipoteze (inclusiv spargerea în două a ministerului, pentru a

asigura federalizarea dorită de Ligă!), soluția căutată părea a fi o personalitate "super-partes", un înalt funcționar, judecător ori prefect. Ideal ar fi fost Antonio Di Pietro, magistratul cel mai iubit al Italiei și conducătorul operațiunii "Mîini curate", pe care Berlusconi spera de la început să-l "îmbarce". Însă, după un lung colocviu între cei doi, Di Pietro, care la un moment dat părea că acceptă, a declinat totuși, într-o formulă foarte curtenitoare, măgulitoare ofertă. Liga voia cu orice preț internele. A făcut din aceasta o chestiune de ambiție, și fiindcă voia să "spele" pierderile suferite în alegeri în favoarea lui Berlusconi, dar mai ales pentru a nu părea înfeudată acestuia și pentru a se prezenta electoratului într-o poziție "forte" la alegerile europene din iunie. Singura alternativă acceptabilă pentru Bossi era Di Pietro (care ar fi adus un prestigiu enorm noului executiv). Odată căzută această variantă, Liga a revenit la pretențiile sale. Așa că, pînă la urmă, ministru de Interne, cum a cerut de la început Bossi, va fi tot Roberto Maroni, omul cel mai prezentabil și mai moderat din Ligă. Însă nu numai șeful statului, el însuși fost, ani îndelungați, ministru de Interne și "cu hibe" la acest capitol, după unele revelații destul de compromițătoare pe seama sa, nu vedea cu ochi buni această numire. Și partenerii de dreapta din Alianța Națională socoteau că un om al unei Ligi separatiste, oricît de moderat ar fi el, nu e potrivit pentru a deveni ministru de Interne, a doua putere în guvern. Malițios, se amintea și că Liga nu este prezentă decît în Nord, adică numai pe o parte a teritoriului național... Se speră însă că acest tînar jurist, de 39 de ani, va reuși totuși să aducă un aer proaspăt pe colina Viminalului. Primul său drum, deloc întîmplător, va fi la Palermo.

Oricum, toate aceste divergențe au fost pînă la urmă depășite și, miercuri dimineața, cei douăzeci și cinci de miniștri, aproape cu toții noi (o premieră absolută în Italia!), au depus jurămîntul în fața președintelui republicii. Acesta, indiscutabil exponent a ceea ce tot mai des este numită aici "vechea nomenclatură", și nu departe de foștii săi colegi de partid democrat-creștini reduși la minimum, dar acum opoziționiști, a trimis, în dimineața prezentării guvernului, un pe cît de remarcat pe aîta de inoportun avertisment, mult exploatat de stînga și de presa internațională, pe ansamblu dezinformată și ostilă noului cabinet, către noul prim-ministru. El îl punea în gardă pe Berlusconi împotriva unor posibile "derivate" pe tărîmul libertăților, al protecției sociale și al politicii externe. Explicația cea mai plauzibilă este ori o spălare pe mîini ca Pilat din Pont, după ce în zilele precedente s-a propus ca garant al "noilor veniți" ori, mai degrabă, teama legată de posibilele divulgări ale secretelor Ministerului de Interne. Oricum, o inițiativă fără precedent (ciudată, după atitudinea demnă afișată cu ocazia "admonestărilor" Parlamentului European făcute la instigarea PDS/ex-PCI, care sare acum în grupul socialist!) care, sub masca prudenței, parcă anume făcută pentru a trezi vechii demoni. În orice caz, figura lui Oscar Luigi Scalfaro este

din ce în ce mai contestată. Tot mai mult el este văzut ca ultimul exponent al primei Republici și al defunctului ei sistem "consociativist", iar rămînerea sa pe termen lung în fruntea statului (mandatul său expiră abia în 1999!), apare din ce în ce mai problematică.

Formula alchimică de guvernare

În formarea guvernului, Berlusconi s-a dovedit încă o dată fidel formulei sale centru-dreapta-dreapta-stînga. Se-nțelege, stînga anticomunistă, care a refuzat înfeudarea sa fostului PCI devenit PDS. Bara guvernului, nu ostenește el s-o amintească, va rămîne la centru. Un vicepreședinte al Consiliului va fi din Alianța Națională (Tattarella), celălalt din Liga Nord (Maroni). Noutățile sînt: un ministru pentru problemele familiei, un ministru pentru italienii din diasporă (grație în principal comunistilor, care știau că nu le vor avea voturile, aceștia nu au drept de vot decît dacă se deplasează în Italia!) și un ministru pentru reformele instituționale. Alianței Naționale, cea mai "periculoasă" pentru imaginea în străinătate, prin filiația neofascistă, îi revin 5 ministere, însă mai puțin importante (PTT - G. Tattarella, Agricultură - Adriana Poli-Bortone, profesoară de latină la Universitatea din Lecce, singura femeie din Cabinet - Bunuri Culturale, un alt profesor, Domenico Fisichella, Mediu înconjurător etc...), Ligii de Nord tot 5, însă mai importante: cum am văzut, Internele (Maroni), Reformele instituționale (Speroni, un personaj destul de excentric), Bugetul (Pagliarini, un bun economist) etc. În timp ce Liga și-a plasat oamenii săi de frunte (cu excepția lui Bossi), din Alianța Națională, Berlusconi, din evidente motive de oportunitate, a preferat personalități de rangul doi și cît mai puțin marcate la extrema dreaptă. Nici unul dintre liderii istorici ai fostei Mișcări Sociale neofasciste nu figurează, o altă dovadă de înțelepciune din partea secretarului G. Fini, care, spre deosebire de Bossi, practic nu a emis pretenții, și s-a comportat tot timpul ca un aliat responsabil, dornic să-și schimbe imaginea extremistă și să disipe echivocurile de care era conștient că le suscită. De altfel, șeful Alianței Naționale, formațiunea care se vrea de "dreapta europeană" în care s-a "topit" vechiul MSI (la fel ca PCI în PDS!) formalmente nici nu este Fini, ci profesorul Fisichella, o personalitate nouă, fără trecut fascist. Restul de 15 miniștri provin din Forza Italia sau sînt independenți apropiați de aceasta.

Potrivit amintitei formule alchimice, în "cota" sa ministerială, "Forza Italia", care practic a reconstituit Centrul, se află și doi prestigioși liberali, doi democrat-creștini și doi oameni de stînga. Liberalii sînt avocații Alfredo Biondi (la Justiție), 65 de ani, un om cunoscut ca "garantist" într-un moment cînd o parte din magistratură spune că se teme de Berlusconi, și austerul Rafaele Costa (la Sănătate), ambii foști lideri ai PLI, cu o îndelungată experiență ministerială, primul fost mulți ani și prim-vicepreședinte al Camerei). Democrat-creștinii sînt Francesco D'O-

nofrio (învătămint, o alegere contestată, deoarece este o altă citadelă DC) și Clemente Mastella, ministrul Muncii, ambii cu precedente experiențe ministeriale. În sfîrșit, oamenii de stînga sînt noul ministru al Familiei, Antonio Guidi, și respectiv, cel al Raporturilor cu Parlamentul, Giuliano Ferrara, ambii cu experiențe și personalități ieșite din comun. Primul, 49 de ani, un medic neuropshiatru grav handicapat, poliomelitic, a activat mulți ani în sindicatul comunist CGIL, înainte de a se apropia, dezamăgit, de Partidul socialist al lui Craxi. Dar o surpriză în sine o constituie și faptul că Ministerul Familiei a fost încredințat unei astfel de persoane și nu unei figuri din dreapta catolică, precum era de așteptat. Cel de-al doilea, 42 de ani, cu un *iter* politic asemănător, este unul dintre cei mai cunoscuți și lucizi ziaristi și polemisti TV, adică, cum se spune pe aici, un "opinion maker", colaborator la *Corriere della Sera*, RAI și la canalele TV ale lui Berlusconi. Născut într-o familie comunistă (tatăl său a fost vreme îndelungată senator), după o militanță susținută în Partidul Comunist, devine un anticomunist cum numai cine a cunoscut intim, din interior, comunismul poate fi. Aderă astfel la Partidul Socialist, pentru linia sa reformistă, antimarxistă; este printre puținii care au avut curajul și rectitudinea de a nu-și fi renegat prietenia cu fostul secretar Craxi, devenit acum un veritabil țap ispășitor al tuturor relelor Italiei, deși rămîne perfect valabil ca gîndire politică ("atunci cînd eu eram prieten cu Craxi, alții - care acum se leapădă de el după ce au profitat de pe urma sa - erau argații lui", obișnuiește Ferrara să spună) și, din 1989 este deputat socialist în Parlamentul European. Mai mult ca oricare alta, numirea sa, acum cît se poate de coerent unul dintre sfetnicii lui Berlusconi, a iritat peste măsură stînga procomunistă, care nutrește o ură neîmpăcată pentru acest "apostat", țintă a multor ironii și pentru pitorescul său fizic de 175 kg! De bună seamă, cei care-l acuză de "factiositate" n-au aflat încă ce înseamnă ziaristica de opinie. Mulți cred că acest om care spune limpede și cinstit, fără înconjur, tot ce gîndește, va avea un cuvînt important în guvern.

Contribuția stîngii

O surpriză o constituie faptul că cealaltă familie a stîngii pro-Berlusconi (alături de socialiștii "autonomiști"), compusă din radicalii lui Marco Pannella, aleși în Forza Italia sub eticheta de "reformatori", nu figurează, pînă la urmă, în guvern, deși Pannella și ai săi (Emma Bonino, Marco Taradash) au intrat pînă în ultima clipă în toate schemele posibil imaginabile vehiculate. Se pare însă că Pannella va fi numit în curînd comisar european la Strasbourg (fiecare țară a Comunității Europene desemnează cîte doi miniștri - comisari - pentru Consiliul de miniștri al Uniunii Europene) o funcție care - europeanist convins - i se potrivește de minune și pe care mult și-o dorea, dar care, totodată, va fi utilă și țării întregi prin faptul că Pannella va constitui o demonstrație vie, în străinătate, că Italia nu a căzut chiar cu totul pra-

dă "cămășilor negre" și huliganilor "Nazi-skin", cum vor unii să lase să se creadă (cotidianul comunist *Manifesto*, tot el, titra macabru, joi 10 mai: "guvernul negru!"). Așadar, Berlusconi, în ciuda prieteniei sale cu Pannella, a lăsat rolul de echilibrare la stînga numai pe seama socialistilor Ferrara și Guidi, cel puțin pentru moment, deoarece se vorbește insistent și de o posibilă apropiată "completare" a guvernului, în care ar urma să intre și radicalii. Oricum, Marco Taradash, antiprohibiționist notoriu (cere depenalizarea drogurilor ușoare pentru a se stopa circuitul criminal) și exponent al comunității evreiești, este deja vicepreședinte al grupului parlamentar Forza Italia din Camera, propus acum și ca președinte al Comisiei de vigoare Radio-TV, iar Emma Bonino este membră în Biroul Executiv al Camerei. Printre ceilalți excluși excelenți, magistrata Tiziana Parenti, înainte de alegeri dată sigură la Justiție, fostul centrist "Opus Dei" Michelini, care spera Ministerul Familiei ca "preț al trădării", actualul ministru al Culturii, Ronchey, pe care unii îl doreau reconfirmat, sau neofascistul Tremaglia, cel mai activ luptător pentru drepturile italienilor din exterior, dar vinovat de a fi purtat în tinerețe cămașă neagră și de a nu se fi lepădat, pare-se, cu totul de nostalgiile extremiste.

O surpriză anunțată o constituie, în schimb, ministrul de Finanțe, G. Tremonti, ales pe listele de "centru" ale lui Segni, dar trecut ulterior la Berlusconi ca "tehnician independent". Ideile sale erau de mult cunoscute și, indiscutabil, sînt mai compatibile cu pozițiile "Polului Libertății" decît cu anchilozatul pseudo-centru căruia nu-i împărțasea nici încăpătînată ostilitate anti-Berlusconi, nici slăbiciunile pro-PDS. Tremonti, prestigios profesor de economie, este teoreticianul unei descentralizări fiscale mergînd pînă la federalismul fiscal, singurul tip de federalism admis pînă acum de învingători în ansamblul lor. Dar numirea sa marchează totodată și o clară deschidere spre centru operată de Berlusconi, un semnal puținilor indeciși ex-DC care au mai rămas pe băncile centriste, de care guvernul are însă nevoie pentru a-și asigura majoritatea și-n Senat.

Intelligentsia

Un alt nume de prestigiu pe care Berlusconi a reușit să și-l aduce este cel al diplomatului de carieră S. Berlinguer, membru al Consiliului de Stat, colaborator apropiat al fostului președinte Cossiga, cu care este și înrudit. Acestui auster expert fără etichetă i-a fost atribuit noul minister al Italianilor din exterior. Văr cu Cossiga, el este și vărul fostului secretar general PCI Enrico Berlinguer și deci și al actualului șef al grupului PDS-Stînga din Senat, Dr. Luigi Berlinguer, cu toții membri ai unei aristocratice familii de marchizi din Sardinia. Hotărît lucru, un nume greu de purtat, aproape un simbol, mai ales într-un guvern de centru-dreapta, anticomunist. Tot ca independent, prestigiosul guvernator al Băncii Naționale Dini, format la școala americană, o bună garanție pentru Ministerul Tezaurului Național, principalul minister economic. Merită amintit și juvenilul ministru (Forza Italia) al Universităților, pro-rector al Universității Bocconi din Milano, cea mai prestigioasă instituție de învățămînt economic și managerial din Italia; *brain-tank*-ul, alături de Universitatea de Științe Politice din Roma... Liberă (ambele private), a mișcării Forza Italia, o pepinieră a cadrelor

superioare comercial-financiare și bursiere și a elitei științelor sociale.

În sfîrșit, de menționat unele personalități din Forza Italia propriu-zisă. Sînt oameni care pînă acum au stat în marginea politicii, îndeobște profesori universitari, publiciști și politologi, dar care dintr-o dată au fost propulsați și-au devenit celebri, mai ales prin faptul că au constituit nucleul de bază în jurul căruia s-a creat Forza Italia: Antonio Martino, actualul ministru de Externe, G. Urbani, ideologul mișcării berlusconiene, ministrul Funcțiunii Publice, distinsul avocat Cezare Previti, avocatul personal al noului Președinte de Consiliu, ministrul Apărării... Deși comunist de extracție liberală, Martino a fost cel care a cerut cu insistență Externele, poate și pentru a călca pe urmele tatălui care, liberal ca și el, s-a aflat în anii '50 și '60 în fruntea diplomației italiene, și care, în această calitate, s-a numărat printre inițiatorii Europei Unite. Dar fiul nu împărtășește unele păreri ale tratatului de la Maastricht în privința instituirii monedei unice europene. Atît le-a fost de-ajuns unora pentru a-l categorisi, cam pripit, drept "euro-sceptic" de tip Thatcher, o etichetare pe care el însă o refuză.

În postul-cheie de sub-secretar de stat pe lângă Președinția Consiliului de miniștri, Berlusconi l-a vrut pe unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai săi, ziaristul Gianni Letta, fost mulți ani director al cotidianului de centru-dreapta *il Tempo* din Roma și apoi vicepreședinte al Grupului "Fininvest", al lui Berlusconi.

Vineri 13 mai, Cabinetul s-a întregit prin numirea a 38 de subsecretari de stat, unul în plus față de precedentul guvern Ciampi. A surprins întrucîtva numărul mare, atît al miniștrilor cît și al adjuncților acestora, după promisiunile lui Berlusconi de reducere drastică. Evident, mulți au fost cei care trebuiau mulțumiți. Și la subsecretari, același dozaj din "formula magică" berlusconiană, aceeași grijă de a nu avea persoane prea marcate la dreapta, de a deschide spre centru, de a-și asigura colaborarea sîngii anticomuniste. Dintre subsecretari, cîte doi-trei de ministru, însă nu la toate, îi vom numi doar pe cei mai cunoscuți, ziaristul Livio Caputo, tot de matrice liberală, la Externe, fost redactor șef de politică externă la *Corriere della Sera* (1986-1992), apoi, de atunci, director-adjunct la *il Giornale*. În prezent, el ocupa funcția de șef a fracțiunii Forza Italia din Senat și este însărcinat cu politica externă a mișcării berlusconiene. Apoi, imprevizibilul dar ambițiosul Franco Rocchetta, din Liga Venetiană, asociată cu Bossi, tot la Externe; Ombretta Fumagalli-Carulli, profesoară de drept la Universitatea Catholică din Milano și fruntașă a creștin-democraților berlusconieni, în trecut apropiată a lui Andreotti, a fost numită un fel de super-subsecretară la Protecția civilă (premiu de consolare pentru că a rămas afară din guvern!), și, în sfîrșit, un alt "stîngist", avocatul Domenico Contestabile - nume predestinat! - la Justiție.

În felul acesta, "echipa", cum îi place magnatului de Arcole să-și numească în termeni sportivi guvernul, este acum definitiv construită, iar mașina executivului s-a și pus în mișcare la întreaga capacitate. Rămîne de văzut *dacă* și *cum* va trece zidul investiturii din Parlament, deloc scontată. Acesta va fi pasul hotărît. Numai atunci va începe cu adevărat guvernarea. La Camera, Cabinetul conținea pe o confortabilă majoritate, dar în Senat îi lipsesc între 8 și 15 voturi, (ținînd seama și de cei 11 senatori pe viață, în majoritate ostili, o instituție specific ita-

liană, de altfel serios pusă în discuție. Va lipsi și votul ideologului Ligii, G. Miglio, un bătrîn dur, nemulțumit și că a rămas în afara guvernului (ca și în cazul lui Termoglia, asupra sa a căzut "veto"-ul responsabil al lui Berlusconi), dar și că Liga a făcut, în ultraradicalii săi ochi, prea multe concesii. De altfel, luni 16, el și-a anunțat oficial retragerea din grupul Ligii de la Senat, trecînd la Grupul Mixt. În schimb, sînt în curs de negocieri cu baza senatorilor centristi, ce nu par tocmai dispuși să urmeze consemnul de fermitate anti-Berlusconi al conducerii stîngiste a Partidului lui Popolar, fost DC și al minusculului grup rămas cu Mario Segni. În caz contrar, o nouă sciziune se anunță printre și așa-răsăritele lor rînduri. Se pun la punct inclusiv savante strategii de abținere, ca băutul unei cafele sau mersul la toaletă. Reamintim că, pentru prima oară în istoria Italiei, Senatul este mai la stînga decît Camera, întrucît tinerii între 18 și 25 de ani au votat masiv "Polul libertății", cîta vreme alegătorii mai vîrstnici (Senatul este ales numai de cetățenii de peste 25 de ani) au rămas mai fideli opțiunilor lor tradiționale de stînga.

De la promisiuni la fapte

Dacă, în majoritatea sa, Europa a întîmpinat cu răceală (pentru a folosi un eufemism!) noul Cabinet Berlusconi, iată că America pare a fi mai în sintonie cu acesta, ceea ce se putea bănuși. Mulți exponenți ai săi s-au format acolo, printre prietenii lui Antonio Martino se numără și reputatul economist, premiul Nobel, Luttwac, de orientare democrată. De altfel, după unele păreri, Forza Italia reface nu atît experiența Partidului Republican USA, cum s-ar crede, cît mai degrabă pe cea a Partidului Democrat (interclassicism, policentrism, pluralism ideologic), cel pe care și amicii ex-comunistului Occhetto spun că și l-ar fi luat drept model! Vineri 13 mai seara, la încheierea ședinței consiliului de miniștri, Reginald Bartholomew, prestigiosul om politic american trimis de Clinton ca ambasador în Italia, a ținut să transmită personal și oficial felicitările și încurajările sale noului premier și guvernului său, din partea președintelui USA și al poporului american. O frumoasă consolare după istericele și puțin meditatele reacții venite din țările europene vecine; un gest generos și cu greutate, care nu a trecut neobservat.

Odată cu numirea subsecretarilor, la Consiliul de miniștri de vineri 13 mai, Berlusconi și-a ilustrat și liniile directoare ale programului său. Totodată, în spiritul colegialității și al răspunderii colective, el a rugat pe toți membrii Cabinetului să vină pînă luni 16 mai, cînd va începe dezbaterile în Senat, cu propuneri concrete privind fiecare ministru în parte.

Se naște întrebarea: Va fi oare acest guvern la înălțimea promisiunilor lui Berlusconi?! Este el cel mai apt să le îndeplinească? Pe unii, inclusiv printre simpatizanții săi, i-a dezamăgit. Sau poate că se așteptau la ceva mai mult, la ceva mai grozav din partea acestui om care a știut să suscite atîtea speranțe. La urma urmei, nu a promis el un nou miracol italian? Comentarii au provocat fiecare membru și fiecare absent dintre candidații virtuali. Este încă o dovadă a importanței evenimentului, primul guvern al celei de-a doua republici, în sfîrșit bazată pe alternanță, pe o distincție netă între majoritate și opoziție și nu pe "consociativism". Un alt lucru cert este că

ne aflăm în fața unui executiv liberal în politică, liberist în economie și clar anticomunist, cu atît mai mult cu cît opoziția este practic monopolizată de PDS. E drept, se mai poate obiecta și că cei mai mulți dintre oamenii săi nu au experiență. Dar nu era exact asta ceea ce căuta țara: fețe noi, proaspete? Răspunsul este, probabil, că guvernul acesta este realmente cel mai bun din cîte se puteau "confectiona" în condițiile vitrege, cu parteneri incomozi, cu care (fostul!) omul de afaceri a fost nevoit să lucreze, cu legea electorală imposibilă cu care s-a pomit la drum.

Așadar, luni 16 mai, la ora 15.30, începe dezbaterile asupra încrederii în Senat. Bursa, cel mai sensibil seismograf al temperaturii politice, după ce a salutat cu încă un salt - al cîtelea de la victoria lui Berlusconi? - noul guvern, coborînd dolarul la 1.588 lire (1.730 în martie!), acum dă semne de nervozitate. Votul crucial va avea loc, se presupune, miercuri 18 mai. Bătălia va fi pe viață și pe moarte. Stînga este hotărîtă să-l blocheze pe Berlusconi, măcar și în ultima clipă. Jocurile sînt departe de a fi făcute și încă se poate întîmpla orice, inclusiv căderea guvernului. Adevărul e că pînă cînd nu va trece și de această strîmtoare, Berlusconi se află încă sub ipotecă. Va fi însă cea de pe urmă! Ca o nouă dovadă că nu îi este frică, el a anunțat că are de gînd "să ia taurul de coarne", începînd tocmai cu Senatul și nu cu deputații, care i-ar fi asigurat o victorie prea ușoară și înșelătoare, inutilă, dacă n-ar fi confirmată și de Camera superioară. "Însă, în caz de respingere, exponenții majorității vorbesc deja de alegeri anticipate, dar stînga riscă mult cu o victorie *à la Pyrrus*. Lumea nu ar înțelege, s-ar crea haos și ar putea fi penalizată grav la eventualele noi alegeri. Toate sondajele dau trei pînă la cinci puncte bune în plus partidului-fenomen al lui Berlusconi, ceea ce în cazul oricărui consultări electorale din viitorul apropiat, l-ar aduce în prag de 25%. Să nu uităm însă că, în condițiile aceluiași Senat, s-a găsit totuși luna trecută o majoritate, fie ea și de un singur vot, care l-a ales pe candidatul Forza Italia, Scognamiglio, la Președinția Adunării, după mai multe echilibristici la ultima suflare. Oricum, pe 12 iunie se va vota din nou. Va fi a nu știu cîta oară cînd italienii vor fi chemați la urne în ultimii doi ani: de astă dată pentru "europene".

P.S. Luni dimineața, 16 mai, noul ministru de Externe Antonio Martino, la debutul său internațional de la sediul Comisiei Europene din Bruxelles, a fost primit foarte cordial de Președintele Executiv, socialistul francez J. Delors. La afirmația unui om politic belgian cum că acesta nu ar fi intrat la guvern cu niște "fasciști", ministrul italian i-a dat perfectă dreptate, răspunzînd: "Nici eu!". El a amintit că în guvernul de la Roma nu există "fasciști", ci doar membri ai Alianței Naționale, ceea ce este altceva decît vechiul MSI, care la rîndul lui, nu e chiar totuna cu fostul Partid Național Fascist al lui Mussolini. În continuare, dl. Martino a afirmat angajamentul ferm al țării sale la construcția și integrarea europeană, inclusiv fidelitatea clară față de prevederile tratatului de la Maastricht, precum și, în general, vocația europeană a Italiei, dispînd astfel temeri legate de un presupus "euro-scepticism", de marcă thatcheriană, a proaspătului șef al diplomației italiene.

The Future of Democracy in South Africa

PETER CILLIERS

The General Election

Four years of difficult and intense negotiations in South Africa led to the first, fully inclusive, democratic election in the country's history over the period 26 to 29 April 1994. Despite serious conflict in certain parts of South Africa prior to the elections, and despite logistical problems during the election, the outcome exceeded the most optimistic expectations. What made the election and extraordinary tolerant process was the fact that interim constitution provided for a division of the spoils – a distribution of decision – making power prior to the electoral outcome. The outcome also largely confirmed what everybody had been expecting namely a handsome victory by the African National Congress of Nelson Mandela. The acceptance by all the major parties that the election was free and fair also contributed to the smooth hand-over of power to the new government of National Unity.

The final result of the election is as follows:

Party	Percentage	Seats
African National Congress	62.6	252
National Party	20.3	82
Inkatha Freedom Party	10.5	43
Freedom Front	2.2	9
Democratic Party	1.7	7
Pan African Congress	1.2	5
African Christian Democratic Party	0.4	2
		400

The ANC also won control of seven of the nine provincial governments with the NP winning in Western Cape and the IFP in KwaZulu/Natal. Each of these provinces will nominate 10 members to the Senate who, with the National Assembly, will form the Constituent Assembly which will draw up South Africa's new constitution.

Some key features of the election were the following:

- The proportional representation electoral system was supposed to favour smaller parties. But of the 19 parties which contested the election, only seven won seats. The poor performance of the smaller parties was due to negative voting by almost everybody other than black voters. Whereas black South Africans voted for their preferred party, many non-black voters voted against the party they feared most. Thus a very high percentage of coloured voters in the Western Cape and Northern Cape sought protection against black South Africans, by voting for the NP rather than the ANC.

- The elections themselves were characterised by an almost complete absence of violence.

- The victory of the IFP in KwaZulu/Natal is one of the most important features of this election. It is the surest guarantee that South Africa will end up with a truly federal constitution.

- A feature of the election was its pragmatism and lack of ideology. In fact, the only party that was overtly ideologi-

cal was the Democratic Party, which campaigned on the theme of liberal democracy. The other parties focused on job creation, houses and improves welfare facilities.

- The poor performance of the PAC is to be welcomed because it means that the new government does not have to overly worry itself about radical pressure from the left.

- The Freedom Front's performance, while not particularly impressive, nonetheless gives white nationalism a voice in the national assembly, so ensuring that the dominant case for white self-determination will be pursued in a parliamentary context by peaceful means.

The Present

The new government of National Unity is made up of members of the three major parties. President Nelson Mandela is supported by two Executive Deputy Presidents, Mr. F.W. de Klerk and Mr. Thabo Mbeki.

The Cabinet comprises 18 ANC, 6 NP and 3 IFP members with each party claiming at least one important portfolio. The ANC will manage Defence, Security and Justice while the NP retains Finance and Mineral and Energy Affairs. The important portfolio of Home Affairs was given to Dr. Mangosuthu Buthelezi of the IFP.

Of course, coalition politics has its disadvantages. Decisions, whether in crises or daily decision-making, are not easy when the competing claims of coalition partners have to be satisfied. But, in coalition, politicians do have to bargain with each other, discarding treasured and extreme ideological positions. There is, of course, the danger that key decisions

the system regionally and nationally, playing according to the rules of parliamentary government. By contrast, extra-parliamentary opposition could only be destabilising; and

- There is also the provision for constitutional revision through the mechanism of the constituent assembly. Few "new" nations have had this advantage, as demonstrated by the US experience where amendment has proved formidable.

The Future

With the election out of the way, what guarantees are there that South Africa will be stable?

- The election ended years of uncertainty. The political system is now in place and people are adjusting to the new reality and getting on with their lives. Business confidence as measured by the South African Chamber of Business is at its highest since September 1988.

- "The Centre" – that relationship of interdependence between President Mandela and Mr. De Klerk and their respective parties – has been identified earlier as ensuring that the process of negotiation would be kept on track and guaranteeing reasonable stability. "The Centre" prevailed during the course of the election. With President Mandela, Mr. De Klerk and Dr. Buthelezi in the National Government, "The Centre" will continue into the new South Africa – although with diminished importance.

- Stability is provided also by the interim constitution itself. It requires the participation in the government of reconciliation and national unity of the three major parties. Political cooperation is therefore required by the constitution

South Africa. South Africa, of course, also benefits from its "emerging market" designation.

- An institutional framework incorporating a tradition of parliamentary government (admittedly exclusive) and a judicial system which has survived the battering of apartheid. The notion of the rule of law is not, after all, a new and exotic foreign import into SA political culture; it has roots in the country's legal history and has also been vigorously defended when attacked and undermined. Moreover, there is a commercial legal framework for regulating market transactions – sorely lacking in say, Eastern Europe and the former Soviet Union;

- An economic infrastructure, human and material resources and elite political groups that have learnt to accommodate one another through the transition process but will now have to satisfy diverse constituencies with different expectations.

- A tradition of strong statehood. This is an ambiguous legacy from the past, given the abuse of State power and its instruments by the previous regime. On the other hand, it is because South Africa statehood is not fragile that negotiators were encouraged to seek the transformation of State and society within existing boundaries in the hope of avoiding the ethnic fragmentation that has occurred elsewhere.

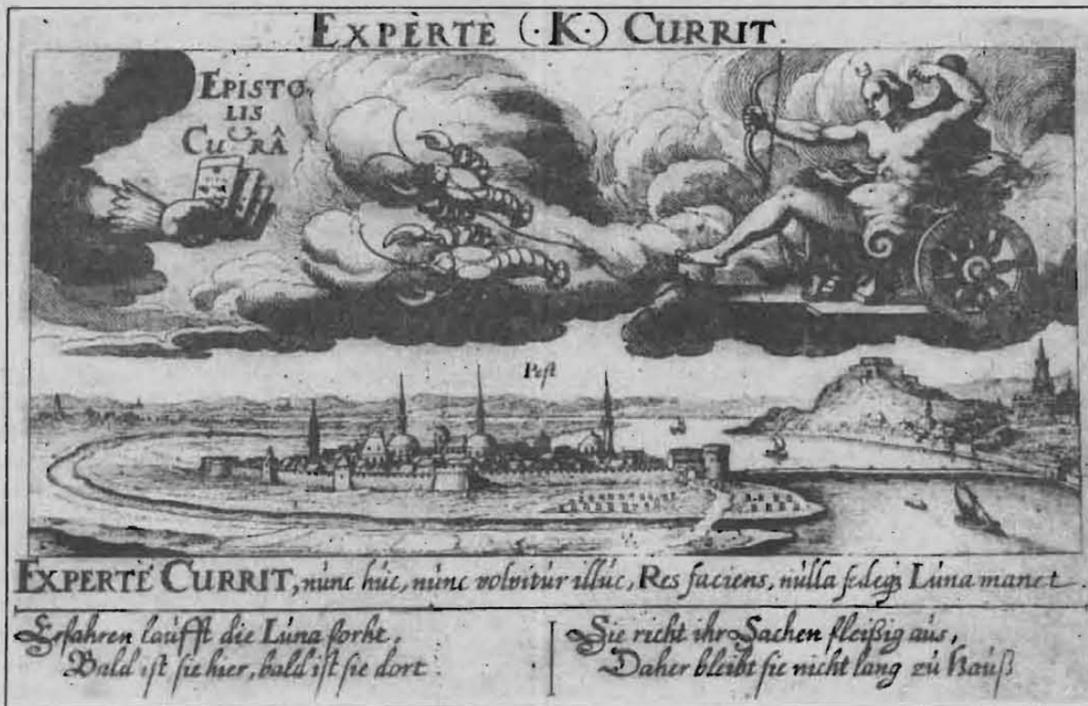
- The new government starts, therefore, with the advantage that it does not have to engage in the business of state and nation building simultaneously, as was the case elsewhere in much of post-independence Africa. Indeed, the task of nation-building will be formidable enough, but the basis for doing so is there.

Conclusion

The new government of South Africa faces a daunting task. It will have to reconstruct and develop the country in such a way that living standards of especially the Black community shows significant improvement within the next five years. If this does not happen it would be extremely difficult to promote any trust in the government, the new constitution and in democracy as such. In pursuing this objective the government, however, should take care not to frighten the White community into a flight of migration or cause the international investors to withdraw from South Africa. This loss of expertise and funds would almost certainly make it impossible for the government to achieve its objectives.

However, as stated earlier South Africa has much in its favour. It also has leaders that have demonstrated the required political will to succeed in establishing a future for South Africa based on a stable democracy. □

PETER CILLIERS, is the Ambassador of South Africa in Romania. He graduated from the University of Pretoria in 1966. He worked in marketing at a private company and after took a diploma in marketing. In 1974, he joined the Foreign Office of South Africa, with diplomatic missions in London, Glasgow and Vienna.

will be fudged, but the trick is to avoid the emergence of a permanently aggrieved coalition of losers within government and the body politic at large.

Clearly, the new government begins the task of socio-economic reconstruction with impressive democratic credentials:

- It has been freely elected, enjoys legitimacy and is mandated by constitutional provision to govern in the letter and spirit of consensus and compromise;

- Opposition will be contained within

both at national and regional level.

- As opposed to institutional stabilising factors, in each of the regions the natural tendency will be towards enhancing regional identities and strengths.

- A further stabilising factor in the new South Africa will unquestionably be international interest. President Clinton's concern is typical of Western Government support, and one can expect pressure from Western Governments and the industrialised countries in general on their private sectors to take an interest in

Etica protestantă și spiritul capitalismului*

Max Weber (1864-1920) ni se înfățișează ca o personalitate emblematică a culturii secolului nostru: opera sa, al cărei enciclopedism e sublimat în grandioarea ei teoretică, e rodul unui patos unic, dacă n-ar fi germanic, pentru științificitate și pentru responsabilitatea omului de știință față de rolul său cultural.

Programul său de cercetare a fost destinat fundamentării științelor culturii, așa cum au fost definite științele sociale de școala neokantiană și de Weber însuși, și studierii fenomenelor social-spirituale ale lumii în decursul istoriei sale. Idealul științific al acestui program, de fundare a științelor culturale ca științe empirice autonome metodologic, teoriile și canoanele sale metodologice – în care rolul esențial îl joacă rețeaua de teorii construită în jurul raționalității sociale (teoria acțiunii sociale, a ordinii și legitimității, a socializării și comunității, a uniunii și a grupurilor etc.) și canoanele neutralității față de valori, metoda tipurilor ideale, metoda înțelegerii etc. – au înfruntat deopotrivă sociologia, economia politică și cercetarea istorică. Acest program stă la baza uneia dintre cele mai importante orientări în sociologia contemporană, așa-numita *sociologie a înțelegerii* (*verstehende Soziologie*) sau, cum este mai adesea denumită la noi, sociologia comprehensivă, al cărei fundament metodologic îl constituie *înțelegerea* (*das Verstehen*) fenomenelor sociale, în opoziție cu metoda *explicativei* (*die Erklärung*).

În pofida rigurozității teoretice a operei sale, sau poate tocmai de aceea, Weber nu a scris "cărți" în forma acreditată a naratiunilor teoretice care cuprind și epuizează un anumit subiect. Diversele sale studii răspindite în revistele de specialitate au fost adunate după moartea sa în câteva tomuri tematice: *Gesamelte Aufsätze zur Religionssoziologie*, *Gesamelte Aufsätze zur Soziologie und Sozialpolitik*, *Gesamelte politische Schriften*, *Wirtschaft und Gesellschaft*, *Gesamelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre* ș.a. *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, publicată mai întâi în 1905, tradusă de curând la Humanitas, și care face obiectul acestei prezentări, alături de studiul *Die protestantische Sektoren und der Geist der Kapitalismus*, cărora li se adaugă *Die Wirtschaftsetik der Weltreligionen*, sint rodul interesului precumpănitor arătat de Weber religiei în studierea fenomenelor social-spirituale. Cheia acestui interes se află în concepția sa potrivit căreia sensul pe care oamenii îl acordă acțiunilor nu poate fi descifrat decât raportându-l la întregul ansamblu de relevante semnificative al vieții lor. Weber compară, de pildă, ordinea capitalistă matură cu un cosmos în care individul survine prin naștere și care îi impune un anumit stil de viață, inclusiv de acțiune economică. A descifra cosmogonia acestei ordini și a vedea care este sensul care ghidează în cadrul ei viața oamenilor, iată un motiv de interes programatic! Weber, de altfel, considera într-un articol din *Archiv für Sozialwissenschaften* că, pe lângă clarificarea bazelor ei metodologice, sociologia timpului său trebuie să lămurească din punct de vedere cultural apariția capitalismului. Asumându-și această sarcină el îi scria lui H. Rickert că vrea să explice sistemul economic al timpurilor moderne prin factori spirituali. Date fiind reminiscentele marxiste implicite în cadrul discuției intelectuale de la noi, cred că e bine să fac o precizare. Weber nu și-a propus în *Etica protestantă* să răstoarne (iarăși) cu capul în jos ideile lui Marx și nici să le corecteze. Nu avem de-a face în nici un caz cu determinarea bază-suprastructură, în care spiritul capitalist, în loc să fie produs de relațiile economice, precede și produce acest tip de ordine, și cu atât mai mult cu o relație de tip legic. Pentru a înțelege corect teoria lui Weber trebuie să pornim de la ceea ce el numește *șansa* unei anumite entități sau proces social de a se realiza. Un grup, un stat, o biserică, o ordine etc. nu ființează decât în măsura în care există șanse ca anumiți oameni să se com-

porte de o manieră pe care să scoteze ceilalți și de care să țină la rîndul lor cont (să-și orienteze reciproc în mod semnificativ activitatea). O entitate socială are șanse de a se produce, exista, menține și evolua în funcție de persistența semnificativă a unui anumit mod de acțiune. Șansele sale de ființare sînt un intermediar între posibilitate, probabilitate și realitate. Astfel, anumite condiții de posibilitate a ordinii capitaliste au existat în mai toate culturile și epocile, șansele ei de realizare rămînînd însă ca și inexistente. Spiritul întreprinzător, dorința de cîștig, activitățile comerciale și financiare au existat și în alte timpuri și culturi. Cu excepția însă a unor aspecte ale comerțului și a operațiilor financiare, "centrul de greutate al șanselor lor aveau un caracter pur irațional" (p. 11-12, în ediția *Humanitas*). Numai în Occident aspirația spre cîștig a stat la baza unei activități continue, raționale, spre un cîștig mereu reînnoit, spre rentabilitate, societatea occidentală fiind caracterizată de o activitate de amploare bazată pe genuri, forme și orientări care nu au mai fost prezente niciodată în altă parte (p. 9). Matricea specifică acestui capitalism o reprezintă raționalizarea tuturor domeniilor acțiunii sociale: organizarea rațional-capitalistă a muncii libere și apariția burgheziei; organizarea rațională a întreprinderii (firmei) și separarea acesteia de gospodărie (menaj); contabilitatea continuă și rațională; aplicarea tehnicii și științei; raționalizarea dreptului, inclusiv a statului ca instituție publică, și a artelor; un stil de viață practic și rațional. Raționalitatea capitalistă, pe care trebuie s-o înțelegem în spirit kantian ca pe o facultate de organizare a experienței, își găsește expresia în spiritul capitalist, identificat de Weber, în primul rînd, cu "mentalitatea care aspiră în mod profesional, sistematic și rațional la un cîștig legitim" (p. 48). Purtătorii acestui spirit și ai întregului etos capitalist sînt etica protestantismului ascetic și, îndeosebi, calvinismul. Schema interpretativă gîndită de Weber ar putea fi rezumată în felul următor:

Doctrina calvinistă a predestinării îl lipsește pe adeptul ei de mijloacele magice de obținere a salvării (mîntuirii). Nu Dumnezeu există pentru oameni, ci oamenii pentru Dumnezeu, iar tot ceea ce se întîmplă în viață are sens numai pentru scopul preamării de sine a Domnului. De aici, două consecințe: omul este o faptură total lipsită de valoare și trebuie să-și asume destinul implacabil hărăzit de Dumnezeu. Prima consecință constituie motivul unei atitudini negative absolute față de elementele senzual-emotionale ale culturii și ale religiozității subiective, acestea fiind inutile pentru obținerea mîntuirii și sustrăgîndu-l pe om de la menirea sa. Puritanii renunță nu numai la orice cultură a simțurilor, dar și la ceremoniile simple de cult, considerîndu-le superstiții – ceea ce contribuie la "scoaterea lumii de sub puterea vrăjii", la raționalizarea acesteia. A doua consecință se prelungește în ideea că numai o mică parte a oamenilor este chemată să fie salvată și, întrucît căile Domnului sînt necunoscute (Dumnezeu este liber în mod absolut), nimeni nu știe dacă va fi mîntuit sau nu. Această concepție, care îl lasă pe om pradă unei "singurătăți interioare nemaipomenite", se constituie pe fundalul dogmei celei mai caracteristice a calvinismului: doctrina cu privire la alegerea prin grația divină. Potrivit acesteia, chiar dacă omul nu poate ști dacă va fi ales sau nu pentru mîntuire, totuși, el poate primi anumite *semne* că se bucură de grația divină, de binecuvîntare, și că viața sa, așadar, este plăcută lui Dumnezeu. A duce o viață trupească plăcută lui Dumnezeu potrivit canoanelor puritane nu asigură nicicum obținerea acelei *certitudino salutis*, de care individul avea nevoie în singurătatea sa. Întreaga existență individuală trebuie să fie dedicată lui Dumnezeu, măretiei și gloriei sale, și, mai ales, activitatea în profesie (*Beruf*). Obținerea în planul existențial al

profesiei a semnelor benedictiunii este esențială pentru conturarea spiritului capitalist. În română am putea traduce *Beruf* prin "profesie", "meserie", "ocupație", "vocație", "chemare". Cuvîntul german are însă o conotație religioasă puternică. Așa cum arată Weber, Luther l-a folosit în traducerea sa a Bibliei, cu sensul unei chemări divine, a unei misiuni date de Dumnezeu, Reforma impunînd ideea autodeterminării etice a omului prin profesie. În acest concept "își găsește expresie dogma centrală a tuturor variantelor protestante care cunoaște ca... singurul mijloc de a trăi cum îi este plăcut lui Dumnezeu nu o supralicitare a moralității laice prin asceza monahală, ci exclusiv în îndeplinirea îndatoririlor laice, așa cum rezultă ele din poziția în viață a individului și care tocmai astfel devine *Beruf* (profesia sa) (p. 60). Profesia se transformă, de aceea, într-un mijloc de obținere a "Sfintirii", al gloriei lui Dumnezeu, o misiune, o menire și o datorie căreia individul trebuie să-și facă față cît mai onest și cît mai sistematic cu putință. Primii capitaliști își acumulează avuția convinși că îl servesc și că îl glorifică pe Dumnezeu și că, astfel, își iubesc aproapele. Ei se consideră doar administratorii bunurilor pe care le agonisesc și, potrivit moralei pe care și-au însușit-o, banii nemaiavînd rolul de a satisface trebuințe, se străduie să investească din ce în ce mai eficient. Alegerea prin grația divină reverberază puternic raționalizator. Contabilitatea, ca element tehnic de raționalizare capitalistă, este introdusă în forma ei sistematică și continuă pentru a ști, în orice moment, dacă avuțiile acumulate spre gloria lui Dumnezeu cresc sau descresc și, deci, pentru a avea un control asupra șanselor proprii de salvare. Dacă afacerile prosperă, e semn al benedictiunii, dacă balanța este deficitară, atunci înseamnă că Dumnezeu și-a retras mîna sa ocrotitoare, ceea ce impune înzecirea eforturilor pentru a avea din nou semnele grației sale. Pe de altă parte, muncitorul este animat de același spirit individualist și fatalist. Ca și patronul el pune în munca sa aceeași asceză pentru obținerea "sfintirii" și spre gloria divinității. Activitatea și ordinea capitalistă în nucleul tare al raționalității sale, se dovedește, așadar, rod al unor transformări spirituale în care rolul esențial l-a jucat protestantismul.

Înceind acest concept, n-aș vrea să fac nici un fel de speculație cu privire la semnificația ideilor lui Weber pentru actualele procese de transformare socială din Est. Țin, totuși, să mai adaug ceva. În prezentarea care însoțește traducerea *Eticii protestante*, orientarea politică a lui Max Weber este considerată a fi fost aceea a unei "democrații naționale". Întrucît o asemenea noțiune este folosită astăzi în politica românească de forțe care n-au nimic de-a face cu ideile lui Weber, e bine de știut că el a fost un adept al partidului conservator, a aderat apoi la mișcarea liberală și, în sfîrșit, a candidat pe listele partidului democrat la alegerile parlamentare din 1919. Opțiunea lui politică ar putea fi sintetizată în ideea "o națiune puternică și un individ liber" și ar putea fi caracterizată (rupînd o etichetă trebuie să lipim alta la loc) drept *conservator-liberală*. Conservatoare în ceea ce privește valorile națiunii și ale statului și liberală în ceea ce privește individul, drepturile și libertățile sale. Weber a pledat întotdeauna pentru responsabilitatea deosebită pe care trebuie să și-o asume omul politic. Unul dintre titlurile conferințelor sale, *Politik als Beruf*, în lumina interpretării de mai-nainte, este semnificativ: politica este o profesie, o misiune și o vocație.

*Max Weber, *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, Editura Humanitas, București, 1993, traducere de Ihor Lemnij, postfată de Ioan Mihăilescu.

Romulus BRÂNCOVEANU

SEMNAL

VARUJAN VOSGANIAN
Contradicții ale tranziției la economia de piață,
prefață de prof. univ. Constantin Ionete, Editura Expert, colecția "Economia României", p. 148, fără preț.

Între economiști, Varujan Vosganian se remarcă prin abilitatea teoretică de a aborda în mod coerent și original dificultățile practice ale politicii de tranziție. Eseul abordează crizele proprietății (constituțională, operațională, decizională, instituțională, morală, relația cu clasa de mijloc), raporturile reformă spontană – reformă conștientă, restaurație socialistă – restaurație capitalistă, contradicții ale funcțiilor guvernării. Autorul propune o teorie complexă a echilibrului economic.

ILEANA PETRAȘ-VOICU
Introducere în sociologia politică
vol. 1, Casa de editură Transilvania Press, Cluj, p. 242, 1500 lei.

Este prima încercare românească postcomunistă de a sistematiza cunoștințele despre sociologia politică. Volumul cuprinde capitole dedicate obiectului și statutului epistemologic al sociologiei politice, puterii politice, autorității și statului, partidelor politice și sistemelor de partide, grupurilor de interes.

JEAN FRANÇOIS LYOTARD,
Condiția postmodernă.
Raport asupra cunoașterii,
traducere și prefață de Ciprian Mihali, Editura Babel, colecția "Sophia", București, p. 112, 800 lei.

Una dintre cele mai influente contribuții analitice ale culturii postmoderne, care se traduce în românește la puțină vreme după apariție (1979).

ANDREI MARGA,
Philosophy in the Eastern Transitions. Studies and articles (1989-1993),
Biblioteca "Apostrof", Cluj, p. 198, 500 lei.

Volumul reunește comunicări și studii prezentate de filosoful clujean la întâlniri internaționale. Scrise în engleză, franceză și germană, textele abordează problema tradiției din punct de vedere filosofic. Autorul identifică și delimitează o nouă filosofie în Europa de Est, în care se individualizează experiența românească. Dintre temele studiate se remarcă cele privind tendințele politice și culturale ale României înainte și după 1989, filosofia lui Constantin Noica, relația politică-universitate.

Rugăm editurile ce lansează volume cu tematică politică, politologică, istorică să trimită semnale pe adresa redacției pentru a le face astfel cunoscute în țară și străinătate.

SEMNAL

Sfârșitul leninismului*

Lucrările lui Ken Jowitt asupra Europei Centrale și de Est și tradițiilor lor, ca și asupra fenomenului comunist și impactul acestuia asupra acestora sînt bine cunoscute. Ele au impus un autor minuțios, perfect familiarizat cu mediul prin lungi studii întreprinse la fața locului. România este un astfel de loc. Cartea de față adună între copertile sale mai multe studii și eseuri apărute de-a lungul timpului în publicații prestigioase. Ea face evidente câteva din temele predilecte ale autorului, capacitatea sa de a propune conexiuni neașteptate și de a nu se lăsa inhibat de clișeele și prejudecățile – destule și acestea – care populează domeniul cercetării societăților central și est-europene.

Cauzele prăbușirii comunismului, consecințele dispariției acestuia de pe scena istoriei, "tradițiile" leniniste, rădăcinile evoluțiilor istorice ale comunismului târziu și postcomunismului timpuriu – acestea sînt temele frecventate de autor. Cu o stăpînire a surselor, cum puțini reușesc, Ken Jowitt este mereu inteligent,

provocator, nelăsîndu-te să fii un cititor lenes, într-o literatură deja abundentă, în care inteligența nu este prezentă întotdeauna.

Jowitt consideră că societățile din est și centrul Europei sînt radical diferite de Occident, prin cultura politică, prin structura socială, prin tradiții. El le denuște într-un studiu – nepublicat aici – *status societies* pentru a le deosebi de *class society*. Comunismul a fost, în principal, pentru Jowitt, un efort de modernizare a societăților înapoiate, tărănești. Acest efort a eșuat, iar societățile se află astăzi, fără a suferi transformări radicale, configurate cam în aceleași dimensiuni ca înainte de comunism. Într-un fel, este o victorie a acestor societăți tradiționale, că nu s-au lăsat acapate, distruse de ocupații și totalitarism. Tradițiile, cultura lor au supraviețuit și astăzi, după prăbușirea comunismului, societatea postcomunistă, se află în fața acelorași răscruci care le-au caracterizat dintotdeauna – scrie autorul.

Ceea ce-și propune profesorul de la

Berkeley este, după cum mărturisește într-o scurtă prefață, să analizeze, unul dintre cele mai extinse și pline de consecințe fenomene politice, leninismul. Ambitia autorului este de a surprinde caracterul, dezvoltarea, stingerea și moștenirea "of the Leninist phenomenon". Lipsa studiilor comparative, tratările de tip "ori... ori" nu permit surprinderea realei naturi a leninismului. Pentru a surprinde "Leninism's historical and institutional novelty, one needs a theoretical perspective and conceptual language". "Partidul de tip nou", invenția lui Lenin, cu care a răsturnat Rusia și mai apoi o bună parte a Europei și Asiei, un partid care a stăpînit Rusia 70 de ani și Europa de Est aproape 50, face obiectul unei minuțioase analize din partea autorului. Ceea ce reușește cel mai bine este surprinderea schimbărilor suferite de leninism în timp, pînă la *come-back*-ul făcut de Gorbaciov, ca și impactul asupra societății. Odată închisă această paranteză, Jowitt se oprește asupra "peisajului după bătălie". Ce a rămas după retragerea le-

ninismului? Cum se înfățișează "the world without leninism"? Sînt întrebări care îl preocupă pe autor. Europa eliberată, Rusia revenită la viață prezintă trăsături, provocări, dileme aproximativ aceleași dintotdeauna. Configurația lor este însă deosebită. Diferențele sînt marcate de gradul de dezvoltare a societății civile, de tradiții, de cultura politică, de propria experiență a rezistenței antibolșevice, a lipsei sau nu a instituțiilor democratice etc. "Once again, Eastern Europe has become a laboratory in which a set of experiments are being undertaken under less than controlled conditions." (...) "the new institutional patterns will be shaped by the «inheritance» and legacy of forty years of Leninist rule".

Remarcabila carte a profesorului Ken Jowitt, de la University of California, Berkeley, ar merita o urgentă traducere în românește. Ar fi un câștig important pentru cercetători, studenți, universitari, clasa politică, analiști, cititori interesați de fenomenul politic.

Stelian TĂNASE

* Ken Jowitt, *New World Disorder. The Leninist Extinction*, (Berkeley, Los Angeles, Oxford: University of California Press, 1992)

Despre libertate

Cartea lui John Stuart Mill* face parte din ceea ce Sorin Antohi denumea "patristica liberală". Ea rămîne – ne avertizează, pe coperta a IV-a a volumului editat de Humanitas, unul din cei mai importanți gînditori liberali ai secolului XX, Isaiah Berlin – "pledoaria clasică pentru libertatea individuală". Nu ar fi fost rău ca editorii primei traduceri în românește să o fi însoțit cu o introducere și/sau cu niște note. Cele câteva rînduri care prefăteză volumul nu consemnează – din cauza economiei de spațiu – nici măcar titlurile cîtorva din lucrările fundamentale ale lui J. Stuart Mill, *A system of Logic Ratiocinative and Inductive* (1843), *The Principles of Political Economy* (1848), *Considerations on Representative Government* (1863), *The Subjection of Women* (1869). Dezvoltările din *Despre libertate* ar trebui plasate în cadrul proiectului de cercetare promovat de către ceilalți "părinți fondatori" ai liberalismului: Hobbes, Locke, Montesquieu, Milton, Lord Acton, Benjamin Constant, Guizot, Tocqueville, Adam Smith, Jeremy Bentham sau Wilhelm von Humboldt. Faptul că receptarea filosofiei politice liberale în spațiul cultural românesc a rămas destul de firavă îngreunează receptarea eseului lui Mill. Mai ales că singura carte de exegeză a gîndirii liberale apărută la noi după 1989, Pierre Manent, *Istoria intelectuală a liberalismului*, nu îi cuprinde nici pe J. Stuart Mill, nici pe ceilalți reprezentanți ai "utilitarismului", Jeremy Bentham. Includerea în planul editorial al Humanitas-ului a antologiei de texte *Les Libéraux* a lui Pierre Manent sau a trilogiei *Law, Legislation and Liberty* ar rezolva cel puțin parțial lucrurile în privința posterității sale critice românești.

Tema principală a eseului *Despre libertate* – natura și limitele puterii ce poate fi exercitată în mod legitim de societate asupra individului (p. 7) – marchează întreaga tradiție de gîndire liberală. O

tradiție pe care Popper o originează în epoca lui Pericle și care, alături de (sau în concordanță cu) tradiția creștină, stă la baza civilizației europene. Consecințele modului în care Mill rezolvă această problemă – "individul nu este răspunzător în fața societății pentru actele sale, cîtă vreme acestea privesc doar interesele sale, dar este răspunzător pentru acțiunile care aduc prejudicii intereselor celorlalți" (p. 110) și, ca atare "unicul scop în care puterea se poate exercita în mod legitim asupra oricărui membru al societății civilizate este acela de a împiedica vătămarea altora" (p. 17) – nu pot fi sesizate decît printr-o imagine panoramică asupra taberei prietenilor libertății; asupra confruntărilor lor cu promotorii colectivismului. Plasarea tratatului *Despre libertate* în peisajul filosofiei politice individualiste depășește însă și intențiile și posibilitățile recenzentului.

Cititorul est-european care nu poate pune între paranteze experiența totalitară a ultimei jumătăți de secol și agitația cotidiană a tranziției spre democrație va fi surprins de actualitatea unor desfășurări ideatice dintr-o carte scrisă acum 135 de ani.

J. Stuart Mill este considerat "ultimul liberal clasic și primul liberal modern". El deschide, după o perioadă de mai bine de jumătate de secol în care doctrina liberală a dominat în mod absolut cîmpul politic, o etapă în care liberalismul este nevoit să intre în defensivă, în fața asaltului doctrinelor socializante. "Există în lume o înclinație tot mai accentuată către amplificarea puterii societății asupra individului" (p. 22). Marile provocări ale cărții provin din vizionarism și din conștiința pericolului. "Dacă sîntem de acord cu afirmarea drepturilor Individualității acum este momentul de a face acest lucru, cînd această uniformizare treptată este departe de a fi încheiată" (p. 96).

Primul său avertisment este cel îm-

potriva "tiraniei majorității". J. Stuart Mill atrage atenția asupra erorii de a reduce democrația la impunerea voinței "celor mulți"; a acelei părți a poporului care a reușit să se facă recunoscută drept majoritară. "Poporul poate voi să oprime o parte a sa, iar precauțiile luate împotriva acestei opriri sînt la fel de necesare ca și precauțiile luate împotriva oricărui abuz de putere" (p. 10). Atunci cînd se consideră că democrația conferă unei anumite majorități (politice, religioase, etnice sau sexuale) dreptul de a-și permite orice în raporturile cu opoziția, cu minoritățile sau cu indivizii, liberalismul și democrația devin antagonice. Perioadele de teroare care au precedat, la noi sau aiurea, instaurarea totalitarismului au fost legitimate printr-o concepție antiliberală asupra democrației: în numele majorității (poporului, celor ce muncesc, maselor populare etc.) au fost reprimite minoritățile exploataților, intelectualiilor, evreilor, kulacilor etc.

Tot de esența totalitarismelor ține și ambiția obsesivă de a-i face pe oameni fericiți: cu orice preț și chiar împotriva voinței acestora. Vladimir Tismăneanu dezvelela miezul lucrurilor atunci cînd își intitula scenariul filmului despre istoria comunismului românesc *Condamnați la fericire*. "Un om nu poate fi constrîns, în mod legitim, să facă un anumit lucru pentru că ar fi bine pentru el să se comporte astfel, pentru că acest lucru l-ar face să fie mai fericit, sau pentru că în opinia altora este înțelept sau este drept ca el să se comporte astfel" (p. 17) – consideră Mill.

El face însă o precizare suplimentară, credem noi mai importantă chiar decît teza de fond. "Nici nu mai este poate necesar să spunem că această doctrină este menită să fie aplicată numai ființelor umane aflate la maturitate. Libertatea ca principiu nu se aplică nici unei stări de lucruri anterioare momentului în care oamenii au devenit capabili a se perfec-

ționa prin dezbatere liberă și egală. Înainte de acest moment, oamenii nu pot face altceva decît să se supună orbește unui conducător" (p. 18). Că doctrinele colectiviste îi consideră pe oameni incapabili să-și planifice propriul destin (și, în consecință, argumentează necesitatea ca ei să fie constrîși să înainteze în direcția paradisului planificat de către putere); că statul paternalist tinde să-și infantilizeze cetățenii, este deja un truism. Mai puțin banală mi se pare următoarea interogație: nu cumva cetățenii statelor în tranziție din estul Europei nu sînt dotați pentru a putea fi călăuziți spre progres în mod democratic (doar prin "convingere și persuasiune"); pentru a lua acele decizii economice raționale superioare – după cum demonstrează Hayek – planificării centralizate? Nu cumva politicile liberale tind să supraliciteze capacitatea indivizilor de a-și exercita libertatea economică și politică, în cazul unor oameni cărora aceste capacități le-au fost extirpate timp de cîteva zeci de ani, în mod agresiv și cu metodă. Preluînd fără simțul măsurii niște adevăruri insurmontabile din punct de vedere logic – "Singura libertate demnă de acest nume este de a-ți urmări binele propriu, în felul tău propriu..." (p. 22) – riscăm să inaugurăm o nouă utopie: cea a individualismului. J. Stuart Mill o anunță într-o serie de formulări de o descurajantă limpezime. Există un punct de echilibru între "utopia individualistă" și "încercarea societății de a-i constrînge pe oameni să se conformeze concepției ei de desăvîșire". În lumea modernă, în care complexitatea proceselor sociale și economice împiedică "ingerința și reglementarea de către autorități a tuturor amănuntelor vieții particulare", acest punct este probabil mai aproape de liberalism decît de despotia orientală (sau de diferitele sale avataruri contemporane). □

* John Stuart Mill, *Despre libertate*, traducere de Adrian-Paul Iliescu, Humanitas, Seria "Societatea civilă", București, 1994.

Gabriel IVAN

Originile și dezvoltarea partidelor politice

JOSEPH LAPALOMBARA, MYRON WEINER

Partidul politic este o creatură a sistemelor politice moderne sau în curs de modernizare. Într-o formă sau alta, el este omniprezent: fie că e vorba de democrațiile de tip anglo-american sau de sisteme totalitare ca Uniunea Sovietică, Italia fascistă ori Germania nazistă; de noile state africane, aflate la începutul unei dezvoltări independente, sau de republicile latinoamericane în stare de permanentă fragilitate de mai bine de un secol; de imense spații postcoloniale precum India, orbecând pe calea spre democrație, sau de state comuniste nu mai puțin uriașe încercând, precum China, să mobilizeze populația prin mijloace totalitare.

Pretutindeni acolo unde și-au făcut apariția, partidele politice par să îndeplinească anumite funcții – aceleași indiferent de natura variată a sistemelor politice și de gradul de dezvoltare socială, politică și economică. Fie că acționează într-o societate liberă sau într-un regim totalitar, organizația cunoscută sub numele de partid va avea rolul de a canaliza diferitele curente ale opiniei publice și de a transmite cererile acesteia către centrul de decizie reprezentat de puterea guvernamentală. Partidul trebuie, într-un mod sau altul, să ofere în mod clar sprijinitorilor lui conceptul și sentimentul unei comunități largi, chiar dacă telul conducerii de partid este de fapt să modifice în chip fundamental sau chiar să distrugă comunitatea existentă spre a o înlocui cu altceva. Mai mult decât atât, fie că țara respectivă e relativ democratică India sau relativ nedemocratică Ghana, o democrație de veche tradiție ca Marea Britanie sau un înfloritor stat totalitar ca Uniunea Sovietică, partidul politic va fi mai todeauna implicat îndeaproape în procesul de selecție a oamenilor politici, a acelor care vor deține puterea de decizie.

Această similitudine – ilustrabilă cu alte exemple încă – a funcțiilor partidului indiferent de sistemul politic sugerează ideea că partidele apar atunci când noțiunea de putere politică ajunge să implice fie ideea de participare a maselor, fie pe cea de ținare a lor sub control. S-ar putea deci susține că, așa cum administrația de stat și-a făcut apariția când curțile regale n-au mai putut conduce în mod adecvat treburile publice, partidul politic s-a născut în momentul în care sarcina de a selecta conducătorii politici și de a pune la punct politica statului nu a mai putut fi îndeplinită de mici grupuri de interese indiferente la opiniile societății. Apariția unui partid politic presupune în mod limpede necesitatea luării în considerare de către elita politică a maselor largi, fie în virtutea unei convingeri de natură ideologică – anume că masele sînt îndreptățite să participe la elaborarea politicii statului și la alegerea conducătorilor –, fie ca urmare a înțelegerii faptului că pînă și o elită dictatorială inflexibilă e nevoită să găsească mijloace administrative de asigurare a stabilității și de control asupra cetățenilor.

Faptul că regimurile dictatoriale ale lumii moderne s-au sprijinit în mare măsură pe un partid politic nu e un simplu hazard al istoriei. Căci, dacă elitele politice din țările în curs de dezvoltare vād în barajele de acumulare și în otelării semnul unei modernități economice, e tot atât de adevărat că imaginarul public percepe partidul ca pe un semn de modernitate politică.

Așa se face că elitele politice pot crea partide (sau pot atribui acest nume unui alt tip de grupare politică) chiar dacă în

realitate nu sînt întrunite condițiile de apariție și de existență a partidelor politice și deci ceea ce s-a creat nu e de fapt un partid. Modernitatea politică presupune printre altele un anumit grad de participare la viața politică a unui mare număr de cetățeni care nu fac parte din elita dominantă. În sensul ei cel mai larg, participare poate să însemne doar o implicare psihologică în procesul politic: un anumit grad de autoidentificare cu statul-națiune – ca entitate distinctă de comunitățile locale tradiționale, o empatie cu cei care iau deciziile politice¹, o disponibilitate de a sprijini sistemul existent și poate chiar strategiile politice folosite de acesta². O parte a cetățenilor se pot simți excluși, însă această excludere implică o

tului sau pot fi membri ai unor partide politice, implicați în sau influențînd selectarea de candidați pentru posturile publice³. În regimurile nedemocratice plebiscitare, indivizii pot participa la marile adunări publice și se pot mobiliza în sprijinul unor obiective de stat, precum dezvoltarea economică sau ducerea războaielor⁴.

Modernitatea politică implică, de asemenea, complexitate politică, deci un înalt grad de organizare. Într-adevăr, una din viziunile asupra modernității este aceea că într-o societate evoluată oamenii sînt capabili să creeze și să întrețină forme de organizare cuprinzătoare, complexe, însă flexibile, apte să îndeplinească funcțiile noi sau lărgite pe care societatea moder-

sarcinile complexe ale unei guvernări moderne; de instituții complicate destinate să asigure funcționarea mijloacelor de informare în masă și a rețelilor de transport, în vederea facilitării fluxului de idei, informații și personal⁵. Aceste evoluții sugerează că omul e nu doar capabil, ci, în anumite etape ale dezvoltării istorice, chiar constrîns să creeze forme de organizare complexe, cu scopuri bine precizate.

Ar trebui, prin urmare, să fie limpede că prin partide nu înțelegem aici acele cercuri exclusive, cluburi sau grupuri de notabilități care pot fi identificate ca forme premergătoare ale partidelor moderne vest-europene. În cazul Angliei, de pildă, e posibil să detectăm existența unor partide în forme incipiente încă de la începutul secolului al XVII-lea; în Franța, evoluția unor mici grupuri – partide în stadiu embrionar – s-a materializat ceva mai tîrziu, însă e în mod clar anterioară Revoluției. Ce e sigur însă e faptul că aceste cercuri, cluburi sau grupuri de notabilități au încercat să accedă la exercitiul puterii politice și la controlul asupra ei, manifestînd astfel una din trăsăturile cele mai pregnante ale oricărui partid. Cu toate acestea, atunci cînd vorbim de partide politice în acest eseu, nu înțelegem prin ele acele grupuri fără mare coeziune, alcătuite din notabilități întreținînd relații limitate și intermitente cu omologii lor locali. Dimpotrivă, definiția pe care noi o dăm partidului politic presupune: (1) continuitate în organizare – deci o organizație a cărei durată de viață nu depinde de aceea a liderilor ei la un moment dat; (2) existența manifestă și presupusă permanentă a unor organizații la nivel local, cu o comunicare și relații sistematice între acestea și organizațiile la nivel național; (3) o intenție conștientă din partea liderilor locali și naționali de a cîștiga puterea politică, individual sau în coaliție cu alte partide, și nu doar de a influența din afară exercitarea puterii; (4) preocuparea organizației pentru cîștigarea de voturi în alegeri sau orice altă formă de atragere a sprijinului popular.

I. Originile partidelor politice

Crearea de partide politice a fost și este un proces neîntrerupt. Cimitirul istoriei e plin de partide care au dominat scena politică la un moment dat, dovedindu-se însă apoi incapabile de a se adapta noilor condiții și care de aceea au dispărut, au fost absorbite de noi mișcări politice, mai dinamice, sau au degenerat în mici partide marginale. Nu e mai puțin adevărat că circumstanțele în care un partid își face apariția într-un sistem politic în curs de evoluție au – alături de personalitatea și configurația lui inițiale – un efect important asupra tipului de partid care va lua naștere. Vom trece pe scurt în revistă trei teorii diferite privitoare la originile partidelor politice: teoriile instituționale, care pun accentul pe relația dintre primele forme de parlamentare și apariția partidelor; teoriile istorico-situaționale, care se ocupă de crizele istorice sau de sarcinile cu care s-au confruntat sistemele politice în epocile de dezvoltare a partidelor; în fine, teoriile "evoluționiste", care leagă apariția partidelor de procesul mai larg de modernizare.

(continuare în pag. 30)

deviere în raport cu o normă, sau cu o identificare personală preexistentă. În anumite sisteme politice, mai cu seamă în cele autoritariste sau totalitare, participarea poate fi în cea mai mare parte una psihologică și doar într-o măsură neglijabilă una concretă. Însă în toate regimurile democratice și chiar în unele sisteme totalitare, participarea e adesea și una concretă. Indivizii pot vota, se pot asocia liber în vederea influențării politicii sta-

nă e chemată să le asigure. Astfel, capacitatea de a utiliza energia și tehnologiile pentru a controla natura implică nu doar simpla îndeminare tehnică, ci și o capacitate de creare în cadrul industriei a unor forme instituționale de gestionare a activităților umane și a resurselor. O societate modernă are, de asemenea, nevoie de un sistem evoluat de școli și universități, capabile de a inova sau de a se adapta ele însele la înnoire; și de o administrație de stat în stare să îndeplinească

(urmărire din pag. 29)

Partidele politice și parlamentele

Asocierea evoluției partidelor politice cu creșterea rolului parlamentelor și cu extinderea dreptului de vot e o abordare curentă în filosofia politică occidentală. Una din formulările istorice cuprinzătoare asupra acestui proces gradual este împărțirea propusă de Max Weber a evoluției partidelor politice în 3 stadii: coteriile aristocratice, micile grupuri de notabilități și democrația plebiscitară⁹. Duverger observă de asemenea că partidele sînt legate de evoluția parlamentelor naționale și de creșterea numerică a electoratului. El sugerează că partidele au luat naștere în sînul adunărilor politice atunci cînd membrii acestora au început să simtă nevoia de a acționa în mod coordonat în cadrul unui grup. Odată cu extinderea dreptului la vot, aceste comitete au început să-și organizeze alegătorii. Teoria lui Duverger postulează deci existența unor stadii în evoluția partidelor: mai întîi crearea de grupuri parlamentare, apoi organizarea unor comitete de alegători; în fine, stabilirea unor legături permanente între aceste două componente¹⁰.

Afît Weber cît și Duverger afirmă că nici grupurile de influență aristocratice și

dreptului la vot și de momentul în care reprezentanții parlamentari au simțit nevoia unei organizări la nivel local a partidelor. Duverger insistă, și pe bună dreptate, că e foarte important de știut dacă un partid a fost inițial creat în interiorul sau în afara sistemului parlamentar. Un partid creat în interiorul sistemului (*internally created party*) e cel care se constituie treptat, în cursul activității legislatorilor înșiși. Pe măsură ce se simte nevoia crescîndă de a crea grupuri în cadrul legislativului și de a asigura realegerea membrilor acestor grupuri, își fac apariția organizații de partid la nivel local sau la nivel de circumscripție electorală.

Partidele create în afara sistemului (*externally created parties*) sînt acele partide care iau naștere în afara adunărilor legislative și implică întotdeauna contestarea într-o măsură mai mică sau mai mare a grupului la putere, ca și o nevoie de reprezentare. Astfel de partide sînt fenomene mai recente; ele sînt în mod invariabil legate de dreptul de vot lărgit, de ideologii laice sau religioase puternic articulate și, în majoritatea țărilor în curs de dezvoltare, de mișcările naționaliste și anticolonialiste. Astfel de partide își pot avea impulsul organizatoric inițial în surse foarte diferite: sindicate, asociații cooperatiste, asociații studențești, grupuri de intelectuali, organizații religioase, asociații de veterani etc. În Occident, exemplele cele mai remarcabile

sau administrația colonială – fie că nu vrea, fie că nu poate să le rezolve într-un mod care să împiedice constituirea unor organizații de opoziție. Aceste crize istorice induc în sistemul politic tradițional o "tensiune" care fie duce la organizarea de partide politice, fie este ea însăși cauzată de apariția partidelor. Ne vom ocupa în continuare de acest concept de "criză" sau "tensiune".

Crizele sistemelor politice

Într-un alt eseu din această serie¹⁹ s-a propus definirea conceptului de criză ca eveniment istorico-situational prin care trec sistemele politice atunci cînd formele lor tradiționale dispar pentru a face loc altora mai evolute. S-a sugerat, de asemenea, că sistemul politic care rezultă din această evoluție depinde de maniera în care elitele politice gestionează criza (sau, uneori, de modul în care reușesc să o împiedice să ia proporții)²⁰. Ceea ce vrem să accentuăm aici este că astfel de crize istorice nu numai că reprezintă adesea fundalul pe care iau naștere partidele politice, ci tind de asemenea să fie factorul determinant pentru modelul de evoluție ulterioară a partidelor. Ele reprezintă adesea punctele de cotitură istorică în evoluția sistemelor politice. În situații de criză sînt create noi instituții, care vor supraviețui mult timp după ce factorii care le-au catalizat apariția vor fi dispărut, iar memoria celor care au luat parte sau au fost martori la evenimentele respective va influența pe mai departe comportamentele politice. Astfel de crize politice interne pot fi cauzate de o gamă largă de schimbări cuantificabile, care se pot uneori suprapune: războaie, inflație, depresiune economică, migrări în masă ale populației, explozii demografice; sau de schimbări mai puțin pregnante: în sistemul de învățămînt, structurile profesionale, dezvoltarea agriculturii, industriei sau a mass media. Dintre multiplele crize politice interne prin care au trecut națiunile lumii în perioada de formare a partidelor politice, trei sînt acelea care se remarcă prin înfrîurirea lor decisivă: crizele de legitimitate, crizele de integrare, crizele de participare. Deși aceste crize au naturi distincte, s-a observat că în marea majoritate a țărilor în curs de dezvoltare ele se suprapun în timp, așa încît liderii politici trebuie să facă față – ceea ce e o teribilă povară – unor probleme cu care alte societăți s-au confruntat de-a lungul unor perioade istorice relativ îndelungate. Mai mult încă, nu se poate spune că există o succesiune temporală logică a acestor crize, deși ordinea în care ele se desfășoară are, cum vom vedea, consecințe demne de luat în seamă. În fine, nu orice schimbări ating proporțiile unor crize. Ele se pot produce pe nesimțite, iar conducătorii politici pot să se dovedească într-afît de pricepuți în rezolvarea unor astfel de "tensiuni" încît schimbarea sistemului are loc cu șocuri minime. (...)

apar: (1) cînd atitudinea supușilor sau cetățenilor față de autorități a suferit deja o schimbare, iar membrii societății cred că au dreptul să influențeze exercițiul puterii; (2) cînd o parte a elitei politice dominante sau o elită în ascensiune caută să obțină sprijinul cetățenilor spre a cîștiga și păstra puterea, deși cetățenii nu iau încă parte în mod activ la viața politică. O întreagă populație pînă atunci neimpli-cată poate ajunge astfel să participe la viața politică. Dar, fie că un proces de schimbare deja declanșat a împins sau chiar obligat cetățenii să se implice, fie că politicienii sînt cei care i-au impulsiona-t, deducem de aici că participarea cetățenilor la viața politică trebuie precedată de anumite condiții fundamentale. Care este cauza acestei schimbări în atitudinea opiniei publice (schimbare ce pare să transceadă granițele naționale și culturale) – această problemă ar merita o analiză mai amănunțită decît putem realiza în acest eseu.

Este evident că apariția de noi grupuri sociale trebuie pusă pe seama unor schimbări socio-economice mai ample, în primul rînd pe seama apariției și dezvoltării claselor de întreprinzători și a creșterii numărului de profesii specializate. Ne-am putea deci pe bună dreptate întreba dacă nu cumva un anumit grad de autonomie politică și poate chiar profesională nu constituie un factor favorizant al participării acestor clase sociale noi la viața politică²⁷. Intensificarea fluxului de informații, extinderea piețelor interne, dezvoltarea tehnologiei, lărgirea rețelelor de transport și mai ales creșterea mobilității geografice și sociale par a avea efecte majore asupra modului în care individul se percepe pe sine în relația cu autoritatea.

În fine, oare organizarea politică nu presupune deja un grad suficient de secularizare a societății, astfel încît cetățenii să ajungă la convingerea că prin acțiunile lor pot modifica lumea în sens favorabil intereselor și sentimentelor personale?

Toate acestea nu sînt decît o parte din factorii care condiționează apariția partidelor. N-am putea preciza deocamdată care din acești factori devin decisivi în anumite condiții, cum putem măsura impactul fiecăruia în parte sau, ceea ce e esențial, cum anume influențează acești factori atitudinile politice. În capitolele următoare vor fi propuse cîteva ipoteze, ca răspuns la astfel de întrebări. Intenția noastră este pentru moment să arătăm că originile partidelor politice, deși strîns legate în plan istoric de ceea ce numim "crize", sînt asociate la fel de strîns cu procesul mai larg de modernizare.

Crizele istorice pot fi deci un catalizator al apariției partidelor politice, însă e limpede că acestea nu vor lua naștere decît dacă societatea a atins un anumit grad de modernizare.

II. Tipuri de partide și condițiile lor specifice

Am arătat deci că ceea ce determină apariția partidelor este declanșarea unor crize politice la scara sistemului, într-un moment cînd acesta a atins gradul de modernizare necesar.

Convergența acestor doi factori nu trasează odată pentru totdeauna modul de evoluție a partidelor; condiții și evenimente ulterioare vor continua să le modeleze configurația. Una din tezele noastre fundamentale este deci că natura partidelor politice va fi puternic influențată și de crizele istorice ulterioare apariției lor și de modul în care aceste crize sînt gestionate²⁹. Să ilustrăm aceste afirmații cu o prezentare – fără pretenții de teorie completă sau definitivă – a tipurilor și sistemelor de partide.

Sisteme politice concurențiale

În multe sisteme politice, partidul sau

nici cluburile politice înalte nu reprezintă – deși au fost precursorile acestora – partide politice în sensul pe care îl dăm azi termenului. Celebrul "Club breton" din Franța pre-revoluționară, care a devenit mai tîrziu nucleul iacobinilor, nu era mai mult decît o coterie legislativă, avînd la bază o comunitate de spațiu geografic; tot astfel, cluburile politice și saloanele aristocratice care au continuat să existe în Anglia pînă în secolul al XIX-lea erau în esență aranjamente provizorii în vederea alegerii în parlament a unor personalități și, uneori, în vederea grupării laolaltă a parlamentarilor cu opinii asemănătoare.

Nu se poate deci vorbi de partide politice în Europa, înainte de jumătatea secolului al XIX-lea, decît într-un sens foarte vag. Pîncele forme semnificative de ceea ce azi numim partide de masă nu pot fi identificate înainte de extinderea

bile de partide create în afara sistemului sînt numeroasele partide socialiste apărute spre sfîrșitul secolului XIX, ca și partidele creștine și creștin-democrate create la începutul secolului XX – în parte ca replică la amenințarea reprezentată de mișcările politice de sorginte proletară...

Circumstanțele parlamentare în care unele partide europene au luat naștere pot fi mai utile studiului nostru dacă le privim ca pe un tip oarecare de condiții istorice și nu ca pe cazul general la care toate celelalte condiții să se raporteze, ca deviații. Cu toate acestea, cazul partidelor europene ne demonstrează că partidele iau naștere adesea în situații de criză. Uneori, ele sînt rezultatul unei crize a sistemului politic, alteori însăși crearea lor declanșează o criză în acest sistem; fiindcă adesea apar crize pe care elita politică existentă – principii, aristocrația

coaliția ce guvernează trebuie să lupte în condiții de competiție politică pentru a păstra puterea. O astfel de competiție presupune că, teoretic și legal, cei care "vin" îi pot înlocui pe cei care "pleacă" fără a recurge la violență.

Intenția acestui volum este să ușureze fascinanța și importanța sarcină de a stabili o relație între partidele politice și fenomenul de modernizare politică. Unele partide încurajează și își asumă schimbarea, în timp ce altele încearcă să o frneze, provocând astfel tensiuni. Unele partide se adaptează foarte ușor la competiția politică și la transferul pașnic al puterii, în timp ce altele sînt exclusiviste și par incapabile de a reacționa altfel decît în mod violent la alternanța guvernării. Unele partide manifestă o îndemnare remarcabilă în gestionarea afacerilor publice, în vreme ce altele fie că se dovedesc incompetente în această privință, fie că încearcă de-a dreptul să suprimе pluralismul. Credem că o clasificare a partidelor care să pornească de la criterii ca cele de mai sus ar permite o mai relevantă punere în relație a partidelor cu schimbările politice.

În privința sistemelor politice concurențiale, propunem o clasificare a partidelor bazată în parte pe caracteristicile lor interne și în parte pe modul în care este deținută puterea politică în sistemul respectiv. Acest din urmă criteriu ține deci de sistemul politic și vom folosi pentru a-l descrie termenii de "alternant" și "hegemonic". Un sistem "hegemonic" ar fi cel în care un partid sau o coaliție dominată de acest partid deține puterea pentru perioade lungi de timp. Sisteme "hegemonice" cu un singur partid controlînd timp îndelungat aparatul guvernamental înfîlmăm de pildă în cazul Statelor Unite în epocile *New Deal* și *Fair Deal*; în cel al politicii japoneze postbelice, dominată de liberali; cel al Norvegiei sub guvernarea socialist-democraților; în fine, cazul Indiei, cu supremația politică a Partidului Congresului de la cucerirea independenței și pînă azi.

Situațiile de "alternanță" sînt acelea în care, deși pot exista perioade de "hegemonie", partidul la putere sau cel care domină coaliția la putere se schimbă relativ frecvent. Canada, de pildă, ar fi un astfel de sistem "alternant", ca și cea de-a patra Republică Franceză sau Italia. Cel mai relevant exemplu este însă cel al Marii Britanii.

Un al doilea criteriu de clasificare al sistemelor politice concurențiale ar fi cel ideologic-pragmatic. El se referă la structura însăși a partidelor; considerăm foarte importantă evaluarea partidelor din punctul de vedere al locului pe care îl ocupă în continuumul ideologic-pragmatic. Desigur că, dacă privim lucrurile din acest unghi, în sistemele pluraliste putem identifica o mare varietate de partide. În ciuda acestei varietăți, putem totuși selecta pentru fiecare țară cîteva orientări esențiale.

Din punctul de vedere al acestor orientări principale, propunem următoarele patru subcategorii: a) hegemonic-ideologic; 2) hegemonic-pragmatic; 3) alternant-ideologic; 4) alternant-pragmatic. Acolo unde orientarea fundamentală a partidelor este una ideologică și unde există alternanță permanentă la putere, ne putem aștepta la un mare grad de instabilitate politică. În astfel de situații, societatea este împărțită atît de echilibrat între două sau mai multe tendințe ideologice încît o alternanță politică frecventă va împiedica, pe de o parte, una sau alta din grupările politice să-și transpună în practică intențiile ideologice și, pe de altă parte, va face ca un partid odată ajuns la putere să distrugă eventualele realizări ale celor care l-au precedat.

Sisteme neconcurențiale

Modelul monopartit e prin definiție "hegemonic" și nu "alternant". E posibil desigur ca sistemele cu un singur partid

să se transforme în cele din urmă în sisteme concurențiale. Odată cu realizarea unității naționale, cu dezvoltarea unei economii relativ moderne și cu soluționarea altor probleme și cerințe urgente, forțele "naturale" ale modernizării politice pot să conducă la înlocuirea sistemului monopartit cu unul concurențial. Deși nu e exclusă, probabilitatea unei astfel de evoluții politice depinde în mare parte de tipul de model monopartit existent. Am putea identifica, cu titlu empiric, trei astfel de modele.

Modelul monopartit autoritarist e cel al unui sistem politic autoritar, dominat de un partid unic, monolitic, bine definit ideologic, însă netotalitar. Exemplul clasic: Spania sub Franco și falangisti; de asemeni Mali, Ghana și Guineea, Vietnamul de Sud sub Diem și chiar Cuba lui Castro pînă la un moment dat.

Modelul monopartit pluralist e vorba aici de sisteme politice cvasi-autoritare, dominate de un partid unic, care este însă organizat într-un mod pluralist, are o viziune mai degrabă pragmatică decît rigid ideologică și tinde mai degrabă să înglobeze decît să distrugă fără scrupule celelalte grupări politice. Un prim exemplu ar fi cel al Partidului Republican Mexican (P.R.I.) în cea mai mare parte a timpului care a trecut de la revoluția mexicană. Multe din noile state africane aparțin acestei categorii, Senegal, Coasta de Fildeș, Sierra Leone fiind printre acestea.

Deosebirea cea mai semnificativă dintre cele două tipuri de partide (modele) rezidă însă în abordarea pragmatică a primului față de cea ideologică a celui de-al doilea. Așa cum am mai spus, un angajament ideologic profund va conduce aproape sigur la un sistem monopartit autoritarist sau totalitar. Modelul monopartit pluralist e unul în care dezvoltarea rapidă și bine controlată nu constituie un interes de prim rang. Încurajarea pluralismului, chiar și într-un cadru monopartit, nu pleacă de la ideea că, în orice caz, schimbarea nu e posibilă. Se poate întîmpla ca un astfel de sistem monopartit pluralist, în încercarea lui de a armoniza interese contradictorii, să se dovedească mai capabil de a promova dezvoltarea economică și chiar politică. Existența unor astfel de state poate contribui la distrugerea larg răspînditului mit că sistemul totalitar este mijlocul cel mai eficient de a realiza o evoluție economică rapidă.

Modelul monopartit pluralist poate oferi de asemeni, soluții eficiente la problema persistenței valorilor tradiționale și la cea a elitelor tradiționale din multe din țările în curs de dezvoltare. S-a văzut bine că, în ciuda, măsurilor represive, structurile tradiționale dovedesc o mare capacitate de supraviețuire. Alternativa pluralist-monopartită ar putea sugera căile și mijloacele prin care aceste structuri tradiționale să fie puse în slujba dezvoltării economice și să contribuie, prin urmare, la înrădăcinarea ulterioară a unei forme noi și mai solide de pluralism democratic.

Modelul monopartit totalitar. Într-un astfel de sistem, statul însuși devine instrumentul unui partid monolitic, ce are ca țel ideologic utilizarea puterii în vederea reformării societății. Imediat încadrabile în această categorie ar fi China comunistă, Uniunea Sovietică, Vietnamul de Nord, Coreea de Nord și mai multe din statele est-europene. Partidele la putere în aceste țări sînt cu adevărat partide ale "integrării absolute"; ele au ca obiectiv ferm să modifice toate datele existentei individuale. Arsenalul lor de control politic cuprinde toată gama de instrumente, de la persuasiune la teroarea organizată. Exemple istorice de astfel de sisteme sînt Germania hitleristă și, într-o măsură mai mică, Italia sub Mussolini.

Concluzii

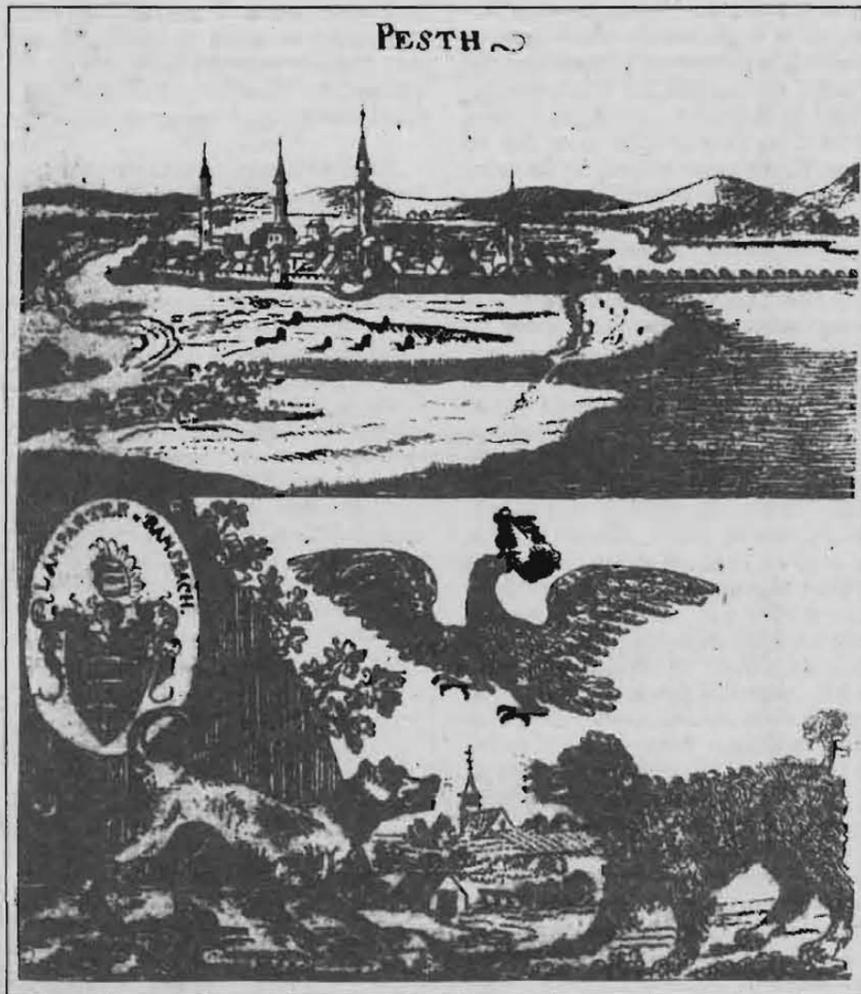
Partidele pot fi privite, în raport cu procesul de modernizare politică, din două unghiuri diferite. Dintr-un punct de

vedere, ele sînt fructul modernizării, ca un corolar al schimbărilor sociale, politice și economice. Partidele ar fi deci niște variabile dependente, rezultatul unor evoluții anterioare. Din alt punct de vedere, ele pot fi considerate o forță instituțională independentă, care influențează ea însăși evoluția politică, prin urmare, capacitatea societății de a rezolva crizele de integrare, participare sau distribuție - crize cu care un sistem se con-

1963, pp. 9-14, 35-48; Robert E. Ward și Dankwart A. Rustow, editori, *Political Modernization in Japan and Turkey*, 1964, pp. 3-13.

9. Max Weber, "Politics as a Vocation" în Hans Gerth și C. Wright Mills editori, *From Max Weber: Essays in Sociology*, New York: Oxford University Press, 1946, pp. 102-107. (Există deja o traducere a eseului lui Weber în românește: *Politica - o profesie și o vocație*, Ed. Anima, 1993, n. trad.).

10. Maurice Duverger, *Political Parties*, New York: John Wiley and Sons Inc., 1955,

fruntă nu o dată în cursul dezvoltării lui - poate să depindă în mare măsură de tipurile de partide care au luat naștere în societatea respectivă. Partidele politice pot deci fi privite și ca variabile independente, care influențează în mod substanțial schimbările politice, sociale și economice. □

Traducere de
Cătălin PIRCALABU

NOTE

1. Asupra conceptului de "empatie" ca indice de modernitate, a se vedea Daniel Lerner, *The Passing of Traditional Society*, Glencoe, Ill.: The Free Press, 1958, pp. 47-54.

2. Asupra importanței pe care o are sprînjul popular în sistemele politice moderne, vezi Gabriel A. Almond și Sidney Verba, *The Civic Culture*, Princeton: Princeton University Press, 1963, Cap. 4.

3. Această funcție sau activitate este totuși adesea artificială atunci cînd e îndeplinită de partide politice. O bună ilustrare în Leonard Binder, *Iran: Political Development in a Changing Society*, Berkeley și Los Angeles: University of California Press, 1962, pp. 221-226.

4. Utilizarea în scopuri plebiscitare a partidelor în sisteme totalitare ca Germania nazistă, Italia fascistă sau Uniunea Sovietică este bine cunoscută. A se vedea de exemplu William Ebenstein, *The Nazi State*, New York, Ferrar and Rinehart, Inc., 1943, pp. 43-44; Denis Mack Smith, *Italy: A Modern History*, Ann Arbor: University of Michigan Press, 1959, pp. 389-402; și Merle Fainsod, *How Russia is Ruled* (ed. rev.) Cambridge: Harvard University Press, 1963, Part II și pp. 381-382.

5. Problema definirii conceptului de modernitate este tratată și de alți autori în această serie publicată de Princeton University Press. Vezi, de exemplu, Lucian W. Pye, (editor), *Communications and Political Development*, 1963, pp. 14-20; Joseph LaPalombara, (ed.) *Bureaucracy and Political Development*,

pp. xxiii-xxxvii. Printre cei mai buni comentatori ai lui Duverger cităm: Aaron B. Wildavsky, "A Methodological Critique of Duverger's *Political Parties*", *Journal of Politics*, Vol. 21 (1959), pp. 303-318, și Harry Eckstein, "Political Parties", în *The International Encyclopedia of the Social Sciences*.

19. Vezi Lucian W. Pye și Sidney Verba, *Political Culture and Political Development*, Princeton: Princeton University Press, 1965.

20. Formularea noastră este în acord cu importanta observație a lui Max Weber că evenimentele marcante din istoria unei națiuni pot avea un impact durabil asupra tipului de sistem care va lua naștere și că deosebirile dintre sisteme pot fi adesea explicate pe baza acestor experiențe istorice. Max Weber, *The Methodology of the Social Sciences*, Glencoe, Ill.: The Free Press, 1949, pp. 182-185.

27. Problema motivelor pentru care oamenii se implică în politică a fost tratată pe larg de cercetătorii occidentali. O trecere în revistă a lucrărilor pe această temă în Robert E. Lane, *Political Life: Why People Get Involved in Politics*, Glencoe, Ill., The Free Press, 1959, Cf. John M. Kautsky, ed. *Political Change in Underdeveloped Countries*, New York: John Wiley and Sons, 1962, pp. 13-29. O altă explicație asupra pre-condițiilor participării politice în Daniel Lerner, *op. cit.*

29. Spunînd acestea nu intenționăm să excludem posibilitatea ca partidele și sistemele politice să fie ulterior modelate și de influența instituțiilor politice și a liderilor politici. E limpede că modul în care sînt gestionate afacerile statului are o înfrîngere permanentă asupra partidelor politice. Pe această temă, a se vedea tot în acest volum, Cap. 5, "European Political Parties" de Giovanni Sartori. Cf. și S.M. Lipset, *The First New Nation*, New York: Basic Books, 1963, pp. 286-295.

(Fragment din Joseph LaPalombara, Myron Weiner, "The Origins of Development of Political Parties", din volumul Joseph LaPalombara, Myron Weiner, *Parties and Political Development*, Princeton University Press, 1966.)

Masa critică

STELIAN TĂNASE

Societățile central-europene au făcut repetate tentative, în ultimele două secole, să se modernizeze. Altfel spus, să treacă de la periferia și semiperiferia sistemului spre centrul lui. Mai multe generații de politicieni reformatori și câteva revoluții au încercat acest lucru, dar au eșuat, fie din cauze interne, fie din cauze externe (războaie, ocupații).

Înapoierea a fost principala trăsătură a acestor societăți și rămâne și după colapsul comunismului. La sfârșitul anilor '30, când burgheziile naționale se prăbușesc sub totalitarismele europene, țările central-europene sînt prea slabe pentru a rezista. Ele, cu anumite diferențe, prezentau tabloul unor societăți rurale, cu societăți civile precare, slab urbanizate, cu procente importante de analfabetism etc. Statul este puternic, în tradiția acestor țări, iar societatea și individul lipsite de putere. Elitele țărilor au un mod de viață occidental, regimurile politice împrumută unele din trăsăturile celor occidentale, dar ele nu constituie niște societăți articulate. Sînt lipsite de tradițiile politice ale separației puterilor în stat, chiar dacă prezintă uneori constituții cu caracter democratic. Ele nu au reușit să anuleze distanța care le separa de Occident, tentativele lor de a trece de la periferia și semiperiferia sistemului capitalist în centrul lui, au eșuat.

Cînd, în 1944, trupele sovietice ocupă toată această zonă, ele impun și modul de producție "comunist" și controlul total al societății de partid unic. Comunismul s-a impus în societăți înapoiate, încă țărănești, folosind mitul modernizării (Brzezinski, Hankiss): Naționalizările, colectivizarea, distrugerea oricărei autonomii de grup sau individuale țineau concentrarea tuturor resurselor în acest scop. Astăzi, după aproape o jumătate de secol, decalajul între societățile central-europene și occident a crescut. Comunismul a produs falimentul acestor societăți, lăsîndu-le, după colapsul din 1989, într-o stare de dezechilibru și înapoiere (Ken Jowitt). În fața lor, ca și acum două sute de ani, stă aceeași sfidare: modernizarea, trecerea de la periferia sistemului capitalist spre centrul lui.

La sfârșitul secolului al XVII-lea, modernizatorul lumii occidentale este burghezia. Ea este o clasă care s-a format independent de stat, a determinat dezvoltarea unei puternice societăți civile, cu orașe, universități, piețe, asociații, biserică și justiție independente. Odată ce a deținut o putere financiară suficientă, burghezia și-a impus – prin reforme, revoluții și contracte – voința politică. Statul a fost limitat, iar puterile cu care era investit, separate. Chestiunea este dacă societățile est și central-europene posedă în epoca postcomunistă o asemenea clasă, capabilă să impună modernizarea. Două precizări: 1) Într-o parte din țările fostului bloc sovietic, la mijlocul anilor '60, au fost inițiate reforme. Aceste regimuri s-au transformat din totalitare (control absolut asupra societății, stat maximalist în autoritare (lăsînd autonomie unor părți ale societății, pluralism al formelor de proprietate, descentralizare, relaxare a cenzurii etc.). În aceste zone autonome s-a dezvoltat o societate civilă, au apărut grupuri de interes etc. Aici s-a pregătit tranziția. 2) În România, reforma, începută odată cu acelea din celelalte țări ale blocului sovietic (la jumătatea anilor '60), a fost stopată în anii '70. S-a urmat o politică de strict control al societății, de omogenizare a ei. Aceasta a fă-

cut ca situația la «punctul zero» (1989) între aceste țări să fie diferită. Societatea românească de astăzi nu a dezvoltat din timp zone ale societății civile, grupuri de interes etc. România a ieșit din totalitarism uniformizată, omogenă, înapoiată.

Să descriem puțin această societate. România este astăzi o societate rurală (în 1990, 47% din populație locuiește în afara orașelor, cît Franța la 1830). Structura socială este a unei societăți înapoiate. La fel structura proprietății. Ken Jowitt descrie acest tip de societate ca *status society* (pentru a o opune celei de tip occidental, *class society*), o societate de statut, unde legăturile de sanguinitate-rudenie sînt dominante. Valorile acestui tip de societate sînt: ierarhia, paternalismul, legăturile se realizează pe verticală (spre deosebire de Occident, pe orizontală), stabilitatea, personalizarea (în contrast cu impersonalismul tipului de rela-

constituit-o burghezia în ultimele trei secole în Occident) care să determine aceste transformări? Metamorfoza societății românești dintr-una pasivă, tradițională, închisă, într-una dinamică, deschisă, modernă este posibilă? A fost revoluția din 1989 *big-bang-ul* pentru declanșarea acestui proces? E nevoie de altul, fie și de alt tip (economic, politic)? Modernizarea se va realiza de la sine, prin mersul inerent al istoriei (citește: circulația capitalurilor, globalizarea informației, caracterul planar al sistemului economic care nu lasă nimic în afară și integrează treptat pietele) sau e nevoie de un efort, de o strategie, de cristalizarea unor raporturi pe plan intern? Cum va trece societatea românească de la periferia sistemului mondial capitalist la semiperiferia și apoi în centrul lui?

Acestea sînt sfidările societății românești la sfârșitul secolului. Lor trebuie să le răspundă elitele postcomuniste. O pri-

ție occidental, bazat pe contract, proceduri și legi), autarhia, suspiciunea în raport cu civilizația urbană, neîncrederea față de bani și valorile burgheze, fatalismul etc. (Ken Jowitt, *The Legacy of the Leninism*, dar și George Schöpflin, *The Political Tradition of Central Europe*).

Curba modernizării se reia la sfârșitul secolului XX. Cu ce sorti de izbîndă? Cine va produce această modernizare? Societatea românească, într-un efort colectiv? Un anumit segment al ei, elita politică sau burghezia *in statu nascendi*? Guvernantii sau guvernații? Există o predispoziție spre schimbare în societate sau este o problemă restrînsă la cercurile intelectuale? Există forțe în societate care să aibă interesul și puterea de a impune transformări structurale? E posibilă constituirea unei mase critice (așa cum a

mă observație: spre deosebire de o parte a țărilor central-europene – care și-au constituit în ultimii douăzeci de ani elite intelectuale, politice, economice capabile să înfrunte sfidarea modernizării –, România pornește în această competiție după un regim stalinist care a împiedicat crearea acestora. A doua observație: crearea grupurilor de interes, a diferențierilor sociale, constituirea elitelor se produce în România *după* prăbușirea regimului comunist, și nu în timpul lui (ca mai sus).

De constituirea masei critice reformatoare depinde astăzi perioada timpurie a procesului de modernizare și bascularea raportului de forțe conservatorism/reformism.

Masa critică în stare să determine transformări de esență este încă departe de a se forma. Burghezia românească de astăzi este fragilă, fără conștiința identității sale. Privită cu neîncredere, ea nu se află în postură de a-și impune valorile. Pe de altă parte, burghezia se naște în condiții dificile. Zona principală din care provine este interregnumul stat/societate, pe măsura dezetizării proprietății. Birocrația se divide (ca și boierimea pe la 1830), o parte rămîne o birocrație administrativă, și continuă administrarea statului. O alta, birocrația managerială, se convertește la economia de piață și alimentează noua burghezie. Pe cale de constituire, burghezia rămîne dependentă de stat, iar emanciparea sa se va produce numai atunci cînd ponderea, experiența, puterea sa economică va putea rivaliza cu aceea a statului. Este în tradiția țărilor central-europene ca burghezia să fie astfel. În aceste societăți statul a jucat un rol modernizator, de introducere a relațiilor capitaliste. Spre deosebire de occident, unde burghezia s-a format în afara statului. Burghezia, pentru a se dezvolta, pentru a rezista concurenței și a-și asigura măcar pietele interne are nevoie de stat. Așa apare situația aparent paradoxală că în loc să lupte pentru limitarea acțiunii statului, burghezia din fostul bloc sovietic susține deocamdată statul, conviețuiește cu el. Neînțelegînd totuși să-i preia din proprietăți.

Nu numai birocrația furnizează personal burgheziei. Altă parte a burgheziei apare pe cale privată, prin investiții de capital privat, fără legătură cu statul. Dar dinamica acestei zone este mult mai scăzută decît prima. Chiar dacă adesea interesele și activitățile lor se intersectează, principala trăsătură a burgheziei anilor '90 este fragmentarea.

Burgheziei i se adaugă practicantii profesiunilor liberale și inteligenția. Aceștia pun în mod activ problema modernizării societății românești, dar aceste dezbateri pătrund rar dincolo de aceste cercuri. Elita politică nu este presată din nici o direcție pentru a promova schimbări. Este de presupus ca aceste patru segmente (birocrația managerială, burghezia, intelectuali, profesiunile liberale și elita politică) odată asamblate, într-un viitor previzibil, să producă masa critică, în stare să treacă la o nouă încercare de modernizare a societății românești. Deocamdată, să constatăm, nu există o astfel de masă critică, ceea ce constituie în fapt principala cauză a stagnării. România prezintă aspectul unei societăți de tip sincretic, în care relații precapitalist-rurale, comuniste, burgheze, postcomunist-autoritare coexistă. Numai avînd înăuntru ei o forță social-economică și politică modernizatoare, societatea românească se va desprinde de periferia sistemului capitalist.

Începutul acestui proces va coincide cu apariția masei critice modernizatoare. Să asistăm oare la începutul unui nou eșec? Sau această încercare va reuși? □

STELIAN TĂNASE (born 1952), writer. He graduated from the Faculty of Philosophy of the Bucharest University. He published two novels. Founder of 22 weekly magazine in January 1990. Vice-President of the Chamber of Deputies of the Parliamentary Foreign Affairs Committee. Editor of *Sfera Politicii*.